

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia õppekava

Kirsika Luha

EESTI TRANSSOOLISTE NAISTE KOGEMUSED:
SOOLISE IDENTITEEDI AVASTAMINE, AKTSEPTEERIMINE JA
ÜLEMINEK SOOVITUD SOOLE

Magistritöö

Juhendaja: MA Helen Biin

Juhendaja allkiri _____

Tartu 2015

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Ajakirjanduses töö kajastamine ilma autori loata ei ole lubatud.

.....

29.05.2015, Tartu

ABSTRACT

Experience of Estonian transgender women: discovering the transgender identity, accepting it and going through gender transition process.

Transgender people are people who feel that their sex and gender do not comply with each other. They belong under the community of LGBT. The goal of the thesis is to create knowledge and understanding about the problem of how transgender women in Estonia experience their gender transition and how they disclose their gender identity. Transgender people in Estonia have not previously been studied and it is the first study of its kind.

Within the study, five depth interviews were carried out with Estonian transgender women. The interviews were analysed by using thematic content analysis. Theoretical part of the study presents following issues: social constructivism and gender binary system; medical and sociological studies of transgender people; discovering of transgender identity, accepting of it and making the gender transition.

According to the analysis that was conducted, it can be said that transgender women will start to feel their gender identity unfitness in the early youth, but the information about transgender is reached in adulthood. Changes that are considered necessary and the way of transition of the interviewees is different. All five interviewees are living as women at the time – two of them are passed, and other three are in transition. The interviews revealed that disclosure of ones transgender identity to others is essential for receiving support and strength for starting gender transitions. Talking to relatives and friends was emotionally hard for the interviewees due to fear of negative reactions or rejection. The main concerns that the interviewees brought out were: the adoption of the new name by others, going to work as a woman, bureaucratic complexity of gender transition, and also achieving confidence in themselves. Four interviewees grew up during Soviet times, which evidently affected their transition to the desired gender. Estonia would need to amend the legislation of gender transition, also is important to improve the overall awareness of transgender people.

The keywords: Transgender, male to female, social identity, transition, coming out, passing.

SISUKORD

ABSTRACT	3
SISSEJUHATUS	6
1 PEATÜKK: TEOREETILINE ÜLEVAADE	8
1.1 TRANSSOOLISUSEGA SEONDUVAD MÕISTED	8
1.2 TRANSSOOLISUSE MEDITSIINILINE KÄSITLUS.....	11
Meditsiinilised võimalused transsooliste üleminekul soovitud soole	14
Teismeliste ravi	15
1.3 SOO SOTSIAALNE KONSTRUEERIMINE	16
Sotsiaalkonstruktivistlik lähenemine.....	16
Binaarne soosüsteem ja heteronormatiivsus.....	18
1.4 TRANSSOOLISUSE SOTSIOLOOGILINE KÄSITLUS	19
1.5 TRANSSOOLINE IDENTITEET	22
Laste sotsialiseerimine ja sooidentiteet	22
Transsoolisuse ilmingud lapsepõlves ja murdeas.....	23
Strateegiad transsoolisuse kaotamiseks.....	25
Transsoolisuse avastamine ja sarnaste teiste leidmine ning iseenda aktsepteerimine	26
Teistele avalikustamine ehk niinimetatud kapist väljatulemine.....	28
Üleminek õigele soole.....	29
<i>Passing</i> ja elu pärast muutusi	31
1.6 EESTI OLUKORRA KIRJELDUS	32
Transsoolisust käsitlevad uuringud ja statistika	32
Transsooliste sookorrigeerimise ja isikuandmete vahetamisega seotud regulatsioon	34
Transsoolisusega seotud ühendused.....	35
1.7 PROBLEEMISEADE.....	35
Eesmärk ja uurimisküsimused.....	36
2. PEATÜKK: METOODIKA	38
2. 1 Metodoloogia valik	38
2.2 Valimi moodustamine.....	39

2.3 Andmekogumismeetod	40
2.4 Uurimuse käik	41
2.5 Andmeanalüüsi meetod.....	42
2.6 Eetilised aspektid	44
2.7 Eneserefleksioon.....	45
3. PEATÜKK: ANALÜÜS JA ARUTELU	46
3.1 Intervjueeritavate tutvustused	46
3.2 Transsoolisuse ilmingud lapsepõlves ja murdeas	47
Perekondlik taust ja kasvukeskkond	47
Iseenda iseloomustus ja erinevuse tajumine.....	47
Sooline eneseväljendus ja soopõhine sotsialiseerimine	50
Vastassoo riietesse riietumine	53
Murdeiga	53
3.3 Strateegiad transsoolisusest lahtisaamiseks	54
3.4 Muutumine.....	56
Esimene informatsioon ja transsoolisuse teadvustamine	56
Naiselikud elemendid välimuses ja esimene avalik naiste riietega väljaskäik.....	58
Välise ja sisemise soo omavaheline kooskõllaviimine	60
3.5 <i>Passing</i> ja naisena elamine	63
3.6 Transsoolise identiteedi avalikustamine teistele ja nendepoolsed reaktsioonid	66
Esimene inimene, kellele enda sooidentiteet avalikustati	66
Sõpradele, perekonnale ning sugulastele rääkimine	66
3.7 Transsoolise identiteedi avaldumisega kaasnevad probleemid ja takistused.....	70
Teistest tulenevad probleemid ja takistused.....	70
Iseendast tulenevad probleemid ja takistused	75
4. PEATÜKK: JÄRELDUSED JA SOOVITUSED	76
KOKKUVÕTE	80
KASUTATUD KIRJANDUS	82
LISA1 Intervjuukava	88

SISSEJUHATUS

Sugu peetakse inimeste üheks peamiseks ja tähtsaimaks rühmitamise aluseks, mis jaguneb bioloogiliseks ja sotsiaalseks. Transsoolisus on olukord, kui inimese sooidentiteet ei ühti tema bioloogiliste sootunnustega. Sageli soovivad transsoolised muuta enda keha sisemiselt tunnetatavale soole vastavaks, kasutades selleks hormoonravi ja kirurgilist sookorrigeerimist. Nende eesmärgiks on elada täielikult soo järgi, mis nad tunnevad sisemiselt õige olevat. Hines (2007) ütleb, et transsoolisus paneb küsitavuse alla selle, kuidas on harjutud traditsiooniliselt sugusid nägema.

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on selgitada, kuidas kogevad Eesti transsoolised naised soovitud soole üleminekut ja enda sooidentiteedi avalikustamist teistele ning milliseid probleeme ja takistusi nad kogevad seoses soolise enesemääramisega. Transnaised kuuluvad soovähemuste alla ja laiemalt ühisesse LGBT gruppi. Eestis läbiviidud LGBT-teemalistes uuringutes ja küsitlustes on transsooliste inimeste kaasatus olnud väga madal. Seksuaalne orientatsioon ja sooline identiteet on sisuliselt erineva tähendusega mõisted ning transsooliste probleemid ja mured erinevad oluliselt seksuaalvähemuste omadest. Siiani ei ole Eestis läbi viidud ühtegi uurimust, mis käsitleks transsoolisi inimesi ja nende soolise identiteedi kogemust. Samas mujal maailmas said sotsioloogilised transsooliste uuringud alguse juba üle kahekümne aasta tagasi. Meil puuduvad transsooliste inimeste kohta teadmised ja mõistmine, mida tähendab transsoolisuse kogemus Eesti kontekstis. Usun, et kõige paremini saavad transsoolisuse osas teadlikkust tõsta transsoolised inimesed ise, kirjeldades transsoolisuse fenomeni, jagades enda läbielatud kogemusi ja probleeme. Üldise teadlikkuse puudumine raskendab transsoolistel inimestel soolise muutumise läbitegemist, mis aga paljudele on vajalik selleks, et ennast hästi tunda ja olla täisväärtuslikud ühiskonna liikmed. Uurides transsoolisi inimesi, saame uusi teadmisi ühiskonnas kehtiva soolise jaotuse ning soonormide kohta.

Käesolev töö koosneb neljast peatükist. Esimeses osas annan ülevaade transsoolisuse teoreetilisest raamistikust, mille eesmärgiks on selgitada tähtsamaid transsoolisusega seonduvaid mõisteid, anda ülevaade teemaga seonduvatest uuringutest, teoreetikutest ning

kirjeldada, kuidas toimub transsoolistel inimestel sisemise sooidentiteedi kooskõllaviimine välise sooga. Teoreetiline osa selgitab ka binaarse soosüsteemi põhimõtteid ja selle puudusi ning kirjeldab sotsiaalkonstruktivistliku lähenemist. Enim käsitletavat autorid on Gagnè, Tewksbury, McGaughey ning Hird. Esimese osa lõpus toon välja uurimuse eesmärgid ja uurimisküsimused.

Töö teine osa kirjeldab uurimuse metoodikat, valimi moodustamist ja andmeanalüüsi meetodit. Töö andmed pärinevad töö autori poolt läbi viidud viiest süvaintervjuust transnaistega, kes esitlevad ja tunnevad ennast naisena. Süvaintervjuu andmekogumise meetodina võimaldas anda sõna transsoolistele naistele ja neil rääkida enda läbielatud kogemustest ning arvamustest. Andmete analüüsimisel on järgitud temaatilise sisusanalüüsi põhimõtteid. Töö kolmandas osas on seotult esitatud empiiriliste andmete analüüs ning arutelu. Neljandas peatükis on välja toodud peamised järeldused ning soovitusel.

Minu erilisel suur tänu kuulub kõigile viiele intervjuueeritavatele, kes leidsid aega ja tahtmist jagada minuga enda lugu. Samuti olen väga tänulik OMA keskuse abivalmitele töötajatele Marcusele ja Kristelile, kes aitasid intervjuueeritavaid leida ja andsid häid nõuandeid. Minu erilisel suur toetaja ja motiveerija kogu magistr töö valmimise protsessis on olnud minu elukaaslane Hannes Aaresild. Samuti soovin tänada juhendajat Helen Biini, kes on hea sõnaga toetanud, teinud asjakohaseid märkusi ning andnud nõuandeid töö paremaks valmimiseks.

1 PEATÜKK: TEOREETILINE ÜLEVAADE

Töö esimeses osas tutvustan transsoolisusega seonduvaid mõisteid, läbiviidud uuringuid ja teoreetilisi lähtekohti. Esimene peatükk lõpeb tõstatatud uurimisprobleemi ja uurimisküsimustega. Teoreetiline peatükk on aluseks empiirilise uuringu analüüsimisel.

1.1 TRANSSOOLISUSEGA SEONDUVAD MÕISTED

Bioloogiline sugu – (*sex*) soo füüsilised näitajad: välised sootunnused, sisemised sootunnused, kromosoomid, hormonaalne tasakaal ja teisesed sootunnused. See viitab mehe ja naise bioloogilisele arengule ning fenotüübile. Bioloogiline sugu määratakse lapse sündimisel tema väliste sootunnuste alusel. Enamus vastsündinuid langeb mees- või naissoo kategooria alla (Stryker & Whittle 2006, Gender variance 2008), välja arvatud intersoolised lapsed, kellel on sündides mõlema soo tunnused. Vastsündinu soo kinnitab arst ja vastav märg kantakse sünnitunnistusele. Vaikimisi eeldatakse, et nähtav väline on kooskõlas sisemisega. (*ibid.*)

Sotsiaalne sugu (*gender*) on märksa keerulisem ja raskemini hoomatav mõiste. Sotsiaalne sugu on konstrueeritud psühholoogiliselt ja sotsiaalselt, see varieerub tunduvalt eri kultuurides ja aegades. Me sünnime naiseks või meheks aga õpime kuidas olla maskuliine või feminiine. Sotsiaalse soo tähendus oleneb ühiskonna väärtustest, uskumustest ja eelistatud kollektiivse elu korraldamise viisist. (Wood 2007: 23) Bioloogiline sugu on seotud inimese füüsilise kehaga, sotsiaalne sugu aga tema eneseväljendusega ning interaktsiooniga ühiskonnas, see sõltub soorollidest ja on piiratud teatavatest reeglitest.¹

Sooline identiteet – inimese iseenda sisemine tunnetus, kas ta on nais-, meessoost või midagi kolmandat (Transgender terminology 2014).

¹ Eesti keeles ei ole kahjuks sotsiaalse ja bioloogilise soo mõistete jaoks eraldi sõna, erinevalt inglise keelest. Emakeelsed väljendid on pikad ja kohmakad. Leian, et eesti keelde oleks vaja eraldi sõna, mis vastaks ingliskeelsele *gender* tähendusele nagu näiteks *kender*. Tihti on raske mõista millisest soost räägitakse ja sellest tulenevalt võib tekkida arusaamisel või info edastamisel puudujääke.

Sooline düsfooria – mõned inimesed peavad enda soolist identiteeti ühildamatuks oma keha välimiste ja sisemiste sootunnustega (Nuia & Pihl 2009: 159). Meditsiinis nimetatakse sellist nähtust soolise identiteedi häireks ehk sooliseks düsfooriaks. Eestis kasutatava rahvusvahelise haiguste ja nendega seotud terviseprobleemide statistilise klassifikatsiooni (RHK 10) järgi kuuluvad sooidentsuse häired käitumis- ja impulsihäirete hulka. Jaotuses on eraldi välja toodud transseksualism, kaksikrolli transvetism ja lapsea sooidentsuse häired. (Käitumis- ja impulsihäired)

Transsoolisus – kasutatakse sageli katuseterminina, et viidata indiviididele, kelle sooidentiteet, väljendus, või käitumine on erinev sellest, mida tüüpiliselt peetakse omaseks nende bioloogilisele soole, ehk siis kõik need inimesed, kelle sotsiaalse soo väljendus langeb väljaspoolse binaarset soosüsteemi (ILGA-Europe Glossary, Transgender terminology 2014).

Transseksuaalsus – viitab inimestele kelle sooidentiteet on erinev nende bioloogilisest soost ja kes soovivad läbi teha muutust mehest naiseks või naisest meheks. Sageli soovivad nad muuta enda keha soovitud soole kohaselt, kasutades selleks hormoonravi ja kirurgilist sookorrigeerimist. Eesmärgiks on elada täielikult soo järgi, mis nad tunnevad sisemiselt õige olevat. Tegemist on vanema terminiga ja seda kasutatakse sageli kliinilises kontekstis. (*ibid.*)

Zimman (2009) toob välja, et väljendil „transseksuaal“ on meditsiiniline ja patologiseeriv maik, mis võib transsoolistele inimestele mõjuda solvavalt. Lisaks käesoleva töö esimesest intervjuust selgus, et Eesti transsoolised üldiselt ise ei kasuta enda kohta sõna „transseksuaalne“, sest see viitab seksuaalsusele ja transsoolisus ei ole otseselt seostatav seksuaalsuse küsimustega. Samuti ei ole Eesti transsooliste kogukonna lehtedel kasutatud „transseksuaalsuse“ väljendit. Seega lähtudes Zimmanist ja austusest transsooliste vastu kasutan oma töös ja intervjuudes pigem sõna „transsooline“. Selle all pean silmas inimesi, kelle sisemine tunne endast kui mehest või naisest ei ühti nende bioloogilise sooga ja on seetõttu võtnud ette või plaanivad muutusi (hormoonravi ja/ või kirurgiline sekkumine), et seda vastuolu vähendada ja elada oma sisemise soo tunnetuse alusel.

Transvestiit – isik, kes naudib periooditi vastassoo riide kandmist, kelle identifitseerumine vastassoolisena võib olla väga erinev (ILGA-Europe Glossary). Benajmin (1954) toob välja, et transvestiidid pigem mängivad vastassoo rolli, samas kui transseksuaalid tahavad seda täielikult omandada, soovides sageli muuta kogu oma seksuaalset staatust, mis tihti seondub

ka anatoomiaga. Transseksuaal tahab olla üks ja funktsioneerida ühena, soovides omandada nii palju vastassoo karakteristikuid kui võimalik – füüsilisi, vaimseid ja seksuaalseid. Transseksuaal on alati transvestiit aga transvestiit pole alati transseksuaal. Paljusid transvestiite võib hirmutada idee operatsioonist. Samas transseksuaalid elavad sageli selle soovi nimel, et neilt eemaldatakse organid, mis ei ole neile olulised ja tunduvad valed. Transvestiitidele on enda seksuaalorganid naudingu allikateks.

Lääne kultuuriruumis peetakse transvestiitideks pigem mehi, sest kui naine paneb selga meeste mõeldud riided, siis selles ei nähta suurt probleemi või ohtu. Seda võidakse pidada vabameelsuse ilminguks või poliitiliseks avalduseks. Mehe riietumist vastassoo rõivastesse nähakse psühholoogilise seisundina. (Nuia & Pihl 2009: 153) Ühiskond on palju leebem naissoost transsooliste ja transvestiitide suhtes, mehelikud naised on aktsepteeritumad kui naiselikud mehed.

Transinimene – katusetermin, mis viitab isikutele, kelle sooidentiteet ja/või soo väljendusviis erineb nende sünnipärase soo omast. Selliste inimeste alla kuuluvad mehed ja naised, kellel on transseksuaalne minevik, isikud kes identifitseerivad ennast transseksuaalina, transsoolised, transvestiidid/ümberriietujad, androgüünid, mitmesoolised, *queersoolised*, soovabad (*agender*), soovariatiivsed (*gender variant*) ja teised sooidentiteedid ja -väljendused, mis ei kuulu tüüpilise mees-naine kategooria alla. (ILGA-Europe Glossary)

FTM – naine meheks transsooline (*female-to-male*) – inimene kes bioloogiliste tunnuste alusel määrati sündimisel naissooliseks aga kes ennast identifitseerib ja elab mehena. Kasutatakse ka väljendit transsooline mees või transmees. (*ibid.*)

MTF – mees naiseks transsooline (*male-to-female*) – inimene kes bioloogiliste tunnuste alusel sündimisel määrati meheks aga kes ennast identifitseerib ja elab naisena. Kasutatakse ka väljendit transsooline naine või transnaine. (*ibid.*)

Üleminek (*transision*) – ajaperiood kui inimene hakkab elama selle soo kohaselt, millega ta ennast sisemiselt identifitseerib, see sageli sisaldab nime muutmist, erinevalt riietumist, võib tähendada ka hormoonide võtmist, operatsioonide tegemist ja dokumentide muutmist (isikutunnistus, juhiloa, haridustõendavad dokumendid) (Transgender terminology 2014).

Passing – (läbisaamine või õnnestumine – otsene eesti keelne vaste puudub) tähendab, et teised inimesed tajuvad ja näevad transsoolist selle soo kohaselt, mille kohaselt ta ennast esitleb ja tunneb. Inimene elab edukalt selle soolisena, mis on tema jaoks õige ja loomulik ning teised ei kahtle tema „loomulikus“ kuuluvuses meeste või naiste hulka. See on viimane etapp, mida transsoolised oma üleminekul soovivad saavutada. Pärast seda sageli ei seostata ennast enam transsoolisusega. (ILGA-Europe Glossary)

Seksuaalne orientatsioon – millise soo osas tuntakse seksuaalset külgetõmmet või meeldivust. Seksuaalne orientatsioon on sisuliselt erinev sooidentiteedi tähendusest. Transsoolised on küll määratud LGBT (termin tähistamaks seksuaal- ja soovähemusi- lesbi-, gei-, bi- ja transseksuaalid) ühisesse gruppi aga tegelikult on nende probleemid ja mured teist tüüpi kui geidel, lesbidel või biseksuaalidel. Esimesed kolm on rahul oma välise ja sisemise sooga ning ei soovi seda muuta. Seega uuringutes selle gruppi ühtsena käsitlemine, pole sageli õigustatud ja ei pruugi anda selget tulemust. Transseksuaalid võivad olla hetero, bi-, homo- ja aseksuaalsed. Transseksuaalsus erinevalt homoseksuaalsusest on endiselt jäänud tugevalt seotuks meditsiini valdkonnaga. (Halberstam 2013: 465)

Gagnè, Tewksbury ja McGaughey (1997) ütlevad, et homoseksuaalidel ja transsoolistel erineb oluliselt enese identiteedi avalikustamisega seonduv. Homoseksuaal saab „kapist välja tulla“ valikuliselt, ta ei pea sellest kõigile rääkima ja see ei paista igapäevaselt kuidagi välja. Samas kui transsooline soovib muutuda ja avalikustada oma identiteeti, siis ta ei saa valida kellele ta seda teatab, sest tema uut identiteeti on kõigile näha. See võib tekitada neile piinlike või lausa ohtlike olukordi.

1.2 TRANSSOOLISUSE MEDITSIINILINE KÄSITLUS

Transsoolisust võib pidada interdistsiplinaarseks uurimisvaldkonnaks hõlmates bioloogiat, meditsiini, sotsioloogiat, psühholoogiat, antropoloogiat, seksuoloogiat jne. Transsooliste uuringud said alguse meditsiinis ja võib öelda, et meditsiiniline käsitlus ilmselt jääb väga tugevalt transsoolisuse temaatikaga seotuks, sest meditsiin pakub transsoolistele konkreetseid lahendusi ja aitab parandada enesetunnet.

Seksuoloogia uurimissunnale alusepanija Magnus Hirschfeld oli 19. sajandi lõpus ja 20.sajandi alguse varajane homo- ja transsooliste eest seisja. Ta leidis, et soo ja seksuaalsuse

erinevus on üks osa looduse variatiivsusest ja arvas, et ühiskond ja seadused peaksid peegeldama seda bioloogilist reaalsust. Ta lõi Berliini 1919. aastal esimese seksuoloogia instituudi, kus toimusid esimesed dokumenteeritud genitaalide muutmise operatsioonid (Stryker & Whittle 2006: 28, Bauer s.a.). Whittle (2010) toob välja, et 1926. aastal tehti seal rindade eemaldamise operatsioon, mõni aasta hiljem (1930) viidi läbi peenise eemaldamise operatsioon ning 1931. aastal konstrueeriti kirurgiliselt vagiina. 1910. aastal ilmus Hirschfeldil raamat *Die Transvestiten* milles ta leiab, et transseksuaalsus on kompleksne fenomen, mida ei saa taandada homoseksuaalsuseks, fetišismiks või mõneks psühhopatoloogiaks (Stryker & Whittle 2006: 28). Hirschfeld võttis kasutusele mõiste transvetism, mille all ta mõistis teatud indiviidide soovi riietada ennast vastassoo rõivastesse.

Teine mõjukamaid transseksuaalsuse uurijaid ja 20. sajandi juhtivaid transseksuaalide eesträäkijaid oli saksa endokrinoloog Harry Benjamin (Stryker & Whittle 2006: 45). Benjamin (1966: 12) võttis 1953. aastal kasutusele ja populariseeris termini transseksuaalsus. Benjamin (1967) pidas seda silmatorkavaks sooidentiteedi ja soorolli orientatsiooni häireks, mis viitab inimese kindlale soovile muuta enda sugu. Ta uuris sadasid transseksuaalseid naisi. Ta oli seisukohal, et ravi mitte saanud transseksuaalid on väga õnnetud inimesed, kes harva leiavad kaastunnet või mõistmist. Nad otsivad meditsiinilist abi ja sageli soovivad kirurgilist sekkumist. Benjamin arvas, et psühhoteraapia ei aita transseksuaale ravida, sest nad ei soovi muuta oma psühholoogilist sugu. Patsiendi kannatusi saab leevendada östrogeeni (aitab, ent ei ravi) ja soo korrigeerimise operatsiooniga.

Harry Benjaminil ilmus 1966. aastal raamat *The transsexual Phenomenon*, mis kirjeldab transseksuaalsuse fenomeni, Benjamini patsiente ja nende ravi, erinevusi homo- ja transseksuaalide ning transvestiitide vahel (Benjamin 1966). Meditsiinitöötajatele, kes otsustasid hormoonasendusravi ja sookorrigeerimis operatsioonile saajate üle, oli Benjamini raamat suureks eeskujuks. Samas loeti seda teost hoolega transsooliste kogukonnas ja inimesed, kes soovisid operatsioonile saada, õppisid selle järgi ära vajalikud profiilid, millega vastata arstide esitatud kriteeriumitele. Meditsiinitöötajatel kulus aastaid, enne kui nad mõistsid, et neile räägitakse eesmärgipäraseid sobilike lugusid aga mitte päriselt nende elule vastavaid. (Stone 1991, viidatud Denny 2004: 29 kaudu)

Denny (2004) toob välja, et 60-70ndatel aastatel nähti sookorrigeerimist kui ekstreemset ravimeetodit, mis omakorda normaliseeris binaarseid soonorme. Raviprogrammid sundisid

agressiivselt peale binaarset mees-naine soonorme. Nendelt, kes paistsid olevat sobilikud soo korrigeerimise operatsiooni jaoks, oodati ja sageli isegi nõuti eriti maskuliinsel või feminiinsel viisil käitumist ja riietumist (Bolin 1988, viidatud Denny 2004: 28-29 kaudu). Paljud soovijad lükati kõrvale seoses vanuse, seksuaalse orientatsiooni, abielustaatuse, ameti ja uue soo prognoositava välimuse tõttu. Meditsiinitöötajad ootasid, et soo korrigeerimise operatsiooni tulemuseks oleks atraktiivse välimusega, heteroseksuaalne ja hästi kohanev ning hakkama saav isik. (Denny 1992, viidatud Denny 2004: 29 kaudu) Seega ei ole üllatav, et sellises olukorras õppisid transsoolised rääkima lugusid, mis vastaksid meditsiinitöötajate ettekirjutustele ja aitaksid neil pääseda ihaldatud sookorrigeerimise operatsioonile.

1980ndast aastast on transseksuaalsus ametlikult psühholoogiline häire, sest sellest ajast alates on see kirjas Ameerika Psühhiaatrite Assotsiatsiooni vaimsete häirete diagnostilises ja statistilises juhendis (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) ehk DSM III, hiljutisemalt DSM IV täiskasvanu soodüsfooria nime all (Hird 2002: 580)². Homoseksuaalsus eemaldati DSM III manuaalist 1973. aastal, ehk siis kaheksa aastat ennem transseksuaalsuse lisamist. Transseksuaalsus jääb meditsiinilise ja psühholoogilise kontrolli alla (Burke 1966, viidatud Halberstam 2013: 466 kaudu). Transsooliste kogukonnas on palju arutatud transseksuaalsuse psühhiaatrilisena diagnoosimist. Osad soovivad selle psühhiaatriliste haiguste nimekirjast eemaldamist ja samas on teised, kes leiavad, et see peaks sinna jääma, sest see on võimalus saada soovitud hormoonravi ja sookorrigeerimise operatsiooni. Gagné jt (1997: 481) ütlevad, et seega nad peavad tunnistama oma transseksuaalsust viisidel, mis kuuluvad meditsiiniliste vaadete juurde.

Coleman jt (2011: 201) tõstatavad küsimuse, et kas soo korrigeerimist peaks meditsiinis käsitlema esteetilise või taastava kirurgiana. Esteetiline kirurgia leitakse olevat meditsiiniliselt mitte vajalik ja sellepärast on see tavaliselt täielikult patsiendi enda poolt finantseeritav, vastandina aga taastavaid protseduure nähakse meditsiiniliselt vajalikeks ja seda finantseerib peamiselt või täielikult riiklik tervisekindlustuse süsteem või kindlustusfirmad. Kuna Eestis on sookorrigeerimise operatsioonid täies mahus inimese enda poolt rahastatavad, siis võib järeldada, et meie meditsiinisüsteemis nähakse neid kosmeetilise või esteetilise protseduurina.

² DSM IV ei ole transseksuaalsus enam seotud parafiiliate ja seksuaalsete düsfunktsioonide sektsiooniga, muutmise eesmärgiks oli stigma vähendamine (Jones, del Pozo de Bolger, Dune, Lykins ja Hawkes 2011:3).

Halberstam (2012: 466) ütleb, et meditsiiniline kirjeldus transseksuaalsusest on läbi 40 aasta olnud varustatud „vale keha“ diskursusega, mis kirjeldab transseksuaalsust kui looduse veana. Selle järgi on transsoolised inimesed sündinud või lõksus vales kehas. Meditsiin toetab ja kontrollib tugevalt binaarset soosüsteemi ja selle säilimist. Meditsiinitöötajad on kui väravavalvurid, kes otsustavad meditsiiniliste vahendite lubamist transsooliste. Meditsiini teadus töötab eeldusega, et tegeletakse organismi mitte kehaga, selle järgi transsooline otsib pigem anatoomilist muutust kui erinevat kehastust. Kirurg töötab anatoomia kategoorias. (Shepherdson 1994) Meditsiiniline kogukond ei näe operatsiooni järgset inimest kui bioloogilise või sotsiaalse soo muutjana vaid pigem inimesena, kes on eemaldanud oma genitaalid ja seeläbi kastreeritud (Randell 1969, viidatud Hird 2002: 582 kaudu). Meditsiinilises mõttes ei ole täielik soovahetus võimalik, näiteks sookorrigeerimise läbi teinud mees, kes on muudetud naiseks, ei saa siiski loomulikult teel kanda ja sünnitada last. Kuigi võib ka väita vastupidist, näiteks transmees Thomas Beatie, on kandnud ja sünnitanud kolm last. Ta on läbi teinud sookorrigeerimise operatsiooni aga jättis alles oma reproduktiivorganid ja lasi ennast viljastada kunstlikult teel. (Beatie 2008) Meditsiinilises mõttes ei saa sugu vahetada vaid korrigeerida. Kui üldsus saab aru, et inimene läheb ühest soost teise, siis täpsem oleks öelda, et sugu korrigeeritakse ja seeläbi aidatakse keha järele inimese tegelikule sisemisele soole. Selle järgi on sookorrigeerimine pigem pinnapealne ja kosmeetiline protseduur. Sisemine tunnetav sugu otseselt operatsioonist ei muutu, vaid see on olemas olnud koguaeg, lihtsalt läbi kirurgiliste protseduuride vähendatakse kehalist vastuolu.

Meditsiinilised võimalused transsooliste üleminekul soovitud soole

Esimeseks meditsiiniliseks sekkumise sammuks võib pidada psühhiaatri või seksuoloogi poole pöördumist, kes hindab inimese soodüsfooria olemasolu ja võimalike psühhiaatrilisi, psühholoogilisi häireid. Järgmisena määrab endokrinoloog hormoonasendusravi. Transnaised võtavad östrogeeni ja muutuvad seeläbi naiselikumaks ning transmehed manustavad testosterooni ja muutuvad mehelikumaks. (Choices, N. H. S. 2015) Coleman jt (2011: 188) ütlevad, et kahe aasta jooksul ilmneb suur osa hormoonravist tulenevaid muutusi. Nende ulatus ja ajastus on varieeruv, see lähtub konkreetsest inimesest ja tema ravidooosist ning ravi eesmärkidest. Väli (2010: 38) lisab, et hormoonravi alustamine aitab leevendada transsoolise inimese ärevust ja teda rahustada.

Kui inimene soovib lisaks hormoonasendusravile ka sookorrigeerimise operatsiooni, siis ta peab enne seda elama vähemalt aasta aega soovitud soorollis, seda perioodi nimetatakse päris elu eksperimendiks (*real life experiment*) (Choices, N. H. S. 2015). Aasta on piisavalt pikk aeg, et uues soorollis kohaneda ja saada erinevaid kogemusi ning läbi elada mitmeid sündmusi, samuti eeldab see teiste jaoks enda sooidentiteedi avalikustamist.

Soodüsfooria raviprotsessis on sageli kirurgia, eriti genitaalide kirurgia, viimane ja kõige kaalutletum samm (Hage & Karim 2000, viidatud Coleman et al. 2011: 199 kaudu). Transmeeste kirurgia alla kuulub rindade, emaka, munajuhade ja munasarjade eemaldamine ning mehe rinna loomine ja peenise konstrueerimine. Transnaiste kirurgia alla loetakse rinnaimplantaatide paigaldamist, näo feminiseerumise kirurgiat, munandite ja peenise eemaldamist. Konstrueeritakse vagiina kliitor ja emakas. (Choices, N. H. S. 2015)

Teismeliste ravi

Delemarre-van de Waal (2014: 195) ütleb, et alates üheksakümnendatest on transsoolistele teismeliste olemas ravim – hormooni blokeerijad/allasurujad, mis pidurdavad puberteedieaga kaasnevad muutused. See annab võimaluse võita juurde mõned lisa-aastad, nii meditsiinipersonalil kui ka teismelisel endal. Blokeerides soovimatute sootunnuste arengu on hilisem soovitud soole muutumine lihtsam ning tulemuslikum.

Transsooliste laste ravi sisaldab endas mitmeid eetilisi aspekte. Tekib küsimus, et kui vanalt on ikkagi lapsed võimelised aru saama ja otsustama oma sooidentiteedi üle. Puberteedi peatamise juures muretsetakse ka võimalike kaasnevate kõrvalmõjude pärast. (Coleman et al. 2011: 172-173) Osades riikides on teismelistel hormooni blokaatorite kasutamine lubatud ja teistes mitte. Viimastel aastatel on mitmed riigid Põhja-Ameerikas ja Euroopas lubanud selle ravimudelisse (Olson, Forbes & Belzer 2011, Spack et al. 2012, Zucker 2010, viidatud Delemarre-van de Waal 2014: 195 kaudu). Samas ei ole Eestis seda võetud ravimudelisse.

Transsooliste inimeste soovid meditsiinilise sekkumise ulatuse osas on väga erinevad ja sõltuvad konkreetsest inimesest. Paljud piirduvad ainult hormoonasendusraviga, teised aga soovivad läbi teha kõik pakutavad kirurgilised protseduurid. Takistuseks meditsiiniliste vahendite kasutamisel võib saada finantsiline pool, osades riikides peab patsient ise kulutused kandma, teistes teeb seda täielikult või osaliselt kindlustussüsteem.

1.3 SOO SOTSIAALNE KONSTRUEERIMINE

Sotsiaalkonstruktivistlik lähenemine

Kas sotsiaalse soo identiteet on fundamentaalne ja bioloogiline või on see sotsiaalselt konstrueeritud? Hiljuti on paljud teoreetikud kasutanud transidentiteedi selgitamiseks konstruktivistlike argumente (Stryker & Whittle 2006: XII). Berger ja Luckmann on sotsiaalkonstruktivismi rajajad. Nad (Berger & Luckmann 1991) leiavad, et reaalsus on sotsiaalselt konstrueeritud ja sotsioloogia peab analüüsima kuidas see protsess toimub. Võtmetähtsusega terminid on reaalsus ja teadmised. Oluline on uurida inimeste igapäeva elu reaalsust ja teadmiste kohta, mis nende igapäeva elu juhivad. Meil kõigil on reaalsusest erinev arusaam. Inimeste vahel toimub pidev suhtlemine ja selle käigus vahetatakse erinevaid tähendusi maailma kohta ja jagatakse ühist arusaama reaalsusest. Igapäeva reaalsust võetakse iseenesest mõistetavana ja see ei vaja eraldi tõestamist. Seega tekib inimestel ühine arusaam kuidas asjad toimivad ja käitutakse vastavalt sellele.

Marecek, Crawford ja Popp (2004: 194) leiavad, et tähtis on uurida sotsiaalsetes gruppides kasutusel olevaid mõisteid ja norme ning nende rakendamist, selle põhjal luuakse tõlgendusi, mis on ühiselt mõistetavad sotsiaalse grupi liikmete vahel. Burr (1995: 2) lisab, et sotsiaalkonstruktivistid võtavad maailma tõlgendamise osas kriitilise seisukoha, see mida inimesed peavad loomulikuks ja iseenesest mõistetavaks, ei pruugi vastata eksisteerivale reaalsusele. Eeldused ja keelelised konstruktsioonid, mis võimaldavad inimestel erinevatest nähtustest rääkida ja mõelda, on ühiskondlik kokkulepe ja ei ole universaalselt paika pandud. Inimestele kättesaadavatest kontseptsioonidest ja kategooriatest sõltub see, mida peetakse reaalsuseks.

Sotsiaalkonstruktivistlikust vaatepunktist on sugu sotsiaalne kategooria, mis on sotsiaalselt ning ajas ja ruumis muutuv (Roosalu 2014:14). Seega on sotsiaalne sugu muutuv nii eri aegade kui ka erinevate kultuuride vahel. Feinberg (1992: 5) toob näite, et 19.-20. sajandi vahetusel peeti sinist tüdrukute ja roosat poiste värviks, lihtsad ja naeruväärsed sookoodid ei ole loomulikud või sisemiselt tulenevad, need on muutuvad sotsiaalsed kontseptsioonid. Bioloogilise ja sotsiaalse soo ning seksuaalsusega seonduvad kontseptsioonid ja kategooriad kujundavad sotsiaalset käitumist ja identiteeti (Marecek et al. 2004: 194-197). Roosalu, Aavik ja Tiidenberg (2014: 15) ütlevad, et sotsiaalkonstruktivistid leiavad, et sotsiaalne sugu ei ole

bioloogiliste ega geneetiliste faktorite poolt määratletud, vaid see saab tähenduse ühiskonnas. Nad järeldavad, et soolised erinevused ja ebavõrdsus ei ole midagi loomulikku ega ettemääratud, vaid sotsiaalsete praktikate tagajärg.

Marecek jt (2004: 206) toovad välja, et sotsiaalkonstruktivistid lähtuvad nii bioloogilise kui ka sotsiaalse soo erinevatest sõnastustest. Nad on vaidlustanud tavaarusaama, et saab olla ainult kaks erinevat sugu, nagu see on määratud genitaalide dimorfismi teesiga. Nad toovad näitena välja sotsiaalseid keskkondi, kus see ei kehti ja näitavad, et lääne arusaam binaarsest soosüsteemist ei ole universaalne. Näiteks Indias moodustavad *hijrad* kolmanda sookategooria ja genitaalid ei ole selle määrajaks. Nad võtavad endale naisenime ja kannavad naiste riideid aga nende eesmärk pole jätta endast muljet kui naisest. (Nanda 1990, viidatud Marecek et al. 2004: 206 kaudu) Tais esindavad kolmandat sugu *kathoeyd*, neil on meeste genitaalid, kuid nad käivad riides nagu naised, samas ei pea nad ennast naisteks või ei taha naiseks saada (Marecek et al. 2004: 206).

Sotsiaalkonstruktivistlike vaateid esindavad West ja Zimmerman (1987) võtsid kasutusele mõiste „sotsiaalset sugu looma/tegema“ (*doing gender*). Inimese sugu ei ole lihtsalt midagi, mis me oleme, vaid seda luuakse pidevalt läbi inimeste omavahelise interaktsiooni. Sugu on situatsiooniline käitumine, inimesed tegutsevad vastavalt enda sookategooriale õigeks peetavate hoiakute ja normide järgi. Soo loomine tähendab, et luuakse erinevusi poistetudrukute ja meeste-naiste vahel. Neid erinevusi peetakse ekslikult vajalikuks, loomulikuks ja bioloogilistest faktoritest tulenevateks. Sotsiaalne sugu ei ole teatavate tunnuste rühm, muutuja või roll, see on on teatud sorti tegevuste produkt. Sugu on sotsiaalselt organiseeritud saavutus, mis on rutiinne, metodoloogiline ja korduv.

West ja Zimmerman ütlevad (1987), kui inimesed teevad soo loomist mitte aktsepteeritavatel viisidel, siis peavad nad aru andma enda iseloomu, motiivide või kavatsuste osas. Neid võidakse pidada ebanormaalseks või mitte tõsiselt võetavateks. Seega peavad inimesed käituma nii nagu on ühiskonnas levinud normatiivne arusaam, mis on kohane kummalegi sugupoolele. Nii kaua kui sookategooriat kasutatakse fundamentaalse erinevuse kriteeriumina, on soo loomine vältimatu. See on vältimatu sotsiaalsete tagajärgede tõttu, milleks on võimu ja ressursside jaotus kodus, majanduses ja poliitikas ning laiemalt inimeste vahelistes suhetes. Sugu on võimas ideoloogiline vahend, mis toodab, taastoodab, seadustab valikuid ja piiranguid, mida peetakse soo kategooriateks.

Binaarne soosüsteem ja heteronormatiivsus

Binaarse soosüsteemi alusel jagunevad kõik inimesed kaheks – meesteks ja naisteks, nendest erinevad variandid välistatakse. Mehi iseloomustab maskuliinsus ja naisi feminiinsus. See süsteem põhineb uskumusel, et sooline käitumine, seksuaalne identiteet ja sotsiaalne roll kulgevad loomulikult koos bioloogilise sooga. (Schilt & Westbrook 2009: 459) Sugude vahelisi erinevusi nähakse fundamentaalsete ja püsivatena. Jaotus põhineb bioloogial ja klassifitseerimise kriteeriumiks on, kas sündides genitaalid või enne sündi kromosoomide jaotus, need kaks kriteeriumit ei pea olema alati omavahel kindlalt kokkulangevad (West & Zimmerman 1987: 127-128). Schilt ja Westbrook (2009: 459) ütlevad, et binaarne sooline jaotus näitab sugusid ebavõrdsena või üksteisele vastanduvatena, neilt ei oodata, et nad saaksid täita sama sotsiaalset rolli ja omada võrdväärselt ressursse.

Normid ja eeldused, mille kohaselt naised ja mehed on teineteist täiendavad ning ainuke aktsepteeritav seksuaalne orientatsioon on heteroseksuaalsus, nimetatakse heteronormatiivsuseks (Roosalu, Aavik & Tiidenberg 2014: 14). Heteroseksuaalsust nagu ka maskuliinsust ja feminiinsust võetakse iseenesest mõistetavalt — kui ühiskonnas loomulikult esinevat (Ingraham 1994, viidatud Schilt & Westbrook 2009 kaudu). Hennen (2008, viidatud Schilt & Westbrook 2009 kaudu) ütleb, et hierarhiline soosüsteem privilegieerib maskuliinsuse ja heteroseksuaalsuse, mis põhineb kultuuriliselt feminiinsuse ja homoseksuaalsuse alaväärtustamisel.

Institutsionaalsel tasandil on inimesed kategoriseeritud ja määratud soo tähenduste ja rollide alusel. Näiteks üks esimesi asju, mida ametlikel avaldustel küsitakse on sugu, mis põhineb ekslikul eeldusel, et sotsiaalne ja bioloogiline sugu on alati kokkulangevad. (Gagnè et al. 1997: 503). Heteronormatiivsus ja binaarne soosüsteem on mitmete sotsiaalsete institutsioonide vaikimisi eelduseks – abielu, perekond, maksusüsteem, tööturg jne (Roosalu, Aavik & Tiidenberg 2014:14). Valitsuse protseduurid ja sotsiaalsed institutsioonid toodavad sooga seonduvat klassifitseerimise normi. See ilmneb eriti hästi siis kui rikutakse sotsiaalselt kehtestatud kategooriaalseid piire. (Singer 2013: 2) Inimesed kelle bioloogiline ja sotsiaalne sugu ei ühildu, nende jaoks on vähe olemas organisatoorse ruumi, kus nad saaksid eksisteerida. Näiteks avalikes kohtades on meeste ja naiste tualetid eraldi või ühiselamutes jagatakse tubadesse sugude alusel. (Gagnè et al. 1997: 503)

West ja Zimmerman (1987) ütlevad, et enamikes sotsiaalsetes interaktsioonides ei ole genitaalid tegelikult nähtavad. Inimesed ei oota mitte sobivust bioloogiliste tunnuste ja soo esitluse vahel, vaid pigem eeldavad, et sooline esitus peegeldab bioloogilist soolist reaalsust. Transsoolised võivad edukalt esitada maskuliinsust või feminiinsust, ilma et neil oleksid genitaalid mida neil eeldatakse olevat. Schilt ja Westbrook (2009: 443) arvavad, et paljudes sotsiaalsetes interaktsioonides loeb transsooliste füüsiline keha vähe, kui nad on läinud üle enda soovitud sotsiaalsele soole, siis nende välimust võetakse kui tõendit nende bioloogilise soo kohta.

Sugu valvatakse pidevalt läbi sotsiaalse interaktsiooni, mis sotsialiseerib ühiskonnas uusi ja olemasolevaid liikmeid ja sanktsioneerib neid, kes rikuvad reegleid. (Gagnè & Tewksbury 1996, viidatud Gagnè et al. 1997: 503 kaudu). Garfinkel (1967: 116) leiab, et iga ühiskond avaldab tugevat kontrolli inimeste üle kes lähevad üle ühest staatusest teise. Kui muutused puudutavad seksuaalset staatust, siis need kontrollid on eriti keelavad ja rangelt täitmist nõudvad. Ainult kõrgelt tseremoniaalsed muutused on lubatud, kui neid iseloomustab ajutisus ja mängulisus. Seega ühiskond kasutab tugevat kontrolli selle üle, kuidas tema populatsiooni soo koosseis moodustub ja muutub. (*ibid.*) Eesti rahvatraditsioonidest võib välja tuua mardi- ja kadripäeva, kui on tavaline ennast maskeerida ja riietada vastassoo riietesse ning käia sedasi külas, seda iseloomustab mängulisus ja ajutisus, sest kui tähtpäev on läbi, siirduvad kõik enda tavapärase riietuse juurde tagasi.

Enamus keeli ei paku võimalust identiteedi variatiivsuse väljendamiseks (Sanger 2010: 263), seega puudub vajalik sõnavara. Wood (2007: 120) ütleb, et keel juba mõjutab meid sugudega seondult polariseeritud mõtlemisele. Transsoolised inimesed ei sobitu meie binaarsesse keele kategooriasse, keele dihhotoomia välistab nad. Roosalu, Aavik ja Tiidenberg (2014: 15) tõdevad, et inimestel, kes kumbagi sookategooriasse ei sobitu või ei soovi end üldse sooliselt määratleda on praktiliselt võimatu binaarsele soosüsteemile rajatud ühiskonda sobitada.

1.4 TRANSSOOLISUSE SOTSIOLOOGILINE KÄSITLUS

Sotsioloogilised uuringud transsoolisuse teemal tulid võrreldes meditsiinilistega tunduvalt hiljem ja on veel suhteliselt uus uurimisvaldkond. Võib öelda, et kahe valdkonna nägemus ja käsitlus on ühelt poolt üksteist täiendavad, teisalt aga väga erinevad. Singer (2013: 1) ütleb, et sotsioloogiline käsitlus transsoolisusest sai eraldi uurimisteemaks 90ndate alguses aga selle

sünd algas juba 50-60ndatel. Sanger (2010: 263) leiab, et sotsioloogia kui distsipliin on olnud aeglane märkamaks transsooliste uuringute olulisust. Enamus sotsioloogilisi transsoolisuse uuringuid ei võta soo ja seksuaalsuse binaariat kui iseenesest mõistetavana (Hines 2007a, Monro 2007, viidatud Sanger 2010: 259 kaudu), erinevalt meditsiinilisest lähenemisest. Singer (2013) ütleb, et transsoolisust käsitlevad uuringud võtavad vaatluse alla seksuaalkäitumise ja sotsiaalse soo väljendusega seotud normid ning kultuurilised ja sotsiaalsed ootused nende esitamise suhtes.

Vidal-Ortiz (2008: 437) toob välja, et 50-60ndatel aastatel domineeris transsoolisuse meditsiiniline käsitlus ja see mõjutas tugevalt sotsiaalteadlaste esimesi selle alaseid uurimistöid. Meditsiinilise edu kinnitajaks sai transnaine Christine Jorgenson, kes sai USA meedias kuulsaks kui esimene sookorrigeerimise operatsiooni läbinu (1952. aastal). Tegelikult oli ennem teda juba varasemalt ka tehtud sookorrigeerimise operatsioone aga tema sattus väga tugevalt meedia tähelepanu alla. Jorgensonist sai transsoolisuse etalon, olles noor, edukas ja kaunis naisterahvas. Kõik see mõjutas sotsiaalteadlaste esialgset lähenemist transsooliste uurimisse, keskenduti pigem transsoolisuse põhjustele ja sotsiaalmeditsiinilistele faktoritele ning vähem tähendustele ja kogemustele.

50-60ndatel aastatel hakkasid sooidentiteedi kliinikud pakkuma peamiselt transnaistele psühhiaatrilisi, meditsiinilisi ja kirurgilisi teenuseid. See andis võimaluse sotsioloogidel hakata uurima transsooliste inimeste kogemusi. Üks selliseid varasemaid sotsiolooge oli sotsiaalse interaktsionismi teoreetik ja etnometodoloogia arendaja Harold Garfinkel. Ta kirjutas Agnese juhtumist, kes oli sündinud poisina aga väljendas ja tundis ennast naisena. Garfinkel võttis Agnese kirjeldamiseks kasutusele sõna „*passing*“ (Vidal-Ortiz 2008: 440). „*Passing*“ mõiste all pidas Garfinkel (1967: 137) silmas tööd, mida tehakse selleks, et saavutada õigus ja kindlus elada oma elu loomuliku ja normaalse naisena. Vidal-Ortiz (2008) toob välja, et Garfinkel kasutas tol ajal uuendusliku lähenemist, kasutades sotsiaalsete normide uurimiseks tõrjutuid gruppe.

Olulisi esimesi transsoolisuse uurijaid on ka Kessler ja McKenna, kes toetusid Garfinkeli teooriale (Vidal-Ortiz 2008: 441). Kessler ja McKenna (1978) lähtusid interaktsionismist leides, et sugu on sotsiaalne konstruktsioon, mille loomine toimub inimeste igapäevase suhtluse kaudu. Vidal-Ortiz (2008: 441) ütleb, et transsoolistes inimestes nägid McKenna ja

Kessler kui soo erijuhtumeid, mis hästi iseloomustavad soo omistamise protsessi. Kessler ja McKenna käsitlesid transsooliste kogemusi, mis oli sellel ajal uuenduslik lähenemine.

Hines (2007) toob välja, et Garfinkel, McKenna ja Kessler toetusid transsooliste uurimisel binaarsele soosüsteemile eeldades, et kõik inimesed langevad mees- või naissoo kategooria alla, seega nad ei võtnud arvesse sotsiaalseid identiteete, mis jäävad nende kategooriate vahele või neist välja. Etnometodoloogiliste uuringute tähtsuseks võib pidada, et need kritiseerisid esimesena transsoolisuse meditsiinilist lähenemist ja hakkasid sotsiaalset sugu vaatlema igapäeva sotsiaalsel tasandil. Vidal-Ortiz (2008: 442) ütleb, et sotsioloogilised transsoolisust käsitlevad tööd arenesid hilistel 60ndatel ja 70datel ning varastel 80ndatel. Enamus neist olid etnometodoloogilisest vaatepunktist ja transsoolisi sildistavad, need löid aluse töödele, mis tulid 90ndatel ja varasel 21. sajandil.

Paljud autobiograafilised tööd, mis hakkasid ilmuma 1980ndatest aitasid arendada transsoolisuse narratiivset lähenemist. Stone ja Strykeri 90ndatel aastatel ilmunud kriitilised autobiograafilised tööd kujundasid ümber transsoolisuse käsitle, seda erinevalt varasemalt domineerinud meditsiinilisest ja kirurgilisest vaatekohast. Mõlemad mees-naiseks transsoolised autorid kirjeldasid enda kogemustest seoses meditsiini ja kirurgiaga. (Vidal-Ortiz 2008: 438-439) Seega 90ndatel muutus transsoolisuse kui patoloogia nägemine ja hakati aina enam käsitlema transsoolisust loomuliku soo variatiivsuseks (Denny: 2004).

Kõige viljakamad sotsioloogilised tööd algasid hilistel 90ndatel. Siis hakkas ka aina enam ilmuma teadusajakirjades transseksuaalsuse teemalisi artikleid. (Stryker & Whittle 2006) Bryant (2009: 849) toob välja, et varastel 90ndatel hoogustusid transsooliste ja transseksuaalide sotsiaalsed liikumised, mis kasvasid kiirelt ja said laiemalt nähtavaks. Tekkisid transsooliste kogukonnad ja ühendused, kus saadi toetust ja jagati informatsiooni ning esitati ka sotsiaalseid ja poliitilisi nõudmisi. See kõik aitas kaasa transsooliste akadeemiliste uuringute arengule, mis said alguse eelkõige USAs ja Suurbritannias.

Vidal-Ortiz (2008) ütleb, et kui varasemad sotsioloogilised uuringud vaatasid pigem institutsioone ja sotsiaalsete reeglite rikkumist, siis uuemad tööd lähenevad pigem individuaalsemal tasandil ja käsitlevad transinimesi mõjutavaid probleeme, kuidas nad sugu väljendavad ja ennast läbi binaarse soosüsteemi defineerivad. Transsooliste uuringud on muutunud võrreldes varasematega interdistsiplinaarsemateks. Teadustöodes domineerivad

pigem mees-naiseks (MTF) uurimused, kuigi viimase kümne aasta jooksul on hakatud ka rohkem pöörama tähelepanu naine-meheks (FTM) transsooliste uurimisele. Singer (2013: 1) toob välja, et samuti on viimasel kümnendil transsooliste ja nende keha objektistamisest liigutud arusaamiseni, et transsoolised on ise teadmist tootvad subjektid.

Sanger (2010: 262-263), leiab et Transsooliste uuringud on kriitiline lähenemine, mis kahtleb eelduses, et inimese sugu on tema identiteedi paindumatu marker. Soovitakse teha nähtavaks normid, mida kaldutakse võtma iseenesest mõistetavana ja mida ei panda küsitavuse alla ning mis mõjutavad seda kuidas on inimesed ühiskonnas objektistatud. Praegused transsooliste sotsioloogilised uuringud pakuvad uut sissevaadet soo ja seksuaalsuse teooriatesse. Transsooliste inimeste kasvav teadlikkus nii sotsiaalselt kui seaduslikult näitab, et see teema peaks olema sotsioloogide poolt tõsiselt võetud (Hines 2007a, viidatud Sanger 2010: 263 kaudu) Sanger (2010: 263) märgib ära, et transkogukonna hääl saab aina rohkem märgatavaks ja transsooliste uuringud jätkavad laienemist ja pööravad tähelepanu soo erinevustele.

1.5 TRANSSOOLINE IDENTITEET

Alljärgnevas peatükis käsitlen kuidas toimub transsoolise identiteedi väljendumine lapsepõlves, millal avastatakse esimene informatsioon transsoolisuse kohta ja kuidas toimub enda identiteedi aktsepteerimine ning üleminek sisemiselt õigeks peetavale soole. Samuti käsitlen transsoolise identiteedi avalikustamist teistele. Antud peatükk keskendub rohkem transsoolistele naistele, sest käesoleva magistritöö empiirilise uurimuse valimiks olen võtnud transnaised.

Laste sotsialiseerimine ja sooidentiteet

Sotsialiseerumine on soolistatud protsess, millega lapsed õpivad enda sugupoolele sobilikuks peetavat käitumist, oskusi ja võimeid. Esmaseks sotsialiseerimis keskkonnaks on perekond, samuti haridussüsteem, meedia ja teised inimesed. (Aavik & Uusmaa 2014: 26) Kessler ja McKenna (1978: 102) ütlevad, et lapsed hakkavad oma sooidentiteedist aru saama kolme- nelja aastaselt ja järgneva kahe aasta jooksul areneb arusaamine selle püsivusest. Pärast seda on lapsed kõrgelt motiveeritud õppima enda soole vastavat käitumist (Levy 1998, viidatud Wood 2007: 49 kaudu). Sooidentiteet on psühholoogiline eneseteadvus enda kohta ja soov, et teised sind samamoodi näeks. Selle eesmärgiks on sobituda sotsiaalsetesse kategooriatesse, mis tekitavad soorollide ootusi. (Gender Variance 2008: 2) Israel (2005: 55) jagab

sooidentiteedi kolmeks osaks: kellena inimene ennast sisemiselt tunneb, kuidas see arusaamine on projitseeritud maailma ning kuidas teised seda identiteeti tagasi peegeldavad.

Wood (2007) toob välja, et soorollide õppimise eest saavad lapsed kas tasustatud või karistatud. Tüdrukud saavad kiita kui nad on koostööaltid, abivalmid, hoolitsevad, aupaklikud ja kenad. Vanemad võivad tüdrukuid tasustada või vähemalt mitte karistada kui nad on atleetlikud ja targad. Noori tüdrukuid manitsetakse ettevaatlikkusele ja isetusele. Poisse tasustatakse kui nad käituvad võistluslikult, sõltumatult ja ennast läbi suruvalt. Noori poisse aga hoiatatakse mitte olema plikalikud ja nutmise eest. Noormehed kasvatatakse tugevateks, sõltumatuteks ja edukateks. Vanemate suhtlemine poegade ja tütardega sageli jälgendab nende enda vanemate soostereotüüpe. Vanemate soo-ootused peegelduvad riietuses, mänguasjades ning kodutöodes, mida nad oma lapsele annavad. Poisid on intensiivsemalt ja jäigemalt tõugatud maskuliinsusele kui tüdrukud feminiinsusele.

Transsoolisuse ilmingud lapsepõlves ja murdeas

Mitmed uurijad kinnitavad, et paljud transsoolised lapsed saavad oma sooidentiteedist teadlikuks väga varases eas, tajudes enda sooidentiteedi erinevust sellest, mida neilt oodatakse või mõistes, et nendega on midagi valesti (Kennedy & Hellen 2010, Jones et al. 2015, Devor 2004, Graham et al. 2014, Gagnè et al. 1997). Jones jt (2015: 38) leiavad Austraalias läbi viidud rahvusliku transmeeste uuringu põhjal, et enda sooidentiteedi erinevust mõistetakse erinevas vanuses. Enamus saavad teadlikuks juba varases lapsepõlves, teistel võib see arusaamine tulla hilises teisme- või täiskasvanueas ja kolmandatel on kõikuv teadlikkus, ehk nad saavad aru, et ei sobitu traditsioonilistesse soorollidesse aga nad suruvad selle teadmise endas täielikult alla.

Lapsed võivad noores vanuses uskuda, et nad ongi vastassoost või ennast kujutleda selleks, nad võivad arvata, et see on eksitus ja võib varsti muutuda. Transsoolised on kirjeldanud, et lapsena nad võisid ennast magama nutta või lootsid, et kui nad hommikul ärkavad on nad teisest soost. Varases lapsepõlves võidakse siiralt oma tõelisi tundeid ja soolisust väljendada. (Jones et al. 2015: 38-39) Sageli saab see kiiresti hukkamõistu osaliseks ja lapsevanemad, õpetajad ning eakaaslased teevad neile selgeks, et nende õige sugu on väliselt nähtav bioloogiline sugu (Devor 2004: 48). Inimese elujooksul surutakse soonorme kõige tugevamalt peale just lapsepõlves (Paechter 2007, viidatud Kennedy & Hellen 2010: 38 kaudu). Lapsed

õpivad oma tõelist sisemist soolist identiteedi saladuses hoidma ja selle väljendamist varjama. See viitab sellele, et hakatakse aru saama binaarsest soosüsteemist, poisid tunnevad piinlikust feminiinsete või transsooliste tunnete pärast. Samas jääb ikkagi alles sisemine segadus ja küsimus kuidas maailma sobituda (Gagnè et al. 1997: 488). Mõistetakse, et ollakse teistsugused ja see pole sotsiaalselt aktsepteeritav (Kennedy & Hellen 2010: 30). Denny (2004: 48) ütleb, et nad võivad siiski salamisi edasi uskuda, et nad on tegelikult vastassoost ja sellest endamisi fantaseerida.

Gagnè jt (1997) ütlevad, et transsoolised poisid võivad tunda ennast palju mugavamalt mängides tüdrukutega ja osaleda nende tegevustes, väljendades ja esitledes ennast rohkem feminiinsetel viisidel. Osad leiavad, et neil oli lapsepõlves ka feminiinsem välimus ja kehaehitus (Graham et al. 2014). Transsoolisi lapsi iseloomustab sageli huvi vastassoo riide ja riietumise vastu. Nad õpivad varakult selgeks, et riided on soo märgistajaks (Cahill 1989, viidatud Mason-Schrock 1996: 179 kaudu). Üks osa transsoolistest ütleb, et nad riietusid mitmete aastate vältel pidevalt vastassoo riietesse, teine osa piirdus ainult sellest fantaseerimisega (Mason-Schrock 1996: 180). Ümberriietumine (*crossdressing*) pakub lõõgastavat ja mugavat tunnet, aidates vähendada sisemist segadust ja rahutust ning andes võimaluse tunda ennast loomulikuna (Gagnè et al. 1997: 491). Hellen (2009: 88) ütleb, et keskmiselt kaheksa aastaselt proovib transsooline poiss endale mõnda naiste asja. Ümberriietumine võib alata lapsepõlvest ja kesta aastaid täiskasvanu eas. Devor (2004: 52) märgib, et vastassoo riide kandmine on tugevalt stigmatiseeritud ja psühholoogiliselt võib see riietujale kaasa tuua ärevust ja hirmu vahelejäämise ning selle tagajärgede ees.

Surve sobituda õigesse rolli võib tekitada identiteedi segadust, tunde enda hälbivusest ja viia madala enesehinnanguni (Gagnè et al. 1997: 490). Niikaua kui ei osata seostada enda erinevust transsoolisusega võidakse ennast tajuda ainukese sellise inimesena terves maailmas (Kennedy & Hellen 2010: 33). Hellen (2009: 3) toob välja, et paljud transsoolised lapsed olenemata sellest, et nad üritavad maha suruda enda „eripära“ ja seda saladuses hoida ning käituda vastavalt ootustele, on teiste poolt tajutud kui erinevad ja imelikud, mis võib anda tõuke nende füüsiliseks ja vaimseks väärkohtlemiseks. Gagnè jt (1997: 490) ütlevad, et alandavad kommentaarid perekonnalt mõjuvad laste enesehinnangule ja eneseteadvusele kõige karmimalt. Devor (2004: 50) märgib, et poistele võidakse kleepida laste või täiskasvanute poolt külge „plika“ (*sissy*) silt, mida peetakse eriti häbiväärseks ja alandavaks.

Kõige halvemini kohtlevad feminiinseid poisse meessoost eakaaslased ja täiskasvanud, mis jätab neile meeste poolt terroriseeritud tunde ja võõrandab neid veelgi rohkem mehelikkusest ja meestest.

Transsoolise identiteedi väljendumisel ollakse poiste osas palju karmimad kui tüdrukutega. Poisilikel tüdrukutel (*tomboy*) on lapsepõlves suurem vabadus väljendada oma sooidentiteedi nii koolis kui ka kodus (Kennedy & Hellen 2010: 39). Hellen (2009: 94) toob välja, et poisilike tüdrukuid aktsepteeritakse rohkem ja neil pole vaja õppida enda vastassoolist käitumist ja tundeid nii palju varjama. Vähem hakatakse aga neid tolereerima puberteedieas, kui neilt hakatakse ootama rohkem soole sobiliku käitumist ja tõrjutakse välja poiste sõpruskondadest. Põhikoolis on transfoobne kiusamine poisilike tüdrukute osas suurem kui tüdrukulike poiste seas, mis võib tulla sellest, et poisid on õppinud juba varakult enda transsoolist identiteeti varjama aga tüdrukud olid selle välja näitamisel avatumad. Transsoolised lapsed võivad silmitsi seista ka homofoobse kiusamisega, mis ei tulene seksuaalsest orientatsioonist vaid soolisest eneseväljendusviisist. (*ibid.*) Poiste surveamine allumiseks soo binaarsusele põhineb sageli täiskasvanute homofoobsetel kartustel (Gagnè et al. 1997: 488). Stereotüüpselt usutakse, et naiselikud poisid võivad olla geid. Kiusamine koolis ja madal enesehinnang ning oma tõelise sooidentiteedi maha surumine võib põhjustada transsoolistel lastel koolis kehva õppeedukust (Hellen 2009: 93-94) ja psühholoogilisi traumasid.

Brill ja Hastings (2009) ütlevad, et kui lapsepõlves võidakse uskuda või loota, et keha sobimatus kuidagi kaob või laheneb, siis puberteedieaga kaasnevad muutused toovad endaga kaasa ka karmi reaalsuse. Paljude transsooliste laste jaoks on puberteet psühholoogiline kriis. Nende jaoks on see protsess, millega nende keha muutub jäädavalt vastupidiseks soole, mis nad sisimas tunnevad ja tahavad. Denny (2004: 48) toob välja, et see võib transsoolisi teismelisi viia depressiooni, sõltuvusainete tarvitamise ja suitsidaalse käitumiseni.

Strateegiad transsoolisuse kaotamiseks

Graham jt (2014: 101) toovad välja, et paljudel transsoolistel jätkub identiteedi mahasurumine ja varjamine ka täiskasvanueas ning mõned teevad seda terve elu. Millal keegi otsustab avalikustada oma soolise identiteedi ja võtta ette samme sisemise ning välise vastuolu vähendamiseks, on väga individuaalne ja sõltub paljudest erinevatest asjaoludest. Seega pole

võimalik välja tuua ühtset ajalist raamistiku ja trajektoori transsoolise identiteedi avastamisel, aktsepteerimisel ja üleminekul sisemiselt tunnetavale soole. (*ibid.*) Samas on võimalik siiski välja tuua teatavaid iseloomulike ühisjooni ja etappe.

Transsoolistest uuringutest ilmneb mitmeid strateegiaid, kuidas proovitakse hakkama saada oma sisemise vastuoluga või saada lahti transsoolisusest. Paljud on öelnud, et on sattunud sõltuvusse alkoholist või uimastitest, eesmärgiga alla suruda oma emotsionaalset valu ja tõelist sisemist mina. Alkohol ja uimastid aitavad ajutiselt lahendada ja unustada probleeme. Osad otsustavad transsoolisusega lõpparve teha ja viskavad ära kõik kogutud naiste asjad, lootes sellega koos kaotada ka enda transsooline loomus. Asjade kogumine ja nende äraviskamine võib toimuda korduvalt ja see ei too endaga kaasa soovitud tulemust. (Gagnè et al. 1997)

Transsoolistest meeste elus võib olla perioode, kus üritatakse oma maskuliinsust proovile panna ja seostatakse ennast eriti mehelike tegevustega. See on ühelt poolt katse lahti saada enda feminiinsetest tunnetest ja olekust ning teisalt näidata, et käitutakse sotsiaalsetele normidele kohaselt. Gagnè jt (1997: 492) toovad välja, et osad liituvad sõjaväega või lähevad kõrge riskiga ning füüsilist pingutust nõudvale mehelikule ametikohale, osad abielluvad ja loovad perekonna, kõike seda võidakse teha lootuses võidelda oma sisemise transsoolisuse vastu ja sellest vabanemiseks. Stereotüüpselt usutakse, et sõjavägi teeb kõikidest meestest tõelise mehe.

Vastupidiselt maskuliinsusele toob Devor (2004: 51) välja ühiskonna stereotüüpse arusaama, et geimehed on naiselikumad, mis pakub naiselikele meestele võimalust oma feminiinset poolt väljendada, samuti võib see pakkuda seletust enda erinevale tundmisele. Seega võivad mõned proovida elada gei- või biseksuaalsena.

Transsoolisuse avastamine ja sarnaste teiste leidmine ning iseenda aktsepteerimine

Gagnè jt (1978: 489) jagavad oma artiklis niinimetatud kapist väljatulemise kaheks – iseendale ja teistele. Iseenda transsoolise identiteedi avastamisel ja aktsepteerimise osas tuuakse välja kolm olulist sündmust:

- 1) Sündmused mis annavad teada, et midagi on valesti ja tajutavad tunded ei ole õiged.
- 2) Nendele tunnetele leitakse transsoolisuse/transseksuaalsuse nimetus.

3) Saadakse teada, et on olemas ka teised sarnaste kogemustega inimesed.

Identiteedi aktsepteerimist vallandav sündmus on sageli, kui saadakse informatsiooni transsoolisuse olemasolu kohta. See informatsioon võib tulla erinevatest allikatest: televisioon, artiklid, pornograafia, psühholoogilised või meditsiinilised juhtumite raportid, internet. (Gagnè et al. 1997: 493) Teadasaamine transsoolisuse eksisteerimisest on „Ahaa!“ efekt, mis annab aastaid tajutud ebamugavusele ja sisemisele segadusele tähenduse ja seletuse, lõpuks leitakse peegel millest saab ennast näha (Devor 2004: 52). Saadakse aru, et ei oldagi ainukesed sellised inimesed maailmas (Kennedy & Hellen 2010). Teadmine võimalikest rollimudelitest ja meditsiinilistest protseduuridest ei pruugi identiteeti veel määrata, need pakuvad alternatiive, mis aitavad kaasa identiteedi selgusele (Gagnè et al. 1997: 493). Devor (2004) toob välja, et pärast esimese informatsiooni leidmist, hakatakse otsima rohkem materjale ja võrreldakse iseennast ja transsoolisi ning kaalutakse ja harjutakse mõttega, et võidakse ka ise olla üks neist.

Kennedy ja Helleni (2010) Suurbritannias läbiviidud uuringu kohaselt said transsoolised noored keskmiselt 15,4 aastaselt esimest korda teada sõnadest, mis on seotud transsoolisusega. Kõige enam vastajaid oli vanuses 36-55. Nende esmane kokkupuude antud väljenditega oli peamiselt ajalehtedest, ajakirjadest ja televisioonist. Praegusel internetiajastul ja noorte oskusel seda kasutada võib eeldada, et antud sõnadega puututakse palju varem kokku kui mõnikümmend aastat tagasi. Gagnè jt (1997: 494) ütlevad, et internetist leiab nii virtuaalseid kui ka reaalseid mentoreid ja saab eksperimenteerida erinevate identiteetidega, mis ei ohusta eksisteerivat sotsiaalset identiteeti, tööd ega peresuhteid. Osa arvab aga, et see tekitab veelgi rohkem juurde küsimusi ja segadust.

Sarnaste teiste avastamine ei ole veel piisav, et alustada muutustega ja enda sisemise mina avalikustamisega. Olulisel kohal iseenda identiteedi leidmisel on toetav transsooliste või LGBT kogukond. Liikmeks saamine transsooliste kogukonnas annab toetust ja arusaamist ning võimalust presenteerida ja katsetada oma identiteetiga ning saada sellele tagasisidet ja heakskiitu. Kõik see annab aluse, et luua stabiilne identiteet ja positiivne arusaam endast. (Gagnè et al. 1997) Devor (2004: 58-59) toob välja, et iseenda aktsepteerimine transsoolisena märgib inimese elus uut algust, see võib mõne jaoks tulla kiiresti pärast transsoolisuse olemasolu avastamist, teiste jaoks võib see võtta aga pikemalt aega.

Teistele avalikustamine ehk niinimetatud kapist väljatulemine

Kapist väljatulemise terminit kasutatakse tavaliselt viitamaks protsessile kui gei mehed, lesbid või biseksuaalid teatavad teistele oma seksuaalsest identiteedist. Zimman (2009) ütleb, et transsoolise identiteedi avalikustamine erineb seksuaalse orientatsiooni avalikustamisest, sest sellel on kaks erinevat viisi. Sooidentiteeti saab avalikustada enne muutuste tegemist (*declaration*-avalikustamine) ja pärast (*disclosure*-teatamine). Enne muutuste tegemist esitletakse sooidentiteeti, mis pole teistele nähtav, see on sarnane seksuaalse identiteedi avalikustamisele. Pärast muutuste tegemist ja kui juba elatakse soovitud soorollis, on avalikustamine pigem oma transsoolisest minevikust rääkimine. Alljärgnevalt keskendun pigem esimest tüüpi avalikustamisele, sest magistritöö fookuses on transsoolise identiteedi kujunemislugu ja protsess kuidas jõutakse sisemiselt õigeks peetava soo kooskõlla viimisel välimisega, mille üheks oluliseks osaks võib ka pidada mitte nähtava transsoolise identiteedi avalikustamist teistele.

Graham jt (2014: 109) ütlevad, et surve tõttu sobituda sotsiaalse sooga, võivad osad transinimesed esimese sammuna lähedaste jaoks tulla välja homoseksuaalsena. Gei identiteet tundub olevat rohkem nähtav ja vastuvõetavam ning perekonnad mõistavad seda paremini kui transsoolisust. Homoseksuaalset identiteeti tajutakse teiste inimeste poolt kindlamalt kui transsoolisust, mida nähakse ebastabiilsema ja voolavamana.

Gagnè jt (1997) ütlevad, et transsoolised seisavad silmitsi enda ja teiste jaoks oma seksuaalse orientatsiooni defineerimisega. Sageli mehed, kes kinnitavad oma naiseliku identiteeti, eksperimenteerivad ja loovad seksuaalseid suhteid teiste meestega, mis aitab avastada enda feminiinsust. Gagnè jt (1997) uuringus osalenud transnaistest, kellel oli seksuaalsuhteid teiste meestega, mitte keegi ei defineerinud ennast homoseksuaalsena, kõik pidasid ennast heteroks. Mitte ükski valimist ei kinnitanud isegi mitte ajutiselt gei identiteeti, kuigi seksuaalsed kogemused meestega olid nende jaoks ühine aspekt niinimetatud kapist väljatulemise kogemusel.

Mõte perekonnale sooidentiteedi avalikustamisest võib olla väga hirmutav ja muretsetakse kuidas see uudis võib lähedastele mõjuda. Üldiselt võib öelda, et negatiivsed kartused on veidi ülepaisutatud, sest vähem kui üks neljandik Gagnè jt (1997: 496) uuringu intervjuueeritavatest ütles, et uudis tõi kaasa negatiivse reaktsiooni. Esimeseks inimeseks

valitakse teadlikult tolerantsema suhtumisega isik ja temaga on varasemalt juba sarnastel teemadel arutletud. Negatiivse tagasiside saajad valisid ilmselt usaldusisiku, kelle teadmised olid antud temaatika osas madalamad. Üldiselt valitakse esimeseks inimeseks keegi selline, keda arvatakse, et ta peaks teadma ja sageli on need just naised. Enamus intervjuueritavate jaoks oli eriti raske enda identiteeti avalikustamine oma vanematele. Avalikustamine oli lihtsam, kui situatsioon lubas rääkida ühe vanemaga või andis võimaluse kiireks ära minemiseks või see ei toimunud näost-näku. Israel (2005: 58) ütleb, et osad perekonnad armastavad oma lapsi tingimusteta ja suudavad neid muutumise teekonnal toetada, teised aga kahjuks võivad kas ajutiselt või jäädavalt sideme järeltulijaga katkestada ja neist lahti öelda.

Emerson ja Rosenfeld (1996, viidatud Benson 2008: 27 kaudu) toovad välja, et pere võib transsoolise pereliikme teada saamisel läbi elada viis etappi. Esialgu võib olla šokk ja eitamine, siis viha ning süüdistamine, mis on suunatud transsoolisele inimesele. Sellele võib järgneda läbirääkimised, kus loodetakse, et äkki on võimalik teda ümber veenda või muuta. Kui on selge, et nende lähedane on transsooline, võivad pereliikmed tunda kurbust ja depressiooni. Viimaseks etapiks on aktsepteerimine. Psühholoogias on need tuntud ka leinafaaside nime all. Seega saab paralleele tõmmata, et lähedased jätavad hüvasti selle inimesega keda nad tundsid ja harjuvad antud mõttega ning lõpuks aktsepteerivad uut inimest. Kuigi tegelikult on inimene sisemiselt kogu aeg samasugune, muutub väline kest.

Gagnè jt (1997: 497) toovad välja, et transsoolised saavad kõige vähem toetust avalikustamisega tööl. Transsoolistel oli tavaline, et neid vallandati, alandati tööpositsioonil, survestatakse lahkuma või kiusatakse teiste töötajate poolt. Seega tööl enda sooidentiteedi avalikustamisega võidakse kaotada erialane identiteet, igapäevane tööritiin ja sissetulek.

Üleminek õigele soole

Israel (2005: 62-63) jagab transsooliste muutumise algusaja kaheks. Osad teevad seda pärast keskkooli lõppu ja kolledži alguses – noored kes on just saanud täiskasvanuks ja alustavad oma iseseisvat elu. Nad õpivad samal ajal täiskasvanu rolli ja teisalt ka transnaine/-mees olemist. Enamustel neil läheb hästi, kui nad suudavad vältida konflikte vanematega ja eakaaslaste poolset kiusamist. Teine grupp muutujaid on 40ndates, nemad omavad juba märkimisväärset elukogemust ja oskusi. Need inimesed on võib-olla teatud etapid juba elus

läbinud, nagu abiellumine ja pere loomine. Samas on nad palju kauem pidanud oma transidentiteeti varjama ja saladuses elama.

Graham jt (2014: 107) ütlevad, et transsoolistel on vaja muutustega alustamiseks iseseisvust ja selleks peab eemalduma enda perekonnast ja sotsiaalsetest võrgustikest. Uue ja tõelise identiteedi vormimiseks on vaja eraldi ruumi, mis oleks erinev ja eemal vanast. Hiljem sageli taastatakse oma suhted varasemate võrgustike ja perekonnaga, sest aeg ja distants aitavad luua suuremat aktsepteerimist. Perest ja sotsiaalsetest võrgustikest eemaldumisel on kergem luua suhteid LGBT kogukondadega, eemal olles on üleminek ühest soost teise emotsionaalselt ja füüsiliselt kergem, ei sõltuta pere instrumentaalsetest vahenditest ja perekond ei saa seda kasutada mõjutamisvahendina. Akin (2009: 63) toob välja, et eemaldumise põhjuseks perest ja kodulinnast on sageli ka soov oma pere kaitsta ja neid säästa sotsiaalsest tõrjumisest. Kodukoha inimeste poolt võivad tulla negatiivsed reaktsioonid ja see võib mõjutada vanemaid. Kodukohast äraminemine tugevdab veelgi heteronormatiivset süsteemi, sest transsooline allub survele ja otsustab lahkuda ning paneb ennast seeläbi halvemasse positsiooni.

Eemaldumine lähedastest võib kaasa tuua sotsiaalmajanduslike raskusi, nagu eluaseme leidmine ja sissetuleku kindlustamine. Uueks perekonnaks ja toetuse pakkujaks võibki saada LGBT või transkogukond (Graham et al. 2014: 107). Akin (2009: 87-88) ütleb, et mees-naiseks transsoolistel võib olla raskusi töö leidmisel ja operatsioonide jaoks raha kogumisel. See omakorda võib neid viia tööle prostituudina. Transsooliste prostituutide järgi on olemas eraldi nõudlus ja see pakub transsoolisele võimalust olla oma identiteediga avalik.

Üleminek ühest soost teise sisaldab endas erinevaid tegevusi: muutused enda sotsiaalses esitluses, psühhoteraapia, hormonaalne ravi, erinevad kirurgilised operatsioonid (Devor 2004: 61). Välimus on keskne komponent enda ja identiteedi rajamiseks ning säilitamiseks. Paljud transsoolised muudavad oma väliseid füüsilisi karakteristikuid, et olla kooskõlas sellega, mida peetakse soovitud soole omaseks ja ilusaks. Identiteedi transformatsioon on sotsiaalpsühholoogiline protsess, mis areneb aja, kogemuste, emotsioonide haldamise, teadlike jõupingutuste ja suhtlemises teistega. (Gagnè et al. 1997: 486) Muutumine toimub erinevas ulatuses. Osad transnaised teevad minimaalselt muutusi, et nad oleksid teiste poolt tajutud naistena. Teised tahavad läbi teha kõik võimalikud muutused, et nad saaksid ennast tunda täielikult naisena. Ülemineku ajal võivad igapäeva tegevused nagu poes käimine, restoranis

söömine, avalike tualettide kasutamine, teha inimese ärevaks ja tekitada probleeme. Mõned inimesed võivad olla transsoolise suhtes õelad, tajudes petmist või pidada transsoolist vaimuhaigeks. Teisalt annab aga muutujale indu juurde, kui temasse suhtutakse või kõnetatakse soovitud soo kohaselt. (Devor 2004: 61-62)

***Passing* ja elu pärast muutusi**

Devor (2004: 63-64) ütleb, et pärast operatsioone võib inimene ise tunda, et ta korrigeeritud sugu on kunstlik või võlts. Uue sooga harjumine ja sellesse sisse elamine võtab aega. Aja möödudes muutub korrigeeritud sugu stabiilsemaks ja üha rohkem saadakse kinnitust enda autentsuse osas. Seda aitavad ka kinnitada ja enesekindlust luua teised inimesed, kes näevad välist korrigeeritud sugu tõese ja autentsena. Paljudel sookorrigeerimise läbi teinutel kaovad soodüsfooria tunded ja asenduvad soo eufooriaga. Inimesed hakkavad üha rohkem oma igapäeva elus olema ühiskonda integreeritud kui tavalised mehed ja naised, faktid nende transsoolisusest ja transseksuaalsusest muutuvad vähem nähtavaks.

Passing ehk läbisaamine või õnnestumine tähendab, et teised inimesed tajuvad ja näevad transsoolist selle soo kohaselt, mille kohaselt ta ennast esitleb ja tunneb. Inimene elab edukalt selle soolisena, mis on tema jaoks õige ja loomulik ning teised ei kahtle tema „loomulikus“ kuuluvuses meeste või naiste seas. See ei pea kindlasti eeldama kõikide operatsioonide tegemist, osadele inimestele võib piisata ka ainult hormoonravist. Gagnè jt (1997) ütlevad, et kogu sisemine ja väline võitlus oma uue identiteedi pärast omab ainult siis väärtust kui seda ei stigmatiseerita. Transsoolised ei soovi esitada binaarsele soosüsteemile väljakutset, nende eesmärk on saada meheks või naiseks, kes nad on päriselt. Läbi muutuste jõutakse oma tõelise identiteedini ja sulandutakse ühiskonda sellena, kellenä end tuntakse.

Sageli pärast oma eesmärkide saavutamist eemaldutakse transsooliste kogukonnast, sest toetusfond on oma ülesande täitnud ja ei soovita ennast enam transsoolisusega seostada, kuna on saavutatud enda täielik üleminek. Osad läbinud soovivad teisi transsoolisi aidata nende muutumise protsessis. (*ibid.*: 501) Devor (2004: 65) toob välja, et nad võivad saada transinimeste eesträakijaks, töötades transsooliste poliitiliste õigustega või selle nimel, et kasvaks sotsiaalne arusaamine ja aktsepteeritus. See aga eeldab seotuks jäämist oma transsoolise minevikuga.

1.6 EESTI OLUKORRA KIRJELDUS

Eestis puuduvad sotsioloogilised uuringud, mis keskenduksid transsoolisusele. Muu maailmaga võrreldes oleme ajast maha jäänud umbes 25 aastat. LGBT inimestest räägitakse, kui ühtsest seksuaal- ja soovähemuste grupist, ent sageli kaob viimane täht T (transsoolised) sealt ära. Zimmann (2009: 75) ütleb, et osad autorid nimetavad seda „vaikse T“ fenomeniks – kasutades LGBT akronüümi räägitakse peaaesjalikult seksuaalsest orientatsioonist. Võib öelda, et transsoolised on Eestis nähtamatud, kellest ei räägita ega teata kuigivõrd palju. Eesti meedias kajastatakse transsoolisust pigem välismaiste seltskonnauudiste all, kui räägitakse transsoolistest modellidest või kuulsustest. Meie meedikajastuses napib transsoolisusega seonduvaid arutlevaid, analüüsivaid ja selgitavaid lugusid. Lillep (1998) analüüsis oma seminaritöös transsoolisuse temaatikal 90ndatel aastatel ilmunud artikleid, millest enamikes oli juttu meditsiiniprotseduuridest.

Transsoolisust käsitlevad uuringud ja statistika

Esseekogumik „*Kapiuksed valla*. Arutlusi homo-, bi- ja transseksuaalsusest“ käsitleb paaris peatükis transsoolisusega seonduvat (Davidjants 2010). Samuti on kaasatud transsoolised uuringusse „GLBT-inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis“, milles üks intervjuueeritav oli transsooline. Uuringus selgub, et geidel ja transsoolistel on erinevat tüüpi probleemid ja nad ei näe ennast ühtse grupina (Strömpl et al. 2008).

Sotsiaalministeeriumi poolt koostatud soolise võrdõiguslikkuse monitooring käsitles ka LGBT teemat. Monitooringust selgub, et heteronormatiivsus on Eestis domineeriv hoiakute süsteem, meie ühiskondlik norm väärtustab traditsiooniliselt naiselike naisi ja traditsiooniliselt mehelike mehi, heaks kiidetud ja kohustuslik on heteroseksuaalne suhe (Tiidenberg 2014: 98). Uuringust selgus, et 50% inimestest tunneksid ennast mugavalt transseksuaalse töökaaslasega, kuid lesbi, bi- ning geist kolleegiga tuntaks ennast mõnevõrra paremini. 65% vastajatest leiab, et ühiskond on transsooliste osas sallimatu, mis on jällegi mõnevõrra kõrgem tulemus kui bi-de, geide ja lesbide suhtes (54%). (*ibid.* :101) „Erinevus rikastab“ projekti eestvedamisel viidi 2014. aastal läbi LGBT teemalise küsitlus. Vastajatelt uuriti teadlikkust sõnade trans- ja biseksuaalsus ning transsooline inimene osas. Kõige parem on teadlikkus sõna „biseksuaalsuse“ kohta, madalam „transseksuaalsuse“ ja „transsoolise inimese“ osas. Uuringust ilmneb, et ca 2/3 vastajatest on kuulnud sõna transsooline aga pooled neist pole

päris kindlad selle tähenduses. Kui umbes pooled vastajatest usuvad, et transsoolisus on võimalik ja 22% leidis, et see pole võimalik (mehena sündinud naine võib ennast tunda naisena ja vastupidi), siis peaaegu pooled küsitletuist ei pea seda vastuvõetavaks (46%). Transsoolisuse osas on aktsepteerivamad kõrgema haridustaseme ja sotsiaalse staatusega inimesed, noorem elanikkond ning suuremate asulate elanikud. (Grünberg 2014: 26-32) Seega võib järeldada, et eestlased ei ole kuigi sallivad seksuaalvähemuste osas, ent on seda veel vähem soovähemuste suhtes ja üldine teadlikkus transsoolisuse temaatikal on madal.

Eestis elavate transsoolist inimeste arvu on keeruline hinnata, sellekohane statistika puudub. Seega võib antud numbrit ainult spekulatsioonidele. Hinnanguliselt on maailmas keskmiselt transnaisi üks iga 30 000 elaniku kohta ja transmehi üks iga 100 000 elaniku kohta (The Center of Excellence for Transgender Health). Samas leitakse, et need numbrid on alahinnatud, sest ainuke transsinimeste statistika saadakse läbi soodüsfooria diagnooside arvu ja sookliinikute teenuste kasutajaskonna (*ibid.*). Paljud transsoolised inimesed aga ei jõua sellesse statistikasse. Hinnanguliselt võib ainuüksi Tallinnas igapäevaselt ringi käia 150 transsoolist inimest, kelle sooidentiteet ei ühti bioloogilise sooga (Kuusk 2013). Viimase kolme aasta jooksul on seitse inimest lasknud enda dokumentides vahetada sugu (*ibid.*), kuna antud number ei ole viidatud ja statistikas leitav, võib selles numbris kahelda ja eeldada, et see on suurem. Sotsiaalministeeriumi väitel pole neile teada kui palju inimesi on läbinud sookorrigeerimise operatsiooni või kui palju inimesi on oma sooga rahulolematud. Täpsemat infot transsoolist inimeste osas ei anna ka Haigekassa ega Ida-Tallinna keskhaigla. Seksuoloogi Imre Rammuli sõnul ei taha Eesti kirurgid, kes soovahetusoperatsioone teostavad, oma nime avalikult välja öelda, mida võib Rammuli arvates pidada lausa absurdseks olukorraks. Paljud inimesed käivad operatsioone tegemas kas Venemaal või Tais. (Koppel: 2014) Eestis ei ole kirurgi, kes oleks spetsialiseerunud ainult sookorrigeerimisele. Antud operatsioonid nõuavad kirurgilt väga spetsiifilisi teadmisi ja pidevaid täienduskoolitusi. Kuna Eestis on väike, pole ka mõttekas siin koolitada või sisse tuua vastavat erialaspetsialisti. See on ilmselt põhjus, miks mitmed on otsustanud minna operatsioone tegema välismaale, lähim kuhu minnakse on Soome (Eravestlus OMA Keskuse töötajaga 2015).

Transsooliste sookorrigeerimise ja isikuandmete vahetamisega seotud regulatsioon

Selleks, et Eestis saaks inimene vahetada dokumentides oma sugu ja nime vastassooliseks, alustada hormoonraviga ning pääseda sookorrigeerimise operatsioonile, on vaja läbida pikk ja keeruline institutsionaalne teekond. Kõiki soovahetusega seonduvaid meditsiinilisi ja õiguslike tegevusi reguleerib Sotsiaalministeeriumi määrus: „Soovahetuse arstlike toimingute ühtsed nõuded“. (Meiorg & Grossthal 2012: 27) Transsooline inimene peaks esimese asjana pöörduma seksuoloogi või psühhiaatri poole. Teiseks on vaja teha vastavasisuline avaldus Sotsiaalministeeriumile. Soovahetuse võimalikkuse üle otsustab Sotsiaalministeeriumi poolt moodustatud arstlik ekspertiisikomisjon. Ekspertiisikomisjoni positiivse otsuse saamiseks on vaja taotlejal täita järgnevad tingimused: transseksuaalse identiteedi esinemine vähemalt kahe aasta jooksul, psühhiaatripoolne heakskiit ja kinnitus, ning teostatud geneetilised uuringud. Ekspertiisikomisjoni positiivse otsuse korral võib alustada hormoonraviga, kirurgiline soo korrigeerimine on lubatud ühe aasta möödudes pärast komisjoni otsust. (Soovahetuse arstlike toimingute ühtsed nõuded 1999) Samuti annab komisjon loa juriidilise soo ja nime muutmiseks (Koppel 2014). Soo korrigeerimise operatsiooni kulud peab täielikult katma inimene ise. Hormoonravi katab riik 50 protsendi ulatuses (Kuusk 2013).

Eestis seadusandlus transsoolisuse teemal on vähene ja puudulik ning mitmeti reguleerimata. Riik ei ole teadvustanud antud valdkonna probleeme ega otsinud neile lahendusi (Meiorg & Grossthal 2012: 27). Euroopa Liidu liikmesriigid peaksid tagama soovahetuse seaduslikul viisil, mis on kiire, läbinähtav ja juurdepääsetav, ning transinimesed peaksid saama pärast soovahetust abielluda. Hetkel on Eestis seaduslikult reguleerimata transinimeste abielulised küsimused. Eesti riigi suhtumine LGBT inimestesse on passiivne, mida võib põhjendada poliitilise tahte puudumisega. (*ibid.*:5) Ühe olulise riigi poolse sammuna võib välja tuua, et 1. maist 2015 saavad inimesed, kes on enda nime ja soo vahetanud muuta enda haridust tõendavaid dokumente. Uue isikukoodi saanud isik peab pöörduma kooli või selle õigusjärglase poole ning taotlema muudetud isikukoodi ja nimega lõpudokumendi duplikaadi, mis on algse dokumendiga võrdne. (Kirjavahetus Kati Uusmaaga Haridus- ja Teadusministeeriumist: 18. mai 2015)

Transsoolisusega seotud ühendused

Eestis ühendab seksuaal- ja soovähemusi Eesti LGBT Ühing, mille alla kuuluvad Tallinnas OMA Keskus ja Tartus OMA Tuba. OMA (oma maailma avardamise) keskus jagab informatsiooni, korraldab erinevaid üritusi ja pakub nõu ning toetust seoses soo- ja seksuaalvähemuste temaatikaga (OMA Keskuse koduleht). MTÜ Oma Tuba soovib luua positiivseid muutusi seoses naiste, seksuaal- ja soovähemuste osas, seda läbi kultuuriürituste ja aktivismi (MTÜ Oma Tuba koduleht). Organisatsioon SEKY tegeleb LGBT inimeste õiguste kaitsmisega, aidates muuta paremaks seadusandlust (MTÜ Seky koduleht). TransFoorum on arutelufoorum transinimsetele ja teistele sootemaatika huvilistele (TransFoorumi koduleht).

1.7 PROBLEEMISEADE

Eesti puhul võime rääkida transsoolisuse temaatika madalast teadlikkusest – sellest üldiselt ei teata ega räägita või transsoolisi peetakse samaks seksuaalvähemustega. Selle põhjal võib eeldada, et transsoolistel inimestel on keeruline leida mõistmist ja raske läbi teha üleminekut õigele soole. Õige soo all pean silmas sugu, mille kohaselt ennast sisimas identifitseeritakse ja tuntakse, kuid mis ei ole kooskõlas bioloogiliste sootunnustega.

Eestis läbiviidud LGBT teemalistest uuringutes ja küsitlustes on olnud vähesel määral sisalduv transsooliste temaatika (Roosalu 2014, Strömpl et al. 2008, Grünberg 2014, Papp & Kütt 2011). Leian, et kui räägitakse LGBT grupist, ei ole alati õigustatud kogu grupi ühtsena käsitlemine, sest transsooliste probleemid ja mured võivad olla väga erinevat laadi võrreldes seksuaalvähemustega. Samuti mitmetest eelpool mainitud uuringutest on näha, et kasutatakse tihti LGBT mõistet ja samas räägitakse seksuaalvähemustest. Siiani pole tehtud Eestis ühtegi sotsioloogilist uuringut, mis annaks sõna transsoolistele endale ja käsitleks nende probleeme ja üleminekut soovitud soole. Seega hetkel meil ei ole mitte mingisugust informatsiooni, kuidas transsoolised Eestis elavad ja ennast tunnevad ning kuidas nad saavad hakkama üleminekul õigele soole.

Tundub nagu meie ühiskonnas ei oleks olemas transsoolisi inimesi. Ometigi eksisteerivad nad meiega ühes ja samas ruumis ning ajas, aga ei ole meie jaoks nähtavad. Igasugused väärarvamused ja üleüldine informatsiooni puudulikus võib viia soovähemuste tõrjumise, diskrimineerimise, vihkamise ja äärmuslikel juhtudel ka füüsilise vägivallani. Teisalt kui

inimene ei saa elada sellisena, kellena ennast sisimas tunneb, võib see viia ta isolatsiooni, depressiooni, mõnuainete tarbimise, suitsidaalse käitumise või suitsiidini. Seega oleks meil vaja, et inimeste üldine teadlikkus oleks transsoolistest parem ja me mõistaksime, et tegemist on täiesti tavaliste inimestega, kellel peaksid olema võrreldes kõigi teistega samaväärsed võimalused ja õigused. Kõige paremini saavad transsoolisuse osas teadlikkust tõsta need, kes seda ise kogevad, jagades enda soolise identiteedi lugusid ja nendega kaasnevaid küsimusi ning probleeme.

Eesmärk ja uurimisküsimused

Magistritöö eesmärgiks on luua uut teadmist ja mõistmist kuidas kogevad Eesti transsoolised naised soovitud soole üleminekut ja enda sooidentiteedi avalikustamist teistele ning milliseid probleeme ja takistusi nad kogevad seoses soolise enesemääramisega. Magistritöö heidab esmakordselt sotsioloogilise pilgu Eesti transsooliste naiste ellu. Uurimistöö fenomeniks on transsooline identiteet. Magistritöö peaks looma parema mõistmise transsooliste inimeste kohta, seda läbi transnaiste isiklike kogemuste ja räägitavate lugude. Samuti pean oluliseks antud teema päevakorda toomist ja sellele tähelepanu juhtimist. Uurides transsoolisi mõistame paremini milline on meie ühiskonnas kehtiv soosüsteem.

Valisin intervjuueeritavateks transnaised, kes nüüdseks elavad sotsiaalses mõttes tavalist naise elu, ehk on võtnud ette samme, et vähendada või kaotada vastuolu sisemise sooidentiteedi ja bioloogiliste sootunnuste vahel. Arvestades magistritöö mahtu ning fookuse selgust otsustasin valida ühe soo ja jätta kõrvale transmehed. Transsooliste meeste ja transsooliste naiste sooidentiteedi kogemused ja elamaasumine soovitud soo järgi võib olla mõnevõrra erinev, samuti probleemid, millega silmitsi seistakse. Üldiselt leitakse, et feminiinselt käituvad mehed on ühiskonnas vähem aktsepteeritud ja rohkem märgatavamad, kui maskuliinse käitumisega naised (Wood 2007). Selle tõttu võin eeldada, et transnaistel võib olla raskem minna üle sisemiselt tunnetavale soole ja saavutada aktsepteeritus.

Meie teadmised Eestis elavate transsooliste inimeste kohta, kes meiega igapäevaselt koos eksisteerivad, on väga napid. Oma magistritööga sooviksin alustada selle lünka täitmist ja tuua teadmist, et mida kogevad ja kuidas näevad ennast Eestis elavad transsoolised naised. Tööga soovin teada, millal märgatakse enda sooga seonduvaid erinevusi, kuidas jõutakse transsoolisust käsitleva informatsioonini, kuidas jõutakse enda aktsepteerimiseni kui

transsoolisena ja kuidas toimub üleminek õigele soole ning kuidas toimub sooidentiteedist teavitamine teistele inimestele. Samuti milliste probleemide või takistustega seistakse silmitsi seoses enda sooidentiteediga.

Uurimisküsimused:

- Kuidas ja millal toimub Eestis elavatel transsoolistel naistel enda transsoolise identiteedi avastamine ja aktsepteerimine ning üleminek soovitud soole?
- Kuidas toimub transsoolise identiteedi teistele avalikustamise ja millised on selle põhjused ning mõjud?
- Milliste probleemide ja takistustega seisavad silmitsi transsoolised naised seoses enda soolise identiteedi avaldumisega ja üleminekul soovitud soole?

2. PEATÜKK: METOODIKA

2.1 Metodoloogia valik

Lähtuvalt püstitatud uurimisprobleemist ja -küsimustest olen käesoleva magistritöö aluseks valinud kvalitatiivse lähenemisviisi. Denzin ja Lincoln (2005: 3) ütlevad, et kvalitatiivne uurimus aitab muuta maailma nähtavaks, seda läbi tõlgenduslike uurimispraktikate. Kvalitatiivne uurimus keskendub sotsiaalsete fenomenide ja protsesside tähenduste ja interpretatsioonide uurimisele, seda konkreetses kontekstis kus need ilmnevad. Uurimuse fookuses on inimeste subjektiivsed tähendused, mille kaudu maailma tõlgendatakse ja viisid, kuidas konstrueeritakse tegelikkust. Sotsiaalseid sündmusi ja fenomene mõistetakse läbi tegutsejate enda, vältides uurijapoolseid eelarvamusi ja definitsioone. Kvalitatiivset uurimust iseloomustab sügavus ja detailne arusaamine ning interpretatsioon (Summer 2006: 249). Snape ja Spencer (2003) ütlevad, et andmekogumis meetoditena kasutakse sageli neid, mis eeldavad lähedast kontakti uurija ja uuritavate vahel. Seda iseloomustab interaktiivsus, mille tulemusel saadakse andmed, mis on väga detailsed, informatiivsed ning ulatuslikud. Kvalitatiivseid meetodeid kasutatakse sageli uurimisküsimuste korral, mis eeldavad sotsiaalsete fenomenide ja nende kontekstide seletamist või arusaamist.

Kvalitatiivne lähenemisviis annab võimaluse mõista, kuidas transnaised kogevad transsoolist identiteeti ja üleminekut sisemiselt tunnetavale soole. See pakub neile võimaluse kirjeldada kogemusi iseenda vaatepunktist.

Täpsemalt lähtun töös fenomenoloogilisest traditsioonist. Patton (2002) ütleb, et olulisel kohal on avastada kuidas inimesed fenomeni kogevad, tunnetavad, kirjeldavad, mäletavad, mõtestatavad ja sellest räägivad. Andmete kogumiseks on vajalik läbi viia süvaintervjuud. Fenomenoloogia uurib läbielatud kogemusi ja see on alati tagasisivaateline. Hussler (1913, viidatud Patton 2002 kaudu), kes on on fenomenoloogia alusepanija, leiab et me saame teada ainult seda, mida me kogenud oleme. Inimeste jaoks ei ole olemas eraldi või objektiivset reaalsust, on olemas see mida tuntakse enda kogemustest ja nende tähendustest. Antud töös

on uuritavaks fenomeniks transsoolisus ja fenomeni kogevateks isikuteks on valitud transsoolised naised, kes elavad Eestis.

2.2 Valimi moodustamine

Uurimistöö valimiks on viis transsoolist naist, kes identifitseerivad ennast naisena, aga on sündinud bioloogiliste sootunnuste kohaselt mehena. Intervjueeritavate leidmiseks kasutasin erinevaid meetodeid: isiklike tutvusi, OMA Keskuse abi, tranfoorumit ja lumepallimeetodit. Esimese sammuna kasutasin intervjueeritavate leidmiseks isiklike tutvusi. Ühe potentsiaalse intervjueeritava poole pöördusin läbi meie ühise tuttava, vahendatud kontakt ei osutunud edukaks. Teise inimese poole pöördusin isiklikult, personaalne kontakt mõjus hästi ja ta nõustus intervjuus osalema.

Valimi moodustamiseks plaanisin kasutada lumepallimeetodi tehnikat. Lumepallimeetodit peetakse heaks valikuks siis, kui uuritav populatsioon on varjatud, või nendeni on raske jõuda (Snowball sampling: Lærd Dissertation). Esimese intervjueeritava puhul töötas lumepallimeetod, ehk ta rääkis mitme sobiliku inimesega, kellest sain kokkuleppele ühega. Teiste intervjueeritavaga lumepallimeetod ennast väga hästi ei õigustanud. Mulle ei osatud sobilike inimesi soovitada või pakuti juba neid, keda olin intervjueerinud. Samuti märkasid antud teema puhul lumepallimeetodi nõrka kohta. See tekitas olukorra, kus minult küsiti konkreetsete inimeste kohta, kas ma olen neid juba intervjueerinud, mis konfidentsiaalsuse tagamise mõttes loob ebameeldiva olukorra. Ma ei saanud otseselt öelda, keda ma olen intervjueerinud, samas ei saanud ka niivõrd otsese küsimuse peale maha salata fakti, kas olen nendega antud uurimuse teemal suhelnud või mitte. Seega võin järeldada, et kui uuritav kogukond või selle aktiivsem osa on väga väike, siis lumepallimeetod hakkab rikkuma intervjueeritavate konfidentsiaalsuse tagamise nõudeid.

Ma võtsin ühendust OMA keskuse töötajatega ja palusin neil uurida, kas keegi nende keskuse külalistajatest sooviks uurimustöös osaleda. OMA Keskuse töötajate lahkkel kaasabil leidsin kaks intervjueeritavat. Samuti kasutasin intervjueeritavate leidmiseks tranfoorumit, kuhu kirjutasin uuringus osalemise üleskutse, selle kaudu leidsin viienda uuringus osaleja.

Intervjueeritavate leidmise kriteeriumiks määrasin esialgu transsoolised inimesed, kes tunnevad, et nende sisemine sugu on erinev välimisest, ehk siis naine-meheks või mees-naiseks transsoolised. Samuti oli üheks intervjueeritavate kriteeriumiks täisealisus – esiteks

tahtsin vältida võimalike alaealistega seonduvaid eetilisi küsimusi ja teiseks alaealisena ei ole Eestis võimalik ametlikult saada hormoonravi ning teha sookorrigeerimise operatsioone. Tehes ära esimesed intervjuud mõistsin, et fookuse selguse huvides ja lähtudes magistritöö mahust on põhjendatum võtta intervjueeritavateks ainult ühest soost inimesed ja otsida neid, kes on muutumiseks teinud juba läbi teatavaid samme.

Pean möönma, et intervjueeritavate leidmine oli küllalki keeruline ülesanne. Selletõttu määrasin alguses laiemad intervjueeritavate leidmise kriteeriumid, mida küll hiljem kitsendasin. Samuti tajusin kohati teatavat skeptitsismi ning kaitsepositsioonil olekut, mis on täiesti mõistetav, sest transsoolised inimesed ei soovi, et neid võidakse kuidagi valesti presenteerida, mis võiks tuua neile kaasa vääriti mõistmist ja probleeme. Transsoolised inimesed ei ole nähtavad ja paljud neist tahavad elada vaikset ning rahulikku elu. Osad, kes on muutused läbi teinud ei soovi ennast enam transsoolisusega seostada, mida aga uuringus osalemine eeldab. Samuti tähendab intervjuus osalemine enda väga isiklikest asjadest rääkimist ja võib kaasa tuua ebameeldivaid mälestusi. Pluss alati jääb intervjueeritavatele oht, et keegi võib neid siiski tööst ära tunda. Seega võin öelda, et intervjueeritavate leidmine oli keeruline ja aeganõudev ülesanne.

2.3 Andmekogumismeetod

Andmekogumise meetodiks olen valinud poolstruktureeritud süvaintervjuu. Boyce ja Neale (2006) ütlevad, et süvaintervjuu on kvalitatiivse uuringu tehnika, mis sisaldab endas intensiivsete individuaalintervjuude läbiviimist. Valim on tavaliselt väikene ja kindlatele kriteeriumitele vastav ning hoolikalt valitud. Süvaintervjuu on kasulik kui soovitakse detailset informatsiooni inimese mõtete ja käitumise kohta või soovitakse süvitsi avastada uut probleemi. Legard, Keegan ja Ward (2003) toovad välja, et hästi läbiviidud süvaintervjuu paistab loomulik ja sarnaneb veidi igapäeva vestlusega. Süvaintervjuud iseloomustab intervjuu struktuuri paindlikkus, teemade rääkimise järjekorra määrab suuresti intervjueeritav. Intervjuu on interaktiivse loomuga ja materjal luuakse läbi omavahelise vestluse. Uuriija esitab esialgse küsimuse, mis julgustab intervjueeritavat vabalt rääkima, mille põhjal uurija esitab järgnevaid täpsustavaid küsimusi. Rõhk on sügavusel, nüanssidel ja intervjueeritava enda keelel, et mõista tähendusi. Kõige tähtsam intervjueriija oskus on hästi kuulata ja märgata vestleja jutus olulisi aspekte, mille põhjal esitada edasisi küsimusi. Uuriija peab enda usalduse looma läbi asjakohaste küsimuste, mis põhinevad arusaamisel uuritavast subjektist ja

põhjalikul eeltööl. Vaikusemomendid on süvaintervjuus väga kasulikud ja produktiivsed. Tähtis on uurija oskus hoida pausi ja anda intervjuueeritavale võimaluse mõelda. Süvaintervjuu tegemise juures on oluline, et see toimuks näost-näku. Intervjuu on pingutust nõudev nii uurijale kui intervjuueeritavale ja füüsiline kohalolek on hädavajalik, kontekstis kus intervjuu on paindlik, interaktiivne ja uut teadmist loov. Intervjuu õnnestumiseks on oluline, et mõlemad osapooled tunneksid ennast vabalt ja turvaliselt. (*ibid.*)

Leian, et transsoolisus kui vähe uuritud ja tundliku teema puhul on poolstruktureeritud süvaintervjuu andmekogumismeetodiks sobiv valik. Intervjuukava koostas kahte tüüpi küsimustest lähtuvalt. Esiteks olid mul suured avatud küsimused, mis olid narratiivi avavad ja võimaldasid intervjuueeritaval jutustada sellest, mis tema arust on oluline ja mis talle meenus. See võimaldas intervjuuudesse tuua teemasid, mille küsimise peale ei oleks ma eelnevalt ise tulnud. Iga sellise küsimuse all oli mul ettevalmistatud ka rida alaküsimusi. Lisaks esitasin täpsustavaid küsimusi ka spontaanselt esilekerkivate teemade kohta. Seega oli mul olemas intervjuukava, mis oli orientiiriks, aga küsimuste järjekord oli väga varieeruv. Intervjuukava on leitav töö lisast (vt. lisa1).

Suurt osa intervjuudest moodustab retrospektiivne osa, ehk meenutatakse oma varasemat elu ja teekonda kuidas on praeguse hetkeni jõutud. Seega pean arvestama, et erinevas vanuses vastajatel on erinevad ajalised ja ühiskondlikud raamid. Aja möödudes inimesed unustavad palju detaile ja mäletavad paremini teatud tüüpi informatsiooni ning ei pruugi tagantjärele enam seda seostada mingite oluliste aspektidega. Inimeste kogemused ja mälestused on subjektiivsed. Lähtusin põhimõttest, et intervjuueeritavad toovad välja seda, mis on nende jaoks oluline ja tähtis.

2.4 Uurimuse käik

Kõik intervjuud toimusid näost-näku, ajavahemikul 1. aprill kuni 5. mai 2015. Intervjuueerimise paigana pakkusin välja enda kodu, samuti oli mul võimalus kasutada ühe üliõpilasorganisatsiooni korterit, lisaks lubasid OMA Keskuse töötajad lahkelt kasutada keskuse ruume. Samuti pakkusin välja, et intervjuud võib teha mõnes vaiksemas kohvikus aga lasin alati, et seal võib sattuda kuulama kõrvalisi isikuid ja tegelikult see ei ole kõige parem paik. Andsin ka võimaluse intervjuueeritavatele ise mõni koht välja pakkuda. Lähtusin

põhimõttest, et intervjuueeritav tunneks ennast mugavalt ja turvalises keskkonnas ning ei oleks kõrvalisi isikuid, kes võiksid häirida intervjuueeritava privaatsust.

Kolm intervjuud toimusid minu kodus. Intervjuude toimumise ajal ei olnud mul kedagi teist kodus. Kolmanda intervjuu viisin läbi OMA keskuses, intervjuueeritaval oli sinna mugav tulla ja see oli tema jaoks tuttav koht. Intervjuu tegemise jaoks saime eraldi ruumi, kuhu intervjuu toimumise vältel ei sattunud kedagi. Kõrvalruumis toimus samal ajal ka teine intervjuu aga see meid ei häirinud. Seega oli OMA keskus väga hea keskkond intervjuu tegemiseks. Viienda intervjuu tegin intervjuueeritava kodus.

Esialgu planeerisin intervjuu pikkuseks tund kuni poolteist, aga kõik intervjuud kujunesid tunduvalt pikemaks, kõige lühem oli 101 minutit ja kõige pikem 174 minutit. Inimeste avanemine võttis aega, samuti räägiti palju lugusid, mis pole otseselt seotud transsoolisusega, aga kuna intervjuueeritavad soovisid neid siiski rääkida lootsin, et see aitab raske teema käsitlemisel paremini avaneda ning luua meil paremat omavahelist suhet. Ma ei katkestanud otseselt ühegi loo rääkimist.

Teietamisel ja sinatamsel lähtusin põhimõttest, et kui intervjuueeritav ise ütleb esimesena sina, siis kasutan sinatamist. Kui ma ise pöördusin esimesena intervjuueeritava poole, siis kasutasin alati teie vormi, sellepeale mitmed palusid sina peale üle minna. Kõik intervjuud toimusid sina vormis. Usun, et intervjuudes oli sinatamine palju mugavam, sest lõi vähem formaalsema ja vabama õhkkonna.

2.5 Andmeanalüüsi meetod

Kõik intervjuud salvestasin diktofonile. Seejärel transkribeerisin intervjuud, milleks kasutasin programmi Express Scribe. Transkriptsioonides tõin lisaks räägitud sõnadele välja ka pikemad pausid ja mitteverbaalsed väljendused ning intervjuueerija poolsed tähelepanekud.

(...) paus

((sõnad)) mitteverbaalsed väljendused ja tähelepanekud, nt ((kogeledes))

/.../ lühendatud tekst

Intervjuude analüüsimiseks kasutasin programmi MAXQDA, mille prooviversiooni on võimalik 30 päeva tasuta kasutada. MAXQDA teeb kodeerimise ja oluliste teksti osade ja tsitaatide märkimise süsteemsemaks ja kiiremaks, samuti visuaalsemalt nähtavamaks.

Andmeanalüüsi meetoditest lähtun temaatilise sisuanalüüsi põhimõttest. Lõin transkribeeritud tekstidele koodid ja nende põhjal kategooriad. Braun ja Clarke (2006) ütlevad, et temaatiline analüüs on meetod andmestiku identifitseerimiseks, analüüsimiseks ja mustrite-teemade väljatoomiseks. Selle kaudu saab esitada uuringus osalenute kogemusi, tähendusi ja nende reaalsust. See meetod on kasulik kui uuritakse väheuuritud valdkonda või uurimuses osalejate vaated pole teema kohta teada. Braun ja Clarke (2006) toovad välja temaatilise analüüsi teostamiseks kuus etappi.

1. Andmestikuga tutvumine. Enne analüüsi alustamist peab andmestiku hästi tundma, selleks tuleb see korduvalt mõttega läbi lugeda. Autorid soovivad andmestiku võimaluse korral ise transkribeerida, sest see annab parema andmestiku tundmise. Tähtis on olla tuttav andmestiku kõigi aspektidega. Selles etapis võib teha märkmeid või kirjutada ülesse ideid kodeerimiseks.
2. Esialgsete koodide loomine. Koodid on andmestiku kohta loodud tunnused, mis iseloomustavad mingit kindlat andmestiku segmenti. Kogu andmestik tuleb süsteemselt läbi töötada, kodeerida ning teha kindlaks andme ühikutes olevad huvitavad aspektid.
3. Teemade otsimine. Loodud koodi hakatakse analüüsima ja mõeldakse kuidas erinevad koodid sobiksid üldisemate teemade alla. See sisaldab kõikide koodide ja nendega seotud tekstisegmentide sorteerimist potentsiaalsete teemade alla. Siin hakatakse mõtlema erinevate koodide, teemade ja eri tasandi teemade omavahelise suhte peale.
4. Teemade üle vaatamine. Kui on loodud hulk võimalike teemasid, siis tuleb need kriitilise pilguga üle vaadata. Sageli selgub, et osad teemad ei ole sobilikud, mõned liituvad ühe teema alla ja teised lahknevad eraldi. Selle etapi lõpuks peab olema teada millised on töö teemad, kuidas nad omavahel sobituvad ja mida need jutustavad andmestiku kohta.
5. Teemade defineerimine ja nimetamine. Analüüsi võetavad teemad tuleb defineerida ja täpsustada. Iga teema kohta tuleb selgeks teha, millest see räägib ja mis aspekte andmestiku kohta tabab. Iga individuaalse teema osas tuleb koostada ja kirjutada detailne analüüs ja identifitseerida räägitav lugu. Samuti tuleb vaadata kuidas see sobib laiemasse loo raamistikku,

mida andmestik jutustab ja mis peab olema seotud uurimisküsimustega. Selle etapi lõpuks on selgelt defineeritud analüüsi võetavad teemad.

6. Raporti kirjutamine. Viimane etapp algab kui on olemas välja töötatud teemad ja sisaldab endas viimast analüüsi ning uurimisraporti kirjutamist.

Analüüs ei ole lineaarne protsess, kus liigutakse järjest läbi kuue etapi. Analüüsi käigus liigutakse nendes etappides edasi ja tagasi vastavalt vajadusele.

2.6 Eetilised aspektid

Transsooline identiteet ja üleminek soovitud soole on väga tundlikud ning intiimsed teemad. See tähendab sageli rahulolematust oma füüsilise keha ning suguelunditega. Sookorrigeerimise operatsioon tähendabki suguelundite muutmist. Intervjueeritavad rääkisid mulle diskrimineerimise lugusid või enda suhetest perekonna või intiimpartneritega. Nad avasid ennast ja oma lugusid ning seeläbi löid võimaluse enda haavatavuseks.

See on ka põhjus, miks leian, et intervjueeritavate konfidentsiaalsuse tagamine on antud teema puhul eriti oluline. Suur osa neist elavad nüüdseks täielikult naisena. Enamus liiguvad või on jõudnud sellesse etappi, kus nad ei taha, et neid seostataks transsoolise minevikuga. Ilmselt inimesed, kes mulle intervjuu andsid on natukene rohkem nähtavamad või aktiivsemad, seega on väga keeruline tagada täielikult seda, et keegi neid tööd lugedes ära ei tunne. See sõltub suuresti sellest, kui paljudele inimestele on nad oma lugusid rääkinud. Minu kui autori ja uurija vastutuses on teha omalt poolt kõik, et tagada intervjueeritavate konfidentsiaalsus, turvalisus ja heaolu. Tähtis on, et minu uurimistöö neid mingil viisil ei kahjustaks.

Käesolevas magistritöös olen muutnud kõigi osaliste nimed, samuti nimed, kellest on olnud nende lugudes juttu. Ma ei avalda nende täpseid vanuseid, elukohti, töökohti, samuti õpitud erialasid ja muid isikut tuvastavaid andmeid. Intervjuu toimumise eeltingimuseks oli intervjueeritava nõusolek antud teemal rääkida. Selgitasin neile konfidentsiaalsuse tingimusi ja küsisin luba vestluse salvestamiseks diktofonile. Ütlesin, et lindistust kuulan ainult mina transkriptsiooni kirjutamiseks ja hiljem kustutan lindistused. Töös esitatavad tsitaadid on muudetud vajadusel nii palju, et on välja jäetud isikuid tuvastavad andmed. Tsitaadid on töös välja toodud kursiivkirjas.

Esimestest intervjuudest selgus, et paljudele transsoolistele ei meeldi kui neid nimetatakse transseksuaalideks või transnaisteks. Seega edaspidi küsimusi esitades vältisin neid termineid. Lähtudes niigi teema delikaatsusest, jätsin kõrvale otseselt kõik seksuaalsusega seonduvad küsimused, need ei olnud ka mu uurimistöö fookuses. Intervjueeritavad, jutustades oma lugusid, vägagi sageli rääkisid ka enda suhetest ja seksuaalsest orientatsioonist, mis sageli on üks tähtis osa nende muutumise loos.

2.7 Eneserefleksioon

Tundsin, et pikkade intervjuude tegemine oli ühest küljest väga huvitav, teisalt väsitav ja kohati isegi psühholoogiliselt raske. Seda eriti kui mulle räägiti väga negatiivsetest või vägivaldsetest lugudest. Samuti tundsin teatavat ebakindlust, kas minu küsimused on ikkagi õigesti sõnastatud ja ei tundu intervjueeritavatele ebameeldivad või ebakompetentsed. Kohati tundsin, et intervjueerimise oskused võiksid olla paremad, seda eriti esimeste intervjuude osas.

Selleks, et soodustada intervjueeritavaid rääkima enda lugusid kasutasin aktiivset kuulamise meetodit. Samuti andsin aega pauseks, et intervjueeritavad saaksid meenutada ja jätkata pooleliolevate lugudega. Veendusin, et kandvad pausid on süvaintervjuu puhul väga olulised.

Üldiselt võib aga öelda, et intervjueeritavad olid väga jutukad inimesed ning sageli juhtus nii, et intervjueeritav jõudis jutustades ise küsimusest ette ja mul polnudki vaja paljusid küsimusi esitada. Vähe liikusin mööda intervjuukava, pigem rohkem alguses ja lõpus, keskpäik kulges enamjaolt vastavalt intervjueeritava rääkimisele. Tundsin, et loodud intervjuukava töötas hästi. Soovisin, et intervjuu oleks pigem omavaheline vestlus, kui rangelt formaalne intervjueerija-intervjueeritava situatsioon. Mulle jäi mulje, et see töötas ja aitas kaasa intervjueeritavate avanemisele ja lugude rääkimisele.

3. PEATÜKK: ANALÜÜS JA ARUTELU

3.1 Intervjueeritavate tutvustused

Maarika on 40ndate lõpus olev naisterahvas. Sooga seonduvat ebamugavustunnet hakkas ta tundma juba lasteaias ja see tekitas tema jaoks probleeme. Ta on läbi teinud sookorrigeerimise operatsiooni ja elab viimased kakskümmend aastat naisena ning ütleb, et otseselt ei seosta ennast enam transsoolisusega ja on tavaline naine. Ta on püsisuhtes mehega ja defineerib ennast heteroseksuaalsena.

Liis on viiekümnendate teises pooles olev naisterahvas. Ta võtab hormoonasendusravi ja on muutnud nime sooneutraalseks. Dokumentides on hetkel muutmata isikukood ja sugu. Liis leiab, et on välimuselt naine aga füüsiliselt ikkagi mees, temas on olemas naiselikud jooned, aga hetkel ta kindlasti ennast täielikult naiseks ei pea. Naiseks saaks ta võibolla siis, kui teeks ära sookorrigeerimise operatsiooni, seda aga plaanis teha ei ole. Transsoolisusele viitavad tunded avastas ta murdeeas aga ei osanud neid kuidagi defineerida. Ta on olnud abielus ja tal on kaks last. Hetkel on Liis vallaline ja suhet ei otsi, ta defineerib ennast heteroseksuaalsena, aga lisab, et hetkel pole kummalegi poole tõmmet. Välised muutused on ta teinud viimaste aastate jooksul. Enamus ajast liigub ta ringi ja tutvustab ennast naisena ning tunneb ennast sedasi hästi ja mugavalt. Mõnedes situatsioonides on tal vaja kanda meeste riideid ja esitleda ennast mehena.

Kerli on kolmekümnendate lõpus naisterahvas. Ta on muutnud ära dokumentides nime ja soo, ning on hormoonasendusravil. Ta on läbinud sookorrigeerimise operatsiooni ligikaudu kümme aastat tagasi ja viimased paar aastat elab täielikult naisena. Ta ei soovi ennast seostada transsoolisusega. Kerli on püsisuhtes naisega ja peab ennast lesbiks. Ta tajus juba lasteaias, et on kuidagi teistsugune.

Triin on intervjueeritavatest kõige noorem ja alustanud muutusi võrreldes teistega kõige nooremas vanuses. Hetkel on ta veidi üle kahekümne. Ta on olnud pool aastat hormoonasendusravil, nime ja soo dokumentides loodab ära muuta selle aasta lõpus või järgmise alguses, samuti plaanib ta lähitulevikus sookorrigeerimise operatsioonile minekut.

Ta kasutab naise nime ja soovib, et ka teised pöörduksid tema poole selle nimega. Triin arvas kuni täiskasvanuks saamiseni, et kõik poisid tahavad olla tüdrukud, aga keegi ei julge sellest avalikult rääkida. Kui selgus, et see nii pole, hakkas ta otsima transsoolisuse kohta informatsiooni. Viimased kolm-neli kuud on ta väljas käinud naiste riietega. Triin tunneb, et on sisemiselt naine ja tahab, et teda tulevikus ei seostataks transsoolisusega ning inimesed ei kahtleks ta soos. Triin on hetkel vallaline ja ütleb, et ei oska oma seksuaalset orientatsiooni defineerida.

Jane on ligikaudu viiekümne aastane ning plaanib peatselt alustada hormoonasendusraviga. Sookorrigeerimise operatsiooni ei ole ta enda plaanidesse võtnud. Jane on juba kolmkümmend aastat õnnelikus abielus Marega ja neil on üks ühine täiskasvanud tütar. Jane riietub enamasti naiste riietesse ja kõik sõbrad-sugulased teavad ning tunnevad teda naisena. Naiste riietega avalikult väljaskäimist alustas ta kümme aastat tagasi. Samuti kasutab ta naise nime. Dokumentides ei ole tal nimi ja sootunnus veel vahetatud, aga ta plaanib seda teha lähitulevikus. Jane märgib, et sisimas on ta kogu aeg olnud üks ja sama inimene. Ta ütleb, et tunneb ennast naisena.

3.2 Transsoolisuse ilmingud lapsepõlves ja murdeas

Perekondlik taust ja kasvukeskkond

Neli intervjuueeritavat kirjeldasid enda lapsepõlve positiivsetes toonides. Kõik on üles kasvanud enda bioloogiliste perekondadega ja koos ühe või mitme õe-vennaga. Nad said koolis hästi hakkama ja eakaaslastega suhtlemisel ei olnud suuri probleeme. Kerli eristub teistest intervjuueeritavatest, sest ütleb, et temal oli raske lapsepõlv. Ta pandi alates teisest klassist internaatkooli, mille põhjuseks ta peab, et erines oma olekult teistest lastest. Internaatkoolis kannatas ta klassikaaslastepoolset vaimset ja füüsilist vägivalda. Üldiselt võib aga öelda, et intervjuueeritavate perekondlikus taustas ja kasvukeskkonnas ei ilmnunud midagi teistsugust või eriskummalist.

Iseenda iseloomustus ja erinevuse tajumine

Intervjuueeritavad ütlesid, et nad erinesid enda oleku ja iseloomu poolest teistest poistest. Nad kirjeldasid, et olid lapsepõlves õrnahingelised ja emotsionaalsed ning hakkasid sageli tühistest asjadest nutma. Binaarse soossüsteemi alusel nähakse mehi maskuliinsetena (Schilt & Westbrook 2009: 459), õrnahingelisus, emotsionaalsus ja nutmine on omadused, mida

seostatakse pigem feminiinsusega. Wood (2007) ütleb, et poisse hoiatatakse nutmise eest. Intervjuudest selgus, et lapsed tajusid, et poisid ei tohi nutta ja proovisid seda varjata või alla suruda. Nutmine on tegevus, mis meie kultuuris seostatakse ja peetakse lubatuks pigem naistele. Nutmise omistamine naistele tundub olevat sotsiaalselt konstrueeritud, sest ei ole seotud sugude bioloogiliste näitajatega. Tulles arusaamast, et mehed on tugevam sugupool ja naised nõrgemad ning pisarate valamine on pigem nõrkuse märk.

Jane: Ma olen tegelikult lapsepõlvest saadik pisardaja olnud. Aga ma olen seda nii palju maha surunud ja mul tahavad need pisarad tahtsid tihti tulla. Ma mäletan, et kui ma olin mingisugusel koolivaheajal töötasin maaparanduses, võib-olla seal kaheksas-üheksas klass võib-olla midagi sellist, siis midagi seal oli, et mul ei läinud korda, mul olid kohe pisarad varuks mul silmad olid punased peas kuigi pisaraid ei jooksnud. Ma olen nagu lapsepõlvest saadik siuke olnud, õrnake, alla surunud alati need pisarad.

Mõned iseloomustasid ennast kui tagasihoidliku ja sissepoole elavana, kuigi eristus Maarika, kes ütles, et tema oli elav ning koolis populaarne. Feminiinset olemust põhjendati sellega, et ollaksegi sellisena sündinud ja nad ei saanud midagi selles osas teha, seda küll õpiti mingil määral varjama aga samas õeldi, et see kumas ikkagi kuidagi teistele välja.

Liis: Ma olen lihtsalt sündinudki sellise inimesena. Ütleme, et tammepuu on siukene kõva puu aga männipuu on pehme puu, vot mina olen see männipuu.

Neli intervjuueeritavat tajusid enda erinevust juba väga varases nooruses, mitmed neist juba lasteaias. See tulemus ühtib teooria osas välja tooduga, sest Kessler ja McKenna (1978) ütlevad, et lapsed hakkavad aru saama oma sooidentiteedist ja mõistma enese erinevust juba kolme-nelja aastaselt. Ka Jones jt (2015) leiavad, et enamus transsoolisi lapsi mõistab enda erinevust väga varases nooruses.

Kerli: Lasteaiast peale, ma ei tea kui vana ma olin. Nii kui ma oma lapsepõlve mäletan siis juba alates sellest olen aru saanud, et millegagi on juba valesti juba.

Liis oli ainuke, kes ütles, et märkas enda erinevust alles murdeea alguses, kui tal tekkis huvi ema riiete ja kosmeetika vastu, varasemalt ei tundnud või ei märganud ta enda erinevust. Jones jt (2015) ütlevad, et üks osa transsoolistest märkab enda erinevust hilises murdeea või täiskasvanuea alguses.

Intervjueeritavad ei osanud lapsepõlves kuidagi seletada enda erinevuse põhjuseid, nad tajusid ebamugavust ja seda, et nendega on midagi valesti. Teistest intervjueeritavatest erineb Triin, sest tema leidis enda erinevusele loogilisele seletuse. Ta ütleb, et soov olla tüdruk on tal olnud nii kaua kui ta ennast mäletab. Ta oli kuni täiskasvanuks saamiseni täiesti veendunud, et kõik poisid tahavad olla tegelikult tüdrukud. Seega tema tahtmine ei olnud tema jaoks kuidagi imelik või ta ei arvanud, et ta sellepärast teistest erineb. Triinu väljatoodu erineb Kennedy ja Helleni (2010) arvamusel, kes ütlevad, et lapsed sageli mõtlevad endast kui ainukesest sellisest inimesest maailmas, kuni leitakse esmane informatsioon transsoolisuse kohta. Triin aga mõtles välja, et kõik poisid on samasuguse sooviga nagu tema. Ta ei rääkinud sellest kunagi teistega, sest eeldas, et sellest ei räägita. Ta normaliseeris enda jaoks vastassoost olemise soovi ja seega tal oli ilmselt lihtsam selle arusaamisega enda lapsepõlves hakkama saada.

Triin: Kuskil 17-18 aastaseks ma olin täiesti kindel selles, et kõik kõik poisid tahaksid olla tegelikult tüdrukud. Ma täiesti täiskasvanuks saamiseni olin kindel, ma ei leidnud lihtsalt mingit mõtet miks keegi tahaks olla mees üldse /.../ Ma ei osanudki põhjendada miks parem on, ma lihtsalt teadsin või arvasin et kõik tahavad, et see on lihtsalt siukene tabu asi millest ei räägita aga tegelikult salaja kõik tahavad, sest mina tahtsin. See on üks asi mida ma sünnipäeval küünlaid puhudes soovisin noorena. Ma soovisingi, et ärkaks hommikul ülesse tüdrukuna.

Intervjueeritavad ei osanud lapsepõlves oma tundeid ja käitumist kuidagi seostada transsoolisuega, selleni jõuti alles täiskasvanuna. Neil puudusid võimalused ja vahendid jõuda vastava informatsioonini. Samuti ei olnud nende vanemad antud teemast teadlikud. Siinkohal tasuks kindlasti välja tuua, et neli intervjueeritavat on üles kasvanud Nõukogude ajal, kui seksuaal- ja soovähemustest avalikult ei räägitud ja neid peeti tabuteemadeks. Inimeste teadmised selles osas olid väga madalad või olematud. Samuti ei olnud veel olemas interneti kasutamise võimalust, mistõttu sellega seonduva informatsioonini jõudmine oli märksa keerulisem. See võib ka olla põhjuseks, miks vanemad või teised täiskasvanud ei osanud laste teistmoodi käitumist või olekut kuidagi seletada või leida sellele transsoolisuse nimetust.

Sooline eneseväljendus ja soopõhine sotsialiseerimine

Intervjueeritavad tõid välja mitmeid lugusid sellest, kuidas nad väljendasid ennast tüdrukutele omasel viisil, mis põhjustas probleeme. Esmasteks laste soolise sotsialiseerimise agentideks peetakse kooli, vanemaid, meediat ja teisi inimesi (Aavik & Uusmaa 2014: 26). Mitmed intervjueeritavad kirjeldasid olukordi, kui neil tekkis seoses enda soo väljendusega probleeme lasteaias, koolis või kodus. Täiskasvanud proovisid lapsi sotsialiseerida õigekspeetavasse soorolli ja keelasid neile mittesobivat käitumist.

Lapsed kasutasid erinevaid viise enda sisemise sooidentiteeti väljendadamiseks. Mitu intervjueeritavat ütles, et nad tahtsid lasteaias mängida tüdrukutega ning nende asjadega, aga kasvatajad ei lubanud seda, sest oli arusaamine, et poisid mängivad poistega ja tüdrukud tüdrukutega. Nad kasvasid ülesse Nõukogude ajal ja ütlevad, et tol ajal oli eriti tähtis lasteaias poiste- ja tüdrukutevaheline eristamine. Seega võib järeldada, et lasteaed proovis väga tugevalt lapsi sooliselt sotsialiseerida. Selline keelamine ja pahandamine tekitas lastes segadust ja meelehärmi, samas aga õpetas neile enda soole sobivakspeetavat käitumist. Wood (2007) ütleb, et soole õigekspeetavat käitumist õpivadki lapsed läbi preemiate ja karistuste.

Maarika: Noh näiteks lasteaias olid tehti mulle paari korraga mulle üsna niiviisi karmilt ja vastu näppe valusalt selgeks, et ei lähe sinna nukunurka ei lähe ei lähe sinna tüdrukuid segama. Ma ei tahtnud üldse minna segama ((naerab)).

Intervjuude põhjal tuleb välja, et ka koolis toimub tugev sotsialiseerimine ja kooli institutsionaalne raamistik on tugevalt jaotatud kahe soo põhiselt. Osad tunnid on vastavalt soole jaotatud kaheks ja on eraldi tüdrukute ning poiste tualetid. Kerli jutustas, et tema tahtis osaleda tüdrukute tööõpetuses, aga direktor keelas selle ära. See näitab, kui paindumatu oli Nõukogude ajal koolisüsteem ja ei arvestatud lapse huvidega, samuti kuidas järgiti väga karmilt soolist jaotust. Ka praegu on enamikes koolides jaotatud tööõpetuse või kehalise kasvatus tunnid vastavalt soole. Teine probleem, mis Kerlil seoses kooli organisatoorse küsimustega tekkis oli WC kasutamine. Ta ütles, et pidi poiste tualetti kasutama, aga see tundus tema jaoks ebamugav ja vale. Ta ootas alati kuni kell helises, ning kui kõik olid tundi läinud, julges ta alles WCsse minna. See, aga ei jäänud märkamata tema klassikaaslastel ja andis põhjuse tema kiusamiseks. Kerli ütleb, et tüdrukutega sai ta hästi läbi, aga poisid olid tema suhtes vaenulikud. Hellen (2009) leiab, et transsooliste laste kiusamine koolis

eakaaslaste poolt on tavaline ja seda teevad pigem poisid. Samas teised intervjuueeritavad ei toonud välja eakaaslastepoolset kiusamist.

Transsoolisel lapsel võivad olla probleemid, mida täiskasvanud ei pruugi mõista, või mida tõlgendatakse jonnimisena, kuid mis lapse enda jaoks võivad olla väga olulised. Neil võib tekkida konflikt enda sisemise soolise tunnetuse ja selle vahel, mida täiskasvanud neilt ootavad või õigeks peavad. Maarika rääkis, kuidas ta väga selgelt mäletab, et oli mitu päeva endast väljas ühe lastelaulu pärast. Laulusõnade järgi on tüdrukud suhkrust, jahust ja maasikavahust. Talle öeldi, et tema ei saa nendest asjadest koosneda, sest on poiss. Sellepärast oli kodus mitu päeva tüli ja nutmist. Vanemad ei suutnud aru saada, miks laps sedasi reageerib, sest see on ainult üks laul. See viitab sellele, et Maarika ilmselt varajases nooruses uskusi, et on tüdruk, aga talle püüti teha selgeks vastupidist, mis mõjus talle traumeerivalt.

Maarika: Mul väiksest peast oli see lapsepõlves oli vot selle lauluga oli mingi tohutu tohutu skandaal oli mul kodus /.../ nagu kolm päeva täielikult nutsin ja jonnisin sest mul üritati selgeks teha, et sina ei saa olla suhkrust ja jahust ((naerdes)) ja maasikavahust /.../ täiskasvanud ei saanud üldse aru mis no põhjus on mis nagu siuksest asjast nüüd laps teeb numbrit aga see oli räme ma mäletan täpselt kuskohas magasin nutsin ja pillisin, mismoodi kõik see asi oli.

Kerli ja Jane jutustasid sellest, kuidas neil tekkis probleeme seoses vastassoo riietega, kuigi nad ise ei mõistnud, et tegid midagi valesti. Jane rääkis, et väiksena võttis ta kogu aeg ema riideid endaga voodisse kaasa või proovis neid. Ta ei osanud seda siis varjata, kuid ema reageeris sellele pahaselt ja võttis talt need ära ning sedasi ta õppis, et tema teguviis ei ole õige. Kerli jutustas loo sellest, kuidas internaatkoolis teises või kolmandas klassis oli aastaegade kontsert ja iga aastaaja laulu esitas üks tüdruk ning neile olid valmistatud ilusad kleidid. Suvelaulu esitama pidanud tüdruk jäi äkitselt haigeks ja kuna Kerlil oli hea lauluhääl, lubati tal suvelaulu esitada ja panna selga ka suvetüdruku kleit. Ta mõistis kleiti kandes, et see on tema jaoks õige ja pärast kontserti keeldus seda seljast võtmast ning sellest tuli tüli kasvatajaga.

Kerli: Ja muidugi siis ma sain aru nagu olen nagu (...) kuidagi nagu ((ohkab)) kuidagi omas mahlas /.../ ma ei tahtnud seda kleiti ära võtta ja kasvataja võttis vägisi, mina hakkasin nutma kuni öö enne noh öörahu noh võeti see kleit ära.

Jones jt (2015) ütlevad, et lapsed võivad varases nooruses enda soolisi tundeid vabalt väljendada, ka eelpool mainitud lood räägivad sellest, et lapsed ei ole veel hakanud mõistma binaarset soosüsteemi ja ei saa aru, miks ei tohi teha asju, mis nendele tundub õige ja meeldiv. Nende käitumisele järgneb tüli täiskasvanutega ja see tekitab neile traumaatilise kogemuse, mida mäletatakse selgelt hiljem ka täiskasvanuna. Läbi selliste seikade õpitakse aru saama, mis on lubatud poistele, mis tüdrukutele. Lasteaed, kool ja vanemad on olulised soolise sotsialiseerimise agendid ja annavad selgelt mõista, kui laps käitub enda soole mittevastavalt. Samuti võivad seda olla eakaaslased, kes võivad reageerida valele soolisele käitumisele kiusamisega. Seega saavad transsoolised lapsed aru, et nende käitumine on taunitav ja nad õpivad seda varjama ning häbenema.

Samas on ka võimalik, et leitakse teatavaid kompromisslahendeid, millele ei järgne teistepoolset hukkamõistu või karistust. Lapse soovidele tullakse vastu või laps leiab endale ise mingi alternatiivse eneseväljendusviisi. Maarika rääkis, et tal ei lubatud kodus mängida nukkudega, aga ta võis enda pehmete karudega mängida samamoodi nagu nukkudega. Tundub, et karu kui sooneutraalne mänguasi, ei häirinud vanemaid ja ei olnud niivõrd stigmatiseeriv, kui poiss oleks kodus nukkudega mänginud. Seega leiti lahendus, mis oli nii lapsele kui vanematele vastuvõetav.

Maarika: Samas lubati mul oli hästi palju karumõmme kellega ma võisin täpselt niiviisi mängida nagu nukkudega teised mängisid, ma tegin ka neile mingid majad mingid toad ja õmblesin neile riideid selga.

Triin leidis võimaluse ennast soovitud viisil väljendada kübermaailmas. Ta hakkas varajases nooruses mängima arvutimänge ja seda igapäevaselt. Ta oli arvutimängudes alati naistegelane ja kõik virtuaalsed mängukaaslased tundsid teda naisena. See andis võimaluse põgeneda reaalsuse eest. Samas ei osanud ta seda seostada kuidagi transsoolisusega. Ta arvas, et kui on naistegelane ja päevad läbi arvutimänge mängib, siis mehena naist vaadata on talle palju meeldivam kui meestegelast. See tundus tema jaoks loogiline. Triin kasvas üles alternatiivmaailmas, kus ta saigi olla välimuselt ja nime poolest naine ja kus kaasmängijad võtsid teda esitatava soorolli kohaselt. Tavaelus käitus ta oodatava soorolli kohaselt ja täpsemalt tema kübermaailma tegevuse kohta ei teatud.

Vastassoo riietesse riietumine

Kerli, Triin ja Jane rääkisid, et nad tundsid lapsena huvi ema või õdede riiete vastu ja proovisid neid endale salaja selga. Selleks ajaks olid nad juba õppinud, et naiste riiete proovimine mõistetakse teistepoolt hukka. Nad ei teadnud, miks nad seda teevad, aga neile meeldis see ja andis hea tunde. Gagnè jt (1997) ütlevad, et ümberriietumine pakub lõõgastavat ja mugavat tunnet ning annab võimaluse ennast tunda loomulikuna.

Jane: See oli minu hästi salajane saladus mida keegi ei teadnud, et ma nüüd ema riideid selga panen.

Liis jõudis naiste riiete proovimiseni hiljem, murdeea alguses. Ta proovis ühe korra selga ema riideid, sest need tundusid talle väga ilusad. Need riided olid talle väikesed ja seepärast ebamugavad, see jäigi ühekordseks proovimiseks. Ema sai aru, et keegi on riideid katsunud, aga Liis ei tunnistanud enda tegu ja ema ei hakanud sellele rohkem tähelepanu pöörama. Liis tegi selles vanuses ka esimesed meikimise katsed, aga kuna tal oskusi polnud, siis ka need jäid pigem ühekordseteks proovimisteks.

Murdeiga

Murdeiga möödus intervjuueeritavatel erinevalt. Maarika ütles, et oli hästi aktiivne, tegi sporti, mängis bändis, osales laulukonkurssidel ja malevates. Oli populaarne ning meeldis tüdrukutele, kuigi ei osanud neile kuidagi vastata. Kerli ja Jane kirjeldavad enda murdeiga problemaatilisemana. Kerli ütleb, et teismeiga oli tema jaoks väga raske periood. Ta vihkas ja häbenes enda keha ning ei suutnud ennast isegi peeglist vaadata. Jane kirjeldas, et murdeea oli ta oma väliste sootunnustega rahulolematu. Ta tundis, et ei soovi endale peenist ja proovis seda piltlikult öeldes „ära keerata“ nii kaua, kuni hakkas valus. Ta ei osanud enda käitumist kuidagi seletada.

Jane: Siis ma mäletan sellist asja teismelisena, et ma tahtsin oma omal seda genitaali ehk riistakest seal küljest ära keerata, see tähendab seda et ma ei teadvustanud endale endas naist aga mind häiris see kehaosa ja ma tahtsin sellest lahti saada kuigi teadvus ütles, et ma sellest lahti ei saa aga ma püüdsin seda ära keerata /.../ lihtsalt nii kaua keerad kuni valus on, kui valus on siis jätab järgi, mõistus ütleb, et ei saa seda teha.

Kirjandusest ilmneb, et murdeiga on transsooliste laste jaoks kõige karmim aeg, kus võidakse langeda depressiooni, hakata kasutama alkoholi ja narkootikume ning proovida suitsiidi (Denny 2004: 48). Läbiviidud intervjuude põhjal selgub, et osad intervjuueeritavad küll tundsid rahulolematust ja ebamugavust enda muutuva kehaga, aga kedagi neist ei viinud murdeea muutused raskemate tagajärgedeni.

3.3 Strateegiad transsoolisusest lahtisaamiseks

Mitmed intervjuueeritavad tõid välja enda elus etappe, kui nad proovisid transsoolisusest lahti saada või seda alla suruda. Neile tundus, et see ei ole õige ja see segab nende elu, samuti tahtsid nad sobituda soonormidesse. Gagnè jt (1997) ütlevad, et selle eesmärgiks on alla suruda enda emotsionaalne valu ja sisemine sootunnetus. Kaks intervjuueeritavat tõid välja, et läksid sellepärast sõjaväkke. Nad uskusid, et sõjavägi suudab „teha“ igast mehest korraliku mehe, mis tähendaks transsoolisuse kadumist. Mõlemad läksid sinna vabatahtlikult – enne ametliku kutse saamist. Sõjavägi sümboliseerib meie ühiskonnas midagi väga maskuliinset ja karmi – kohta kus saadakse meheks. Selline sõjaväe sooline stereotüüp on sügavalt juurdunud inimeste arusaamadesse. Pärast sõjaväe läbimist said mõlemad aru, et see ei aidanud nende feminiinseid tundeid kaotada ning jõudsid lähemale arusaamisele, et miski ei aita neid transsoolisusest lahtisaamisel.

Kerli: Miks ma sõjaväkke läksin oli see et ma tahtsin selle maha suruda selle, et normaalseks meheks hakata.

Intervjuudest ilmnes, et transsoolisuse allasurumiseks ja normidesse sobitumiseks kasutati ühe võimalusena vastassooga suhte loomist. Triin rääkis, et oli ühe aasta suhtes tüdrukuga ja selleks ajaks lõpetas ta transsoolisuse kohta informatsiooni otsimise, lõikas maha pikaks kasvatatud juuksed ja proovis olla selles suhtes mees, keda tüdruk soovis. Pärast aastast suhet veendus Triin, et peab alustama muutustega – see on see, mida ta tahab kindlasti teha. Suhe, kui transsoolisuse allasurumise strateegia ei töötanud, vaid aitas nii palju, et viis kindla selguseni enese transsoolisusest.

Kerli ütleb, et kui üritas seitsmendas klassis käituda nagu poiss, lõpetati mõneks ajaks tema kiusamine. Ta käis koos teiste noormeestega öösiti tüdrukutel ühikas külas ja poisid löid oma esimesi intiimsuhteid. Kerlisse armus üks tüdruk, ent nende omavaheline suhe ei läinud kunagi intiimseks, sest Kerli ei olnud sellest huvitatud, kuigi tüdruk lootis rohkemat. Kerli

enda sõnusti ei suutnud ta väga kaua siiski „õige“ poisina käituda, mis oleks olnud teistele meelepärane. Kerli jutust ilmneb, et ta üritas teha asju, mida teiste poiste poolt peetakse normaalseks ja vastuvõetavaks, ning seeläbi sobituda noormeeste gruppi. Teismeea alguses tüdrukutega suhtlemine ja neil salaja öösel külaskäimine on tegevus, mis võib olla poiste poolt hinnatud ja austust teeniv. Kerli üheks käitumise motiiviks võib pidada ka soovi pääseda klassikaaslastepoolsest kiusamisest.

Liis ütleb, et on mingil määral usklik ja tal oli harjumus käia kirikus. Ta käis seal naiste riietega ning talle tehti vägagi konkreetset selgeks, et see ei ole vastuvõetav, sest Piiblis on kirjas, et mehed käivad meeste riietega, naised naiste riietega. Talle loeti Piiblist vastava lõik ette, mis selle väidetavalt keelustab. Liis üritas seetõttu teatud perioodil seletada enda transsoolisust sellega, et võibolla kurjad inglid tekitavad temas neid himusid ja sellest tuleb lahti saada, sest see on vale. Mingi aeg sai Liis aru, et kui inimesed teda aktsepteerivad ja temasse hästi suhtuvad ning tal üleüldse hästi läheb, ei saa see olla Jumalale vastumeelne, sest muidu ta ei laseks sellel sündida. Seega transsoolistel inimestel, kes on religioossed, võib tekkida konflikt iseenda ja usu põhimõtete vahel. Samas ütleb üks intervjuueeritav, et oli 90ndatel seotud ühe religioosse ühinguga, kuid sel ajal ei olnud kristlased Eestis veel võtnud transsoolistest vastast hoiakut. Ta ütleb, et kristlaste vastuseis transsoolisuse osas on pigem viimase aja tendents. Seega on näha, et religioossed hoiakud ja tõlgendused võivad aja jooksul muutuda. Religioon võib siiski olla üks võimalike vahendeid, millega proovida endast „välja juurida“ transsoolisuse tundeid, aga nagu selgub Liisi näitest, ei andnud see tulemust.

Kõik vastajad, välja arvatud Jane, tõid esile erinevaid strateegiaid, kuidas nad proovisid saada lahti enese transsoolisusest. See näitab, et neli intervjuueeritavat lootsid mingil perioodil selle kadumisele või allasurumise võimalikkusele. Nende soov ja ilmselt ka surve sobituda soonormidesse oli väga suur. Teiseks põhjuseks võib pidada ka pidevat ebamugavust ja halba tunnet ning teistepoolset stigmatiseerivat suhtumist. Üheks võimaluseks peeti maskuliinseteks peetavaid tegevusi, milleks on sõjaväeskäimine või heteroseksuaalse suhte loomine. Need justkui näitavad teistele ja iseendale, et ollakse ootustele ja normidele vastav mees. Teine võimalus, mis inimesi raskustega toimetulekul aitab on religioon. Religioon ütleb, mis on õige ja vale ning näitab, kuidas saada „õigele“ teele. Kui teoreetilisest osast selgus, et allasurumise strateegiatena võidakse kasutada alkoholi ja uimasteid või kogutud naiste riide äraviskamist (Gagnè 1997), siis seda intervjuudest ei ilmnenu. Samuti ei oelnud keegi, et oleks proovinud

elada gei- või biseksuaalse mehena, et väljendada enda feminiinset külge. Teisalt ei olnud neljale intervjuueeritavale, kes on pool oma elu elanud Nõukogude ajal, selline variant väga hästi võimalik, sest homoseksuaalsus oli seaduse pool karistatud. Intervjuueeritavate kogemused näitavad, et lühikeseks perioodiks võib transsoolisust alla suruda, kuid pikemas plaanis see ei toimi ja tegelikult pole võimalik transsoolisust enda tahte korras kaotada. Maarika ütleb, et see on nagu vedru, mida ei saa lõpmatuseni alla suruda, sest mida rohkem seda alla suruda, seda halvemad on selle inimese jaoks tagajärjed.

Maarika: Kui sa surud seda vedru nii hirmsasti kokku, mida kõvemini sa seda vedru kokku surud, seda suurema pauguga see sealt lahti läheb lõpuks.

Tundub, et esimeseks sammuks on katse transsoolisusest lahti saada, mis näitab, et ei olda enda erinevusega rahul, kuid selle ebaõnnestumine viib inimese järgmise sammuni, mis on iseenda transsoolisusega leppimine ja teiste võimaluste otsimine kuidas sisemist ja välist vastuolu lahendada.

3.4 Muutumine

Triin, Kerli ja Maarika on alustanud oma muutumist kahekümnendates eluaastates. Liis ja Jane on selle tee ette võtnud hilisemas täiskasvanueas, 40ndates eluaastates. Nad on jõudnud olla abielus, kasvatada lapsi ja on seega teatavas mõttes ühiskonna silmis traditsioonilist meherolli täitnud. See tulemus ühtib Israeli (2005) poolt väljatooduga, kes jagab transsooliste muutumise aja kaheks, osad alustavad täiskasvanuea alguses ja teised 40ndates eluaastates.

Esimene informatsioon ja transsoolisuse teadvustamine

Muutumise esimeseks sammuks võib pidada informatsiooni leidmist transsoolisuse kohta. Käesoleva magistritöö raames läbiviidud intervjuude põhjal võib öelda, et intervjuueeritavad jõudsid antud informatsioonini tunduvalt hiljem, kui Kennedy ja Helleni (2010) läbiviidud uuringu põhjal, mille kohaselt noored Suurbritannias jõudsid selle informatsiooni umbes 15 aastasel. Kõik intervjuus osalenud said esmase informatsiooni alles täiskasvanuna ja elasid terve lapsepõlve või kauem teadmatuses. Kui Kerli, Maarika ja Triin jõudsid transsoolisuse informatsioonini kahekümnendates eluaastates, siis Liis ja Jane alles neljakümnendates. Võib eeldada, et Suurbritannias on räägitud transsoolisusest mõnevõrra kauem ning teemat käsitletud avalikes kanalites, mistõttu on noortel vastava infoni kergem jõuda. Eesti vastajate juures on tähtis arvestada, et neli intervjuueeritavat on ligikaudu pool oma elust elanud

Nõukogude ajal. Intervjuudest selgus, et Nõukogude Liidus oli olemas mitu suurt sookorrigeerimise kliinikut, kuhu saadeti ka Eestist transsoolisi inimesi ja neile tehti seal operatsioone ning nad said ära vahetada dokumendid. Nad võisid alustada uut elu sedasi, et keegi ei teadnud midagi nende minevikust. See kõik aga vaikiti maha ja sellest ei räägitud.

Intervjueeritavad jõudsid transsoolisuse informatsioonini erinevaid kanaleid pidi. Maarika hakkas 80ndatel käima Tallinna Ülikooli Teadusraamatukogus ja sealt otsima informatsiooni, mis seletaks tema olukorda. Ta jõudis transsoolisuseni ja luges läbi kõik teosed, mis seda teemat käsitlesid. Selleks, et saada transsoolisusest põhjalikumalt ülevaadet, tellis ta Ameerikast teadusartiklite ja raamatute koopiaid. Lihtsalt isiklikust huvist või enda sooidentiteedis kahtlemise tõttu ei oleks ta ilmselt neid materjale Nõukogude Liitu saanud tellida, mistõttu mõtles põhjenduseks välja, et teeb ülikoolis uurimistööd. Ameerikast, peamiselt Johns Hopinski ülikoolist, saadeti talle hulganisti erinevaid uuringuid ja materjale. USAs 1980ndate lõpus tegeleti transsoolistega uurimisega juba väga aktiivselt, seda küll siiski peamiselt meditsiinilisest lähtepunktist. Maarika lähenes informatsiooni otsimisele süvitsi ja teaduslikust küljest ning sai enda jaoks põhjaliku ülevaate. Sedasi leidis ta enda tunnetele konkreetse nimetuse ja sai teadmised, millised võiksid olla järgnevad sammud muutustega alustamiseks.

Kerli, erinevalt Maarikast, sattus transsoolisuse informatsioonini täiesti juhuslikult. Sirvides erootikaajakirju juhtus talle kätte number, kus oli naisterahvas, kellel oli peenis. Tema jaoks oli see suur üllatus, sest enne seda ei olnud Kerli transsoolisusest midagi kuulnud ega osanud ennast kuidagi sellega seostada. Ta soovis rohkem teada saada ja hakkas regulaarselt käima poes erootikaajakirju sirvimas ja ostmas, et leida informatsiooni transsoolisuse kohta. Ühes Sexeri ajakirjas oli artikkel transnaisest ja tema soovahetusoperatsioonist ning siis sai Kerli aru, et on ka transsooline inimene. Erotikaajakirjas transsoolisuse käsitlemine on ilmselt suunatud pigem seksuaalsele aspektile ja isiklikele kogemustele. Seega Kerli ja Maarika esmane info lähtuvalt allikate tüübist oli ilmselt sisu poolest erinev.

Kerli: Lõpuks juhtus niimoodi, et üks see Sexeri ajakiri kus oli transnaisest juttu no jah siis seal oli kuidas ta soovahetusoperatsiooni tegi ja, vot siis ma alles hakkasin ennast issand Jumal ongi minu see pääsetee.

Teised intervjuueeritavad jõudsid esmase informatsiooni interneti kaudu, Kerlil ja Maarikal seda võimalust ei olnud, sest internetti ei olnud sellel ajal veel kasutusel. Intervjuudest selgub, et internetist informatsiooni otsimisel on oluline hea inglise keele oskus. Triin hakkas informatsiooni kohe otsima inglise keeles. Sedasi jõudis ta kiiresti transsoolisust käsitlevate artikliteni, foorumiteni ja teiste inimesteni. Samas aga Liis, kelle inglise keel on nõrk, otsis informatsiooni eesti ja vene keeles. Tema veebiotsing ei andnud väga palju vastuseid, aga selle tulemusel sai ta kontakti mõne transsoolise inimesega. Jane külastas jututubasid ja hakkas seal juhuslikult suhtlema transsooliste inimestega. Internetis võib transsoolisust puudutava informatsiooninile sattuda juhuslikult või suunatud otsimisega, et leida enda küsimustele lahendusi. Interneti plussina saab välja tuua, et seal võib leida erinevat tüüpi transsoolisuse informatsiooni, erinevaid teaduslike lähenemisi, inimeste isiklike kogemusi, informatsiooni operatsioonide ja hormoonide kohta jne. Internet võimaldab ka läbi foorumite-jututubade tutvuda ja rääkida teiste transsooliste inimestega, ehk leida endale suhtlusvõrgustik. Gagnè jt (1997) toovad välja, et internetist leiab mentoreid ja pakub võimaluse ohutult katsetada enda identiteediga.

Osad intervjuueeritavatest saades teada transsoolisusest, samastasid end kohe teiste transsooliste inimestega ja leidsid enda sisemisele ja välisele vastuolule nimetuse. Liis sai transsoolisuse informatsiooni avastamisega teada, et kõik poisid tegelikult ei tahagi olla tüdrukud ja suutis leida palju ühist teiste transsooliste inimeste lugudega. Jane, pärast transsoolisusest teada saamist, ei hakanud ennast kohe samastama transsoolistega, ta pidas ennast pigem transvestiidiks. Äratundmine tuli tal alles aastaid hiljem. Sama kinnitab ka Devor (2004), kes ütleb, et mõne inimese jaoks võib tulla iseenda aktsepteerimine transsoolisena kiiresti ja teise jaoks võtta pikemalt aega.

Naiselikud elemendid välimuses ja esimene avalik naiste riietega väljaskäik

Kõik intervjuueeritavad rääkisid, et enne muutumist kasutasid nad sageli enda välimuses elemente, mida peetakse pigem naistele omaseks. Mitmed ütlesid, et nad käisid tööl või koolis lakitud küüntega ja kasvasid juuksed pikaks. Liis rääkis, et tema värvis juukseid ja kulme ning vahel tegi endale lokke. Sellised väikesed eneseväljenduslikud detailid, mille nad lisasid enda välimusse, ei toonud teiste inimeste poolt kaasa negatiivset tähelepanu või kriitikat. Mitmed ütlesid, et neile meeldis juba varakult ennast sättida ja hea välja näha. Neid võib pidada omadusteks, mida peetakse pigem iseloomulikeks ja lubatuks naistele.

Kolm intervjueeritavat rääkisid sellest kuidas nad esimest korda naiste riietega väljas käisid, mis toimus enne kui nad alustasid ametlikult muutumisega. Triin ja Liis käisid esimest korda avalikult naisena väljas kui oli üritus, mis eeldas kostüümi kandmist. Liis riietas ennast kadripäeval naiseks ja Triin tegi seda halloweenil. Nad said teada, mis tunne on olla avalikus kohas naiste riietega ning kuidas teised reageerivad. Nende kogemus oli positiivne ja teiste poolne reaktsioon oli samuti hea. Kadripäev ja halloween on mõlemad sündmused, kus ei kehti soole vastavad riietumise tavad. Sellised tähtpäevad on turvaline ja nutikas võimalus proovida vastassoo riietega väljaskäimist. Naiste riietust võetakse teiste poolt kui kostüümi ja pole vaja karta negatiivset reageerimist. Samas nähakse selles mängulisust ja ajutisust, mida ei peeta ehtsaks eneseväljenduseks, Gagnè jt (1997) ütlevad, et sellistel juhtudel on vastassoo riietesse riietumine lubatud.

Erinevalt Triinust ja Liisist, Jane ei oodanud esimeseks naiste riietega välja minemiseks erilist tähtpäeva. Ta tahtis teada saada, mis tunne on olla naine tänaval. Ta sõitis autoga rahvarohkesse kohta ja kõndis mööda jalakäijate tänavat. Ühel hetkel aga kaotas ta ilma ühegi põhjuste enesekindluse ja sattus paanikasse. Ta jooksis mööda tänavat ja tahtis kiiresti jõuda vähem rahvarohkesse kohta, kus maha rahuneda. See, aga tõmbas inimeste tähelepanu ja kasvatas omakorda paanikat. Lõpuks jõudis Jane tagasi autosse ja sõitis koju. Tema jaoks oli esimene naisena väljaskäik kohutav kogemus. Järgmine kord läks ta juba koos abikaasaga ja vähem rahvarohkesse kohta.

Jane: See oli sügisel, siis kui ma avastasin enda jaoks ma tahtsin nii meeletult välja minna kohe /.../ Ma tahtsin olla naine tänaval. Ma tahtsin tänavale minna ja siis ma paningi siin riietesse. Ilmselt ma polnud ise ka valmis. Ma läksin sinna teatri juurde panin auto ära ja läksin sinna peatänavale. Ja siis käis see klõps läbi, enesekindlus oli, enesekindlus kadus ära.

Intervjueeritavate kirjeldustest võib järeldada, et esimest korda naiste riietega väljaskäimine on turvaline, kui selleks valitakse tähtpäev, millal on riietumise osas reeglid vabad. Janet, kes läks tavalisel päeval keset rahvarohket kohta tabas paanika ja erinevalt teistest, temal ei jäänud esimesest naiste riietega väljaskäimisest positiivset tunnet. Tundub, et avalikus kohas naiste riietega väljaskäimine on oluline, et katsetada ja saada kindlust enda transsoolisele identiteedile.

Välise ja sisemise soo omavaheline kooskõllaviimine

Intervjueeritavate muutumise kiirus ja järjekord ning üleminekuga alustamise aeg on igal ühel erinev, samuti see, millisesse punkti on nad hetkel jõudnud. Selleks, et lugejatel oleks selgem ülevaade ja kergem mõista intervjueeritavate muutumise teekonda, kirjeldan alljärgnevalt igatühe muutumist eraldi.

Üheksakümnendate alguseks oli Maarika jõudnud transsoolisust käsitlevate materjalide uurimisega sinnamaani, et võttis kõik oma läbitöötatud materjalid ja läks nendega psühhiaatri vastuvõtule. Psühhiaater ei olnud transsoolisusest teadlik ning hakkas Maarika toodud pabereid enda jaoks läbi vaatama. Maarika käis poolteist aastat psühhiaatri vastuvõtul. Seejärel tuli kokku komisjon, kes andis loa nime ja soomarkeri muutmiseks. Samuti hakkas Maarika tarbima hormoone, mis tol ajal olid looduslikud ja saadi emasloomadelt. Maarika lubati sookorrigeerimise operatsioonile, tema arstiks oli uroloog, kellel olid varasemalt kogemused interseksuaalsete lastega. Sellest ajast alates elab Maarika naisena ja ei ole täiendavaid operatsioone teinud. Ta enda sõnul on talle kõik loomulikult kasvanud ja ta ei soovi teha näokorrigeerimist või paigaldada rinnaimplantaate.

Kerli alustas muutustega 90ndate lõpus. Ta elas koos transsoolise sõbrannaga. Nad alustasid muutumist hormoontablettidega, mille nad said tutvuste kaudu apteegist ilma retseptita. Neid võttis Kerli mitu aastat enne kui hakkas ametlikult tegelema soovahetuse bürokraatliku poolega. 2000ndate aastate alguseks sai ta ametlikult ravimid ja võimaluse ära muuta dokumentides enda sugu ja nimi. Umbes kümme aastat tagasi tegi ta läbi sookorrigeerimise operatsiooni. Temal ja ta elukaaslasel õnnestus operatsioon saada tasuta, sest sel ajal olid sookorrigeerimise operatsioonid veel Eestis algusjärgus ja arstid vajasisid kedagi, kelle peal seda proovida. Peale operatsiooni aga ei hakanud Kerli koheselt elama naisena, sest ta sõbranna, kes koos temaga operatsiooni tegi, keelas talle selle ära. Ta tahtis, et Kerli oleks mees, kuna Kerli elas tema korteris, siis olid kehtestatud reeglid, mis keelasid tal sinna tulla või seal olla naiste riietega. Selline olukord kestis peale operatsiooni kaheksa aastat. Kerli jutust jääb ebaselgeks, miks ta seda suhet, mida Kerli nimetab pigem kiindumuseks, varasemalt ära ei lõpetanud. Ilmselt on vastus elukaaslasepoolses majanduslikus ja psühholoogilises kontrollis. Kerli kirjeldab, et ta elukaaslane muutus alkoholilembeseks ning nende tülid olid kohati väga vägivaldsed. Kerli ütleb, et sellel perioodil ta muutus kõige suhtes ükskõikseks ja ei näinud enam millelgi mõtet, ta ei suhelnud kellegagi ja ei hoolitsenud

iseenda välimuse eest. Kerli kirjeldatud olukord tundub väga keerukas, ühest küljest olid tal füüsiliselt kõik operatsioonid tehtud, samuti olid hormoonasendustabletid teinud soovitud muutused, teisalt ei saanud ta ennast väljendada ja riietuda naisena. Ta oli saavutanud füüsilises mõttes ülemineku, aga sotsiaalselt pidi jätkama mehena.

Kerli: No selles mõttes ta ei lasknud nagu mul operatsioon kõik oli tehtud ja ta ei lubanud ikka naise elu elada /.../ kaheksa aastat piinlesin (...) no ma elasin niimoodi /.../ ma elasin tuim nagu kala, ma mitte millegile ei mõelnud ma lihtsalt tegin ja (...) novot siis (...) nii juhtus et hakkasin (...) hakkas see elu ära tüütama lõpuks, ikka mõitlesin, et mida ma teen, ma raiskan oma elu lihtsalt ära.

Muutus tuli mõned aastad tagasi, kui Kerli leidis endale uue elukaaslase, kes teda soolise eneseväljenduse osas ei piira. Kerli käib hetkel laserepilatsioonil, et eemaldada enda näokarvu. Praeguseks hetkeks elab ta enda sõnul täielikult naise rollis ja ei taha ennast enam seostada transsoolisusega.

Liis alustas hormonaalset muutumist umbes aasta tagasi. Ta on võtnud endale sooneutraalse nime ja ootab hetkel komisjoni kokkukutsumist, mis annaks talle loa vahetada soomarkerit. Liis on aasta aega käinud habeme laserepilatsioonil. Hetkel kannab ta enamus ajast naiste riideid ning käib ka tööl naisena. Sookorrigeerimise operatsiooni Liis ei plaani teha, ta ütleb, et on rahul sellega, mis talle on antud. Lisaks toob ta välja, et kardab operatsiooni võimalike riske ning selle hind pole tema jaoks taskukohane.

Liis: Öeldakse mis on Jumala tehtud, see on kõik ilus, aga see, mis on vaata, inimene võib selle ära rikkuda, ta võib teda paremaks teha, aga võib ka selle ära rikkuda.

Liis ütleb, et tema tahab teha üleminekut sujuvas ja rahulikus tempos, ilma kiirustamata. Ta usub, et kõige õigem on, kui see protsess toimub loomulikult.

Liis: Loomulikult, aga see peabki kõik peabki loomulikult tulema kõik peab tulema loomulikust intelligentsist, nii on kõige parem kui sa pead vaata näitlejad on ka need on kõige paremad näitlejad, kes elavad rolli sisse noh niimoodi, kes suudavad rolli sisse elada kergelt, need on kõige paremad näitlejad tegelikult noh ja elu ongi nagu mingil määral näitemäng ka tegelikult.

Triin alustas muutumist neli-viis aastat tagasi laserepilatsiooniga habeme eemaldamisega, milleks kulus tal umbes pool aastat. Vahepeal oli ta aasta aega suhtes ja jättis muutumise pooleli. Triin kirjeldab, et bürokratlik protsess oli tema jaoks väga pikaleveniv. Eriarstidele on pea pooleaastased järjekorrad ning komisjoni otsuse tegemine ja Sotsiaalministeeriumist hormoonravi alustamist lubava paberi saamine, võtab kõik väga kaua aega. Kuna Triin ei suutnud nii kaua oodata, siis ta tellis endale internetist mitteametlikult hormoone. See ei ole seaduslik, aga ta ütleb, et tema jaoks tundus see õige lahendus, sest aitas enesetunnet tunduvalt parandada. Ta võttis tellitud hormoone kaks kuud, enne kui arst kirjutas talle need ametlikult välja. Triin ütleb, et ta tegi internetis korraliku eeltööd ja tellis endale õiged hormoonid ja oskas neid võtta enda jaoks sobivas koguses. Seega omaalgatud hormoonravi ei mõjunud talle kahjulikult.

Internetist hormoonide tellimisel võivad siiski olla kõrged riskid, sest igale inimesele määratakse endokrinoloogi poolt täpne hormoonide kogus patsiendi verekoostise järgi. Triin ütleb, et ta pole mitte ainuke, kes on endale internetist hormoone tellinud ja temalt on isegi küsitud nõu, kuidas seda teha. See viitab, et bürokratlik asjaajamine võib transsooliste jaoks tunduda liiga pikk ning ainukese väljapääsuna nähakse mitteametlikult rohtude võtmist. Oodatud tulemus ja rohtudest tulenev parem enesetunne, kaalub Triinu arvates üles võimalikud ebaseaduslike rohtude terviseriskid.

Praeguseks on Triin võtnud hormoone kuus kuud ja tema keha on muutunud märgatavalt naiselikumaks ning ta ise ütleb, et on muutunud ka tunduvalt emotsionaalsemaks. Ta soovib ära vahetada enda nime ja soomarkeri, mida saab ilmselt teha selle aasta lõpus või järgmise alguses. Triin plaanib järgmise aasta suvel sõita Taisse sookorrigeerimise operatsioonile. Tai kasuks otsustas ta sellepärast, et seal on väga kogenud ja maailmakuulsad kirurgid, kes pidid operatsioone tegema veidi teistmoodi, mis väidetavalt annab hiljem parema tundlikkuse. Triin kasutab naise nime ja riietub viimased kolm-neli kuud naiste riietesse. Intervjuu toimumise hetkel ütles ta, et plaanib lähitulevikus hakata ka tööl käima naisena.

Jane muutuste teekond algas umbes kümmekond aastat tagasi, kui ta hakkas käima avalikult naiste riietega ja valis endale uue nime. Praeguseks hetkeks on Jane käinud esimesel vastuvõtul seksuoloogi juures ja ootab, et kutsutaks kokku komisjon, kes annaks loa hormoonasendusravi alustamiseks. Hormoonidelt soovib Jane, et need muudaksid teda väliselt naiselikumaks ja vähendaksid ta higi- ja rasueritust. Samuti soovib Jane ära vahetada

dokumentides nime ja soomarkeri. Sookorrigeerimise operatsiooni osas arvab Jane, et seda tal ei ole vaja, sest suguelundid on väline asi, mida teised nagunii ei näe. Ta lisab, et kui tal kunagi peaks leiduma selline raha (Jane hinnangul maksab sookorrigeerimise operatsioon Eestis 15-20 tuhat eurot, tuues paralleeli uue auto hinnaga), siis võibolla, aga hetkel on tema jaoks palju olulisem ninaoperatsioon. Jane on viimaste aastate jooksul keskendunud enda välimuses mehelike joonte eemaldamisele. Ta on käinud kahe aasta vältel habeme laserepilatsioonil ja praeguseks tal enam habet ei kasva. Näo on ta muutnud naiselikumaks ka vastava soenguga. Jane arvab, et muutusi tuleks alustada mitte hormoonidest vaid enda välimusest mehelikke tunnuste eemaldamisest, milleks on näiteks habe.

Jane: Kas sa tahad olla habetunud laudanaine suurte ära vajunud rindadega või sa tahad olla daam, mina tahan olla daam, siis mina alustasingi sellest, et mitte ma ei trügi nagu hormoonide juurde kõigepealt, vaid ma võtan need ära, need asjad endast ära, mis rõhutavad mehelikkust. Selle aja jooksul on mul nägu kujunenud vaikselt ümber.

Jane ütleb, et on kogu aeg sama inimene olnud, lihtsalt nüüd ta väljendab enda sisemist sootunnetust ka väliselt. Jane teab, kes ta sisemiselt on, ta võtab muutumist kui loomulikku protsessi ja ei kiirusta sellega. Ta on väga palju lugenud transsoolisuse kohta ja on väga hästi kursis, millised muutused teda ees ootavad.

Marika ja Kerli tegid enda muutused läbi kiiresti mõnede aastate jooksul ja Triin plaanib muutused lõpule viia lähiaastal. Janet ja Liisi, kes on hilisemas vanuses muutujad, iseloomustab arusaam, et nad ei tee üleminekut soovitud soole kiirustades. See on nende jaoks rahulik ning loomulik protsess enda välise ja sisemise soo kooskõllaviimiseks. Samuti iseloomustab esimest gruppi tahtmine läbi teha kõik muutused, kui teine grupp leiab, et neile ei ole vaja sookorrigeerimise operatsiooni. Intervjuude tulemused ühtivad Gagnè jt (1997) poolt välja tooduga, et identiteedi rajamisel ja säilitamisel on välimus keskne komponent. Kõik intervjuueeritavad on teinud enda välimuses muutusi, mida nad peavad omaseks ja ilusaks soovitud soole.

3.5 *Passing* ja naisena elamine

Maarika ja Kerli elavad täielikult naise elu. Nad ei seosta ennast enam transsoolisusega. Samuti kõik nende sugulased ja sõbrad võtavad neid naisena. Uutele tuttavatele sageli ei

räägitagi enda transsoolisest minevikust. Seega tundub, et nad on edukalt hakkama saanud enda välise ja sisemise soo kooskõllaviimisel ning teised tajuvad neid naisena.

Maarika: Ma nagu selle transsoolisusega enam ammu, kui keegi ei küsi seda jutuks ei võta, siis ma sellega ei seosta ennast üldse.

Triin liigub kiirelt samas suunas nagu Maarika ja Kerli. Tänaval tuntakse teda ära kui naist ja tal pole probleeme, et keegi suhtuks temasse halvasti. Triin hetkel kodus ei käi naiste riietega, sest ta perekond ei ole veel täielikult tema uut sooväljendust aktsepteerinud ja ta ei taha neid ärritada. Ta plaanib hakata käima tööl naisena. Seega Triin ei saa hetkel igal pool enda sugu väljendada soovitud viisil. Arvestades Triinu soove ja eesmärke, siis saab ta lähitulevikus ennast kindlasti juba väljendada igal pool naisena.

Triinu naiselikule välimusele annavad kinnitust olukorrad, kus ei usuta, et ta ID-kaart talle kuulub. Triin rääkis situatsioonist apteegis, kus ta soovis välja osta enda hormoonasendus tablette ja apteeker arvas, et ta kasutab kellegi teise isikutunnistust. Sarnane situatsioon juhtus tal ka arsti registratuuris. Triin ütleb, et sellised seigad ei solva teda, vaid on pigem komplimendiks, sest annavad tõestust tema naiselikule välimusele ja läbitud muutustele. Samas ta tõdeb, et sellega võib tulla probleeme, näiteks kui politsei peab auto kinni või kui kuhugi reisida.

Triin: Apteegis oli siis, kui ma käisin nüüd ka kuu aega tagasi uusi tablette välja võtmas, siis läksin sinna istusin maha, panin ID-kaardi lauale, ta võtab ID-kaardi vaatab ja ütleb teie ID-kaarti ka. Siis ma, see ongi minu oma, siis ta ütleb uuesti teie ID-kaarti ka palun, see ongi minu oma, vaatab uuesti seda, siis vaatab mulle otsa, teil on ju hoopis teine soeng ju. ((naerame)) /.../ siis seal ka retseptsioonis ta võtab kaardi ja hakkab mulle sealt ID-kaardi pealt ette lugema nimi, siis jah vaatab mulle otsa, siis vaatab uuesti seda vaatab mulle uuesti otsa. Te olete meesterahvas? Ja siis mina lihtsalt naeratasin ja ei öelnud mitte midagi, lihtsalt naeratasin.

Hilisemas vanuses muutujad Liis ja Jane eristuvad veidi teistest. Nad leiavad, et neil pole naisena edukalt hakkamasaamisest vaja läbi teha sookorrigeerimise operatsiooni. See viitab ilmekalt McKenna ja Kessleri (1978) teooriale, et soo omistamisel küll peetakse oluliseks suguelundeid aga tegelikult ei määrata sugu nende põhjal. Sootunnused jäävad igapäevasuhtluses varjatuks. Seega on eelkõige tähtis naiselik välimus ja naiselikud maneerid.

Nii Liis kui Jane näevad välja naiselikud ja ütlevad, et neid võetakse naistena, kui varasemalt võisid nad saada näiteks tänaval imelikke pilke, siis praeguseks võetakse neid kui tavalisi naisi ja keegi ei pööra neile enam tähelepanu.

Liis: Mul ei tule pähegi et ma olen nagu teises soorollis näiteks, mul ei tule, ma ei mõtle enam sellepeale üldse. Inimene peab tundma ennast vabalt. Et kui inimene ei tunne ennast vabalt, siis tähendab, ta ei ole ikkagi siis tema jaoks on see sellisel juhul teises rollis olla ka nagu töö mingil määral, aga ta peab tundma ennast, üks asi ta peab tahtma seda, ta peab tundma, see peab tulema nagu inimesest seestpoolt kuskilt.

Mõlemad naisterahvad ütlevad, et neil on olnud olukordi, kus on vaja meeste riided selga panna ja end mehena esitleda. Jane ütleb, et käib hetkel tööl mehena, sest ei taha endale lisasekeldusi – see tuleneb puhtalt tema isiklikust mugavusest. Ta otseselt ei varja oma olemust aga samas ka ei presenteeri seda. Liis ütleb, et kui ta läheb maale sõpradele külla, siis paneb endale meeste riided selga. Samuti on vaja tal osadel ametlikel asjaajamistel olla mees, ta tõi näitena auto registreerimise. Kuna Liisil on dokumentides sugu muutmata, siis ilmselt on tal kergem teha osasid ametlike toiminguid meeste riides.

Liis: Ma ütleks et mõned, kellega ma suhtlen, nad siin nagu ei käi, nad elavad seal maal, siis maal ma üldiselt käin ikkagi meeste riidetega. No aga milleks mul on vaja nendele seal mingisugust elevust tekitada.

Kui Liisil ja Janel on naiste riided seljas ja meik tehtud, siis neid tajutakse ja võetakse esitatava soo kohaselt. Samas on olukordi, kus neil on vaja ennast esitleda mehena. Seega tajutakse neid tõetruuna mõlemas soorollis ja nad kasutavad neid vastavalt vajadusele. Kõik viis naisterahvast on saavutanud selle, et võõrad inimesed tänaval tajuvad neid naisena ja enamuse sõpru-sugulasi aktsepteerib nende soolist identiteeti. Gagnè jt (1997) ütlevad, et kogu väline ja sisemine võitlus omab ainult siis väärtust, kui seda ei stigmatiseerita ja tundub, et selle eesmärgi on kõik intervjuueeritavad saavutanud.

Devor (2004) toob välja, et osadest transsoolistest saab hiljem transsooliste eesträakija ja abistaja, ning on teised, kes ei taha pärast muutusi enam ennast selle teemaga seostada ja soovivad rahulikult elada naise elu, see sama ilmnes ka läbiviidud intervjuudest. Maarika ja Jane on väga palju teinud selleks, et aidata teisi transsoolisi ja jaganud enda muutumise kogemust. Jane ütleb, et see on lausa tema missioon harida ümbritsevaid inimesi

transsoolisuse küsimuste osas ja tõsta teadlikkust. Samas ütleb Kerli, et tema ei seostada ennast transsoolisuse temaatikaga ning tal pole aega ega huvi kaasa lüüa transsooliste organisatsioonides. Ta tahab elada rahulikult naise elu ja mitte olla tuntud kui transnaine. Triin on hetkel küll seotud transsooliste kogukonnaga ja saab sealt toetust ning informatsiooni, aga ütleb, et tulevikus tahaks ta kõik selle seljataha jätta.

3.6 Transsoolise identiteedi avalikustamine teistele ja nendepoolsed reaktsioonid

Esimene inimene, kellele enda sooidentiteet avalikustati

Intervjueeritavad valisid esimeseks inimeseks, kellele enda transsoolisest identiteedist rääkida, mitte kõige lähedasemad isikud. Erandiks on Jane, kes rääkis abikaasale. Intervjueeritavad valisid teadlikud inimesed, kellelt eeldasid positiivset tagasisidet. Maarika rääkis kõige esimesena enda psühhiaatrile ja teisena ühele tuttavale, kes töötab usaldustelefonis. Triin ütles, et tema avalikustas oma sooidentiteedi kübermaailmas ühele välismaalasest mängukaaslasele. Kerli valis esimesteks inimesteks kaks töökaaslast, kes on lesbid. Seega tundub kõikide esmane avalikustamine hoolikalt valitud ja võetud on n-ö turvalised inimesed. Psühhiaater või usaldustelefonis töötav naisterahvas puutuvad igapäevaselt kokku erinevate inimeste ja nende probleemidega, mistõttu on aimatav, et nende reageerimine ei ole negatiivne ja neilt võib oodata hingelist abi. Kübersõbrale rääkimine anonüümses internetimaailmas tundub olevat ohutu lähenemine. Triinu jaoks oli see katse saamaks teada, kuidas toimub sellest kellelegi rääkimine ja milline võib olla reaktsioon. Lesbidest töökaaslased on ka ise vähemusgruppi kuuluvad ja teiste poolt stigmatiseeritud, seda eriti Nõukogude ajal, seega neile rääkimisel võib eeldada, et reaktsioon on positiivne.

Kerli: Seal nagu käisin tööl ja siis ma arvasin, seal oli meil kaks naist üks oli siuke vanem noh üpriski ja teine oli niuke noorem, no kõik arvasid, et nad on ema ja tütar (...) Aga seal hakkad juba rääkima jah no nende naistega ja ma ei tea naised nagu võtsid mind omaks või rääkisime tihti ja ükskord rääkisin ära, et mingi mis noh mida ma tunnen või. No ma sattusin kogemata just nende ((rõhutatult)) inimestele ma räägin, kes olid ema ja tütar, kõik arvasid, aga tegelikult olid nad paarike.

Kõik usaldusisikud, kellele räägiti esmakordselt enda transsoolisusest, reageerisid mõistvalt ja positiivselt. Seega said intervjueeritavad lõpuks jagada kellegagi oma „saladust“ ja võimaluse

rääkida enda sisemistest tunnetest ning seeläbi vähendada emotsionaalset koormust. Seda võib pidada üheks oluliseks osaks muutumise protsessi alustamisel. Intervjueeritavate jaoks oli esmakordne avalikustamine mitmes mõttes vajalik ja kasulik. Kerli töökaaslased tundsid juba varasemalt üht transnaist ja viisid neid omavahel kokku, nii sai Kerli tuttavaks esimese inimesega, kellel olid temaga samad probleemid. Nad alustasid koos soovitud soole üleminekut. Maarika sai psühhiaatrilt nõu ja viimane aitas tal algtada muutumise ametlikku protsessi. Triin sai kübersõbrale rääkimisest julguse, et teavitada oma peret ja parimat sõpra.

Sõpradele, perekonnale ning sugulastele rääkimine

Intervjuudest selgub, et sõpradele, perekonnale ning sugulastele räägiti sellepärast, et tunti selle vajalikkust ja nendega taheti olla aus. Lähedastele inimestele rääkimine tundus intervjueeritavate kirjelduste kohaselt emotsionaalselt keerulisem ja riskantsem ning võibolla pikemalt kaalutletum otsus, kui esmakordne avalikustamine.

Teine inimene, kellele Triin endast rääkis oli ta parim sõber. Triin eeldas, et sõber võiks tema avalikustamisse mitte halvasti suhtuda. Sellegipoolest oli ta sõbrale ütlemise osas närvis ja kartis, et ta reageerib negatiivselt ja nende sõprus võib sellega lõppeda. Ta lükkas rääkimist mitmeid päevi edasi. Sõber oli uudise peale üllatunud ja arvas, et Triin avalikustab enda homoseksuaalse identiteedi, aga transsoolisust ei osanud ta aimata. Ka teooria osast ilmnas (Graham et al. 2014), et inimesed peavad transsoolisi pigem homoseksuaalseteks kui oskaksid kahtlustada transsoolisust. Triinu jaoks oli sõbralt toetuse saamine väga oluline, sest sai sellega kindluse, et kui vanemad reageerivad negatiivselt, on tal kelle juurde minna.

Triin: Siis kui ma esimest korda rääkisin oma parimale sõbrale, siis ma helistasin talle üks õhtu, ma olin juba mitu päeva mõelnud, et ma tahan talle rääkida sellest, aga ma lihtsalt ei suutnud seda teha ja siis üks õhtu ma mõtlesin, et ma ei suuda täna magama jääda enne kui ma ei suu kui ma ei räägi ära seda talle. Siis ma helistasin talle kell üksteist õhtul ja ütlesin, et kuule lähme õue jalutama ja siis okei ja siis läksime jalutama ja mul läks umbes pool tundi või 45 minutit, et enne kui ma suutsin selle talle välja öelda.

Maarika ütles, et kui tema sai tuttavaks enda praeguse elukaaslasega, siis rääkis talle kohe tutvuse alguses enda transsoolisest taustast. See kohtumine toimus veidi pärast Maarika sookorrigeerimise operatsioone. Maarika avalikustamine kuulub pigem teist tüüpi avalikustamise alla, mida Zimman (2009) nimetab teatamiseks (*disclosure*). Maarika oli

valmis negatiivsemaks reaktsiooniks, aga teisest riigist pärit sõber ei leidnud tema uudises midagi halba või ebahariliku. See situatsioon näitab kui erinevad võivad olla inimeste kultuurilised taustad ja kuidas see võib mõjutada soovariatiivsusest arusaamist.

Maarika: No siis ma ütlesin, et kuule kas sa ei tead, et ma olen siuke memm, kes nagu sünnist saati ei ole. Ja siis ta ütles sellepeale ma natuke mõtlesin, et sul sellepärast siuke hääl on, et sa nii palju suitsetad /.../ meil juba koolis õpetatakse tavalises üldhariduskoolis, et on nagu paksud naised ja peenikesed ja siis on mustanahalised ja heledanahalised ja siis on sellised kes on sündinud tüdrukuna ja sellised kelle arst on noaga valmis nikerdanud. Ma mõtlesin, et vauu esimest korda kuulen, et keegi asja nii tuimalt võtab.

Perekonnale rääkimise osas kasutasid intervjuueeritavad erinevaid lähenemisi. Jane rääkis enda abikaasale silmast-silma situatsioonis ja tegi seda kohe abielu esimesel aastal. Sel ajal ei seostanud ta ennast transsoolisusega ja rääkis enda huvist naiste riiete vastu. Triin otsustas vanematele enda sooidentiteedi teatavaks teha läbi kirja, mille andis emale. Pärast kirja läbilugemist tuli ema temaga vestlema. Kerli ütleb, et rääkis enda muutusest vanematele aastaid pärast operatsiooni, kuigi arvab, et vanemad aimasid juba varem midagi. Ta plaanis vanematele külla minna, helistas ette ning ütles telefonis, et tuleb naiste riietes.

Kerli: Kuidasmoodi siis ((ema küsib)) noh et ma tulen nagu naine nüüd (...) noh siis oli vaikus, et nojah, hea küll leppisid sellega vist ja.

Kerli ja Triin kasutasid vanematele esmaseks teatamiseks meetodeid, mis ei eeldanud silmast-silma rääkimist ja otsest kontakti, sellele järgnes ka neljasilma vestlus. Gagnè jt (1997) ütlevad, et vanematele on kergem öelda, kui suhtlus ei toimu näost-näkku.

Jane leiab, et abikaasa võttis uudist neutraalselt ja see nende omavahelisi suhteid ei halvendanud. Kerli ütleb, et vanemad olid üllatunud ja neil kulus natuke aega arusaamiseks, aga tema arvates on sellega leppinud. Triin, kes elab veel kodus ja on ilmselt võrreldes teiste intervjuueeritavatega vanematest kõige rohkem sõltuvam, kartis väga neile rääkimist. Ta oli valmis, et nad võivad teda kodunt välja visata. Triin oli välja mõelnud, et kui vanemad sedasi käituvad, siis lõpetab ta nendega lõplikult igasugused suhted. See negatiivne stsenaarium ei täitunud. Triin ütleb, et ema võibolla suhtub natuke paremini tema transsoolisusse, aga isa ei suuda sellest aru saada ja leppida ning arvab siiani, et see on ta elus lihtsalt mingi etapp, mis varsti möödub. Triin lisas, et ema alguses süüdistas ennast, et pani Triinu lapsena tantsutrenni, mis võis teda ema arvates mõjutada transsoolisusele.

Triin: Nad ei reageerinudki väga, nad ilmselt olid täiesti veendunud et see on mingi faas, korraks on aasta võibolla ja siis rohkem ei ole.

Triinu vanemate põhjal on näha, et neil läheb veel aktsepteerimiseks aega vaja. Emerson ja Rosenfeld (1996, viidatud Benson 2008: 27 kaudu) ütlevad, et pere sageli läbib transsoolise pereliikme aktsepteerimisel viis etappi. Nende etappide järgi tundub, et Triinu isa on läbirääkimiste etapis, uskudes transsoolisuse ajutisusesse ja võttes seda kui mööduvat nähtust. Samuti on isa Triinult uurinud, et kui Triin lõpetab hormoonide võtmise, kui palju ta keha endiseks muutuks. Ka see viitab tema arvamusele, et soolisi muutusi võib pooleli jätta ja hakata uuesti elama välise bioloogilise soo järgi. Ta isa on toonud vestluse käigus paralleele transsoolisuse ja ennast augustavate inimeste vahel, viidates siis teatud moele või subkultuurile. Kõik see näitab, et isa ei taha tunnistada enda lapse transsoolisust ja tal on vähesed teadmised seoses selle temaatikaga. Isa mitteaktsepteerimine ja transsoolisuse mõistetus on Triinu jaoks väga häiriv.

Gagnè jt (1997) ütlevad, et tavaliselt on hirm perekonnale rääkimise ees väga suur, aga need kartused on sageli ülepaisutatud. Seda kinnitas ka Triinu näide, kelle vanemad pole küll ta uut identiteeti veel täielikult aktsepteerinud, aga Triinu kartused temast lahtiütlemise osas olid liialdatud.

Triin tahtis rääkida ka enda lähedasematele sugulastele, sest selleks ajaks olid muutused juba silmaga nähtavad ning ta ei tahtnud, et nad kuuleksid sellest kellegi teise kaudu. Ta käis kõigil lähedasematel sugulastel külas ja rääkis neile oma sooidentiteedi kohta. Ta alustas kõigiga vestlust küsimusega, kas nad teavad, mida tähendab LGBT, aga keegi ei olnud selle termini tähendusega kursis. Sellegipoolest ükski sugulane ei reageerinud negatiivselt. Vanatädi oli alguses ennast ja vanaema süüdistanud Triinu transsoolisuses, sest kui Triin oli väike, siis nad kiitsid tema ilusat välimust ja pikki ripsmeid ning ütlesid, et ta näeb tüdruku moodi välja. Triin ütleb, et vanatädi sai kohe aru, et ta on oma otsuse teinud ja selles kindel, ning tuleb leppida tema soovidega. Vanatädist on kujunenud Triinu suur toetaja ja oluline usaldusisik.

Triin: See seletamine üldse sugulastele rääkimine oli, et ma juba kuskil jõuludest tahtsin väga rääkida ja siis tulid jõulud ja siis ma mõtlesin, et ei ole mõtet jõulude ajal rääkida. et kõigil tuju ära rikkuda või midagi kui keegi seda halvasti võtab, aga siis oli minul sünnipäev ja siis siis jälle sünnipäeval ei tahtnud ära rikkuda teiste inimeste tuju, muidu võib-olla ei tulegi

mõni sünnipäevale veel ja siis ma mõtlesin laupäeval oli sünnipäeva pidu, siis ma olin täiesti kindel, et pühapäeval ma käin kõik sugulased käin läbi. Ja siis ma tegingi seda, käisin vanatädi juures, mõlema vanaema juures ja onu juures jah, tema pere juures.

3.7 Transsoolise identiteedi avaldumisega kaasnevad probleemid ja takistused

Transsoolise identiteedi avaldumisega ja üleminekul soovitud soole võidakse seista silmitsi mitmete probleemide ja takistustega. Intervjuudes välja toodud probleemid ja takistused saab jagada kaheks. Suurem osa ilmnenu probleemidest olid seotud teiste inimeste ja ühiskonnaga. Väiksem osa probleeme seondus transsoolise endaga. Ilmselt viimaseid probleeme ja takistusi on kergem lahendada kui teiste inimestega seonduvaid.

Teistest tulenevad probleemid ja takistused

Kõige sagedamini toodi probleemina välja, et osad lähedased inimesed ei kasuta uut nime, mis on endale valitud. Intervjueeritavate jaoks on häiriv, kui neid kutsutakse mehe nimega. Nende välimus ja olek on feminiinne ning naise nimi tundub neile olevat oluline osa uuest identiteedist. Triin ütleb, et vanemad kutsuvad teda ikkagi vana nimega, kuigi ta on neile öelnud, et soovib uue nime kasutamist. Triin on välja mõelnud plaani, et umbes kuu aja pärast ei reageeri ta enam oma vanale nimele. Antud plaanist võib järeldada, et Triinu väga häirib pere poolt tema uue nime mittekasutamine. Juhul, kui pere kuu möödudes ikkagi uut nime omaks ei võta, saab eeldada, et sellest võib tekkida konflikte. Jane ütleb, et on naise nime kasutanud juba viimased kümme aastat, aga ikkagi ei ole osad inimesed seda siiani omaks võtnud. Näiteks Jane ema aktsepteerib tema transsoolisust, aga sellegipoolest kutsub teda vana nime järgi. Samas vanaema pöördub Jane poole vahel kui naise, mõnikord kui mehe poole. Kerli toob välja, et ema kutsub vahel teda endise nimega.

Jane: Ema kohe võttis omaks, kui ma talle sellest rääkisin, aga lihtsalt tema ka nagu ei ma olen talle pannud telefoni nime, telefonis nime tal ära muutnud, et tal kergem oleks nagu selle peale harjuda, aga noh ometi ta siis kutsub nime järgi mind vana nime järgi. Noh vanaema on juba üle 90 tema vahel tütrekeseks vahel pojakeseks, kuidas tal see parasjagu tuleb, kuidas ta mind parasjagu näeb.

Tundub, et transsoolise pereliikme uue nime kasutamine tuleb osade lähedaste jaoks raskelt. Ühelt poolt viitab see, et lähedased ei taha täielikult transsoolise soolist väljendust tunnistada ja loobuda meessoost inimesest, keda nad on terve elu tundnud. Teisalt võib see tulla ka

harjumusest ja mugavusest, sest varasemalt on kogu aeg pöördutud mehe nimega. Intervjueeritavad usuvad, et kui nad ametlikult soo ja nime ära muudavad, siis teised hakkavad neid kutsuma uue nimega. See näitab kui suur on usk ametlikesse dokumentidesse, mis paneks justkui lähedastele kohustuse kutsuda uue nimega. Raske öelda, kas ametlikult soo ja nime muutmine seda mõjutab.

Transsoolistel võib seoses enda soolise eneseväljendusega tekkida probleeme töökohas. Gagnè jt (1997) ütlevad, et tööl on kõige keerulisem leida aktsepteerimist. Liis ja Triin mõlemad tahavad käia tööl naisena. Nad töötavad alal, mis eeldab klientidega igapäevast suhtlemist. Triinu tööandja ütles, et ta ei saa naisena tööl käimist talle lubada. Ülemus ütles, et ei saa keelata tööl riietumise eelistusi, aga nimesilt peab olema õige. See, aga võib tekitada küsimusi ja ebamugavaid situatsioone klientidega, kellega Triin igapäevaselt näost-näku suhtleb. Naiste riietusruumi kasutamise osas on ülemus seisukohal, et see võib häirida teisi naisi ja nad võivad seetõttu firma kohtusse anda. Samas ütleb Triin, et muutunud keha pärast oleks tal hetkel juba ebamugav riideid meeste riietusruumis vahetada. Kogu see situatsioon kirjeldab ilmekalt kui tähtsaks peetakse bürokraatlike asjatoimetusi ja arvamust, et kui ametlikult on inimene nime ja soo dokumentides ära vahetanud, siis see nagu annaks tunnistust tema naiseks olemisele. Kahjuks võtab uue nime ja sootunnuse vahetamine aega. Liisile väideti juhataja poolt, et tema naiste riietega töölkäimine on alandav teiste naiste jaoks, kaastöötajad, aga seda ei arvanud. Liis sai küll õiguse käia naiste riietega tööl, aga tundis, et juhataja hakkas meelega otsima tema töös vigu, millega saaks teda sundida töölt lahkuma. Liis leidis endale uue töökoha, kus ei ole kellelgi tema soolise eneseväljenduse osas pretensioone.

Liis: Ma tundsin nad hakkasid mind sealt vaikselt no ühe sõnaga ma sain aru, et tead, ühesõnaga mind puksiti sealt mitte sellepärast nad otse ei öelnud, aga tead viga võib alati leida igast süüitust asjast võib vigu leida, hakkas mulle närvidele käima, miks sa sedasi teed. Samas seal, kus ma praegu töötan öeldakse, et ma teen kõike väga hästi, kõik on korras. Ma tegin seal täpselt samamoodi, ega ma halvemini või paremini ei teinud.

Nii Liisi kui Triinu näite puhul tundub, et naisena töölkäimise vastu ei ole mitte kaastöötajad vaid pigem ülemus või juhataja. See näitab, et inimesed, kes tegelevad tööjõu küsimustega, ei mõista transsoolisusega seonduvat ja ilmselt neil pole ka aega sellesse süveneda. Nad väidavad, et ei saa enda firmas lubada naisena töötamist, kuna see häirib kaastöötajaid.

Intervjuudest toodud näidete põhjal ilmnes, et seda väideti ilma kaastöötajate tegelikkude arvamust küsimata.

Ühe probleemi ja takistusena saab välja tuua, et Eestis on soovahetamise bürokraatlik pool tehtud aeganõudvaks ja keeruliseks. Suure puudusena võib tuua, et nime ja sootunnuse ära vahetamine võtab väga kaua aega. See, aga tekitab probleeme inimestele, kes ametlikult võtavad hormoone ja nende muutused on silmaga nähtavad, kuid nende dokumendid ei vasta enam nende välimusele. Näiteks Triin on võtnud hormoone juba pool aastat ja ütleb, et tal kulub ilmselt veel pool aastat, et dokumendid ümber teha. Selline olukord tekitab talle ebamugavaid situatsioone ja takistab tema täielikku üleminekut soovitud soole. Liis ütleb, et nime ja soo vastuolu tekitab probleeme tööintervjuudel, mis tema arvates raskendab tööle saamist. Sellise nähtava vastuolu olemasolu, nõuab võõrastele isikutele enda transsoolisest minevikust rääkimist. See, aga kuulub tegelikult inimese eraelu alla ja ei tohiks olla seotud tööle kandideerimisega või takistuseks töökoha leidmisel.

Liis: Nad ei võta tööle, lihtsalt mõned inimesed ei tea millega on tegu, mis jama on./.../ mõnel pool näiteks küsivad, et nad ei saa arugi kellega on tegemist ja siis neil tekivad sellised vastakad tunded ja mõtted, ma ei tea, mida nad mõtlevad üldse, ma ei tea aga praegu põhimõte on selles, et igasugused kahtlastest asjadest parem eemale hoida mida ei tunne. Saad aru see on nagu nende jaoks võõras teema, mõne inimese jaoks, et parem nendega võib probleeme tulla, parem nendega mitte tegemist teha.

Maarika, kellel on dokumentides nimi ja sugu vahetatud toob suure probleemina välja haridust tõendavate dokumentide muutmise (keskkooli lõputunnistus, ülikooli diplomid jne). Ta ütleb, et pole neid siiani saanud muuta, kuigi on ametlikult nüüdseks naisena elanud juba üle 20 aasta. Maarika ütleb, et kui tööle kandideerimisel nõutakse haridust tõendavaid dokumente, siis jätab ta pigem kandideerimata. Intervjuude tegemise hetkeks ei olnud veel jõustunud uus seadus, mille kohaselt peaks nüüd saama teha diplomite duplikaate, millele on võimalik panna uus nimi ja isikukood. Kuna see jõustus alles hiljuti, siis on veel keeruline öelda, kuidas diplomite muutmine reaalselt sujub. Siiani on kõik transsoolised inimesed, kes on ametlikult soo ja nime ära muutnud, pidanud seisma silmitsi probleemidega, mis tekivad kui palutakse esitada haridust tõendavaid dokumente. Seega seadusemuudatus oli hädavajalik, tekib ainult küsimus, et miks selleks kulus üle 20 aasta.

Teine probleem, mis transsoolistel inimestel tekib on abielu või kooseluga seonduvad küsimused. Maarika, kes on sündinud mehena ja nüüdseks dokumentide alusel seaduslikult naine, saab soovi korral Eesti seaduste järgi abielluda mehega. Aga Jane, kes abiellus ennem muutuste algust, peab soo ja nime ametlikul muutmisel enda 30 aastase abielu lahutama. Seaduse silmis oleks abielus kaks naist ja selline abielu on tühine. Jane ütleb, et sellisel juhul tuleb ilmselt kohtuprotsess, kus nad loodavad hea advokaadi abiga siiski enda abielu säilitada. Sellised probleemid viitavad, et Eesti seadusandlus ei ole selgelt reguleerinud transsooliste küsimusi. Jane, kes tunneb ja väljendab ennast naisena ning on ametlikult abielus naisega, näeb kaasaga sisuliselt välja kui abielus lesbipaar. Kui dokumentides muudetakse ära nimi ja soomarker, siis leitakse, et see abielu ei ole enam võimalik. Jane ütleb, et Kooseluseaduse järgi nad saaksid enda abielu ümber registreerida, aga leiab, et peale 30 aastat abielu ei tundu see olevat rahuldav lahendus. Kindlasti on nende jaoks abielulahutus emotsionaalselt raske, olenemata sellest, et see sisuliselt ei tähenda lahku minemist.

Jane: Meie suhtes on ta eriti nonsens peale kolmkümmend aastat abielu siis ma peaksin ennast registreerima ümber suhteks ma ei tea /.../ selles mõttes ongi hästi nonsens, et abielu seadus on ühekülgne, et kui midagi muutub, siis see muudab kõik asjad, muud asjad ja selle seaduse enda ka nonsensiks.

Eesti meediakajastus mõjub enamustele intervjuus osalenutele häirivalt, nad ütlevad, et see loob transsoolistest inimestest laiemale üldsusele negatiivse pildi. Mitmetel intervjuueeritavatel on meediaga suhtlemisel isiklikke kokkupuuteid, mis on sageli olnud negatiivsed. Intervjuueeritavad leiavad, et meedias kujutatakse ja näidatakse pigem transsoolisi inimesi, kes on muutusi alustanud, või kelle muutused ei ole väliselt olnud väga edukad. Neid inimesi, kes elavad igapäevaelu ja on edukalt muutuse läbi teinud, üldiselt ei näidata. See loob üldsusele transsoolistest väära pildi, justkui kõik oleksid elus ebaõnnestunud ja enda välimuse ära rikkunud. Liis ja Maarika leiavad, et ajakirjandus võib transsoolistele inimestele teha palju haiget. Seega Eesti meedias oleks vaja rohkem arutlevaid sisulisi artikleid transsoolistest, mis näitaksid, et tegemist on täiesti tavaliste inimestega, kes on läinud või lähevad üle soole, mida nad peavad sisimas õigeks.

Maarika: Tavalisele inimesele võid ära seletada asja, tavalisele mingile tädikesele mingile õmblejannale küünetehnikule ja juuksurile võid ära seletada asja nii, et ta jääb asjaga rahule aga ajakirjanikule sa ei seleta seda ära kui ta võtab mingisuguse mõtte pähe ma pean sellest

kirjutama kõmuloo ja kui see ikka parasjagu ikka kõmuline ei ole kui seal mingit skandaali ei ole kui sa sellele inimesele haiget teha ei saa, siis noh ju siis on ju nõme sellist lugu me ei kirjuta, kirjutatakse niiviisi, et saaks inimesed loevad ja saavad aru, et jama ja tegemist on mingi vördjaga see on nagu see ajakirjanike suhtumine.

Teisalt toodi välja ka lugude juures olevaid negatiivseid kommentaare, mis mõjuvad häirivalt. Võib eeldada, et negatiivsed kommentaarid tulenevad madalast teadlikkusest ja ilmselt on need suuresti seoses artikli sisu ja tüübiga.

Kerli: Ma tegelikult näen, mis ma olen ikka näinud ja vaatand, et mingi transseksuaalidest mingeid artikleid ajalehtedes või noh, siis ma näen, mis kommentaare seal on, siukest inimest tuleks kividega surnuks loopida ja ma ei tea. Ma olen noh (...) ma olen vahel niimoodi nagu vastu ka öelnud kommentaare, kuule ega inimene ei saa iseendaga mitte midagi teha, aga mõtle, mis siis saab kui sinul sünnib poeg ja ta on samasugune või vastupidi, et tütar kes tahab poisiks kunagi saada, loobid ka kividega surnuks.

Osad intervjuueeritavad leidsid, et Eesti ühiskonna suhtumine on probleemiks ja teised jällegi ütlesid, et sellega on kõik korras. Intervjuudest jäi mulje, et see järeldus tehti lähtuvalt isiklikest kogemustest. Need, kes olid kokku puutunud transfoobse käitumisega leidsid, et ühiskonna suhtumine on halb. Näiteks Triin, kes pole kogenud negatiivseid reaktsioone, leidis, et Eestis on suhtumine parem kui mujal ja põhjendas seda Eesti madala religioossusega. Maarika ütleb, et 90ndate keskpaigani olid inimesed tolerantsemad, aga 90ndate keskpaigast muutus suhtumine tunduvalt negatiivsemaks.

Maarika: Vat üheksakümnendate alguses oli selline vabanemise eufooria /.../ inimest ei olnud veel toimunud sellist kihistumist ja kibestumist ja mingit siukest asja kõik olid veel okei. kõik olid veel sõbrad omavahel, keegi ei kakelnud, mingit klassiviha ei olnud tekkinud, ei olnud ka mingit sellist viha, mida teiste peale välja valada.

Maarika ütleb, et mitmed tema transsoolistest sõbrad on Eestist lahkunud, aga seda mitte eeskätt negatiivse suhtumise pärast. Lahkutud on näiteks, et pakkuda transsoolisele lapsele toetavat hariduskeskkonda või alustada välismaal uut elu nii, et keegi ei teaks transsoolisest minevikust, mida Eesti väiksuse puhul on keeruline tagada.

Iseendast tulenevad probleemid ja takistused

Jane ja Triin tõid välja, et nende jaoks on nende kõige suuremaks probleemiks enda hääl. Kui neid välimuse järgi peetakse naisteks, siis hääl võib viidata nende sünnipärasele bioloogilise soole ja transsoolisusele. Seega tekib ebameeldiv vastuolu nende välimuse ja selle vahel, kuidas nad kõlavad. Hormoonid ei aita mees-naiseks muutujatel teha häält naiselikumaks. Oluliseks abimeheks on regulaarselt hääleharjutuste tegemine.

Jane: Kõige raskem nagu meheks naiseks juures on see hääl. Et vaata kui hormoonid hormonaalselt hakkab naine meheks muudab need hormoonid ära, siis see muudab ka hääle ära, aga meil mitte, me peame õppima rääkima kõrgema häälega, see on kohutavalt raske tegelikult eriti kui ma pikalt räägin mul läheb alati see madalaks hääl ära. Või hakkab kärisema nagu praegu, et ma ei suuda rääkida pikalt.

Triin ja Jane leiavad, et kõige suurem probleem ja raskus on iseenda ületamine ning enda hirmudest ülesaamine. Kõige olulisem on see, kuidas ise käitutakse ning sisemise enesekindluse saavutamine – sellest tuleneb suuresti ka teistepoolne suhtumine. Mõlemad naised ütlevad, et võrreldes varasemaga muretsevad nad nüüdseks vähem teiste arvamuste pärast. Intervjueeritavad leidsid, et nii mõnedki nende kartused on olnud ülepaisutatud ja ei vastanud tegelikult tõele.

Triin: Kõige suurem probleem ja raskus ongi just enda ületamine, enda hirmudest ülesaamine, et mul on ka selline tunne, et kõige suurem probleem ongi meie enda peas.

4. PEATÜKK: JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

Binaarse soosüsteemi alusel jagunevad kõik inimesed kaheks – meesteks ja naisteks, see põhineb arusaamal, et sotsiaalne ja bioloogiline sugu on kõigil kokkulangev ning muutumatu (Schilt & Westbrook 2009). Läbiviidud intervjuude põhjal saab öelda, et transnaised ei sobitu binaarsesse soosüsteemi ja tõestavad seeläbi binaarse soosüsteemi puudulikkust ja põhimõtete mittekehtimist. Võiks isegi järeldada, et mida rohkem soovähemused ühiskonnas välja paistavad, seda vananenum ja kunstlikult loodum tundub binaarne soosüsteem. Transsoolised inimesed näitavad, et bioloogiline ja sotsiaalne sugu ei ole alati kokkulangevad ning on võimalik muuta enda soolist eneseväljendust ja välimust nii palju, et teised inimesed ei kahtle selle loomulikkuses või tõetruuduses. Kõik viis intervjuueeritavat on sündinud meheks ja on praeguseks teistepoolt tajutavad kui naised. See näitab, et sugudevahelised piirid ei ole ületamatud. Olulist rolli mängib tänapäeval ka meditsiini areng, kus kirurgia ja hormoonasendusraviga suudetakse keha välimus viia kooskõlla sisemise sootunnetusega. Gagne jt (1997) ütlevad, et transsoolised inimesed ei soovi esitada binaarsele soosüsteemile väljakutset, sama ilmnes intervjuudest, nad aktsepteerivad kahest jaotust, nad lihtsalt vahetavad enda välist algpositsiooni selles.

West ja Zimmerman (1987) ütlevad, et sotsiaalset sugu luuakse pidevalt inimeste omavahelistes suhetes. See järeldus leiab kinnitust ka transnaistega tehtud intervjuudes – nad on suutnud omandada õige soo tegemise viisi ja sellega seonduvad normid, ning seetõttu on nad teistepoolt tajutavad naistena ja neil ei ole edukaks soo tegemiseks vaja kõiki bioloogilisi tunnuseid, mis on olemas tavalistel naistel. West ja Zimmermann (1987) ütlevad, et sugu on sotsiaalselt organiseeritud saavutus, mida on näha ka intervjuueeritavate kogemuste põhjal. Olla aktsepteeritud naisena, on olnud pingutustnõudev ja sisaldanud endas erinevaid samme bioloogilise ja sotsiaalse soo omavahelisse kooskõllaviimisel.

Kõik intervjuueeritavad märkasid enda erinevust juba varases nooruses ja leiavad, et naiselik loomus on neile kaasasündinud. Niikaua, kui nad lapsena ei mõistnud binaarset soojaotust, väljendati vabalt enda feminiinseid tundeid ja käitumist, läbi täiskasvanutepoolsete negatiivsete reaktsioonide õpiti enda transsoolisi tundeid varjama ja häbenema. Intervjuudest

selgus, et peamised soolise sotsialiseerimise agendid on lasteaed, kool ja vanemad. Pidev varjamine ja enda sisemise minaga vastuolus elamine tundub olevat emotsionaalselt raske koorem. Seega on mõistetav, et intervjuueeritavad proovisid mingil eluperioodil vabaneda enda transsoolisusest, läbi maskuliinseteks peetavate tegevuste või religiooni. Aga ükski kasutatud strateegia ei töötanud transsoolisusest vabanemiseks, vaid viis neid kindlama arusaamiseni enda erinevusest ja andis tõuke sooliste muutustega alustamiseks.

Intervjuueeritavate muutuste algusaja saab jagada kaheks, osad alustasid muutustega 20ndates, teised alles 40ndates. Esimese informatsiooni transsoolisuse kohta avastasid kõik alles täiskasvanuna, seega elati kuni selle ajani ebamugavustunde ja teadmatusega enda kohta. Mõned sattusid sellele informatsioonile juhuslikult, teised otsisid teadlikult vastuseid enda küsimustele. Tundub, et esimese informatsiooni saamine on paljudele tõukeks, et alustada soolisi muutusi. 20ndates aastates muutujaid iseloomustab soov kiiresti üle minna soovitud soole ja teha läbi ka sookorrigeerimise operatsioon. 40ndates aastates muutujaid iseloomustab arusaam, et nende jaoks on muutumine rahulik protsess – neil pole naisena olemiseks vaja sookorrigeerimise operatsiooni. See erinevus tuleneb ilmselt asjaolust, et 20ndates aastates inimesed alles alustavad iseseisva eluga, 40aastased on juba teatavad eluetapid läbi teinud, milleks on näiteks abielu või laste saamine. Kõiki intervjuueeritavaid iseloomustab soov dokumentides ära muuta enda nimi ja sootunnus, seda peetakse väga oluliseks, et teised neid täielikult aktsepteeriks ja nad saaksid elada soovitud soo järgi.

Olulisel kohal transsooliste inimeste elus on kindlasti iseenda identiteedi avalikustamine teistele inimestele. Intervjuudest selgus, et esimeseks inimeseks valiti keegi väljastpoolt pere või lähedasi sõpru. Rääkimise eesmärgiks oli vajadus kellegagi jagada enda „saladust“ ja saada toetust. Kõikidel intervjuueeritavatel oli esimene isik valitud selline, kellelt võis oodata positiivset tagasisidet. Esimene avalikustamine kujunes kõigil edukalt, tõi transsoolisele kaasa suuremat enesekindlust ja toetas muutumise teekonda ette võtma. Sõpradele ja perele rääkimine tundus olevat emotsionaalselt raske, sest kardeti negatiivseid reaktsioone ja äratõukamist. Üldiselt võib öelda, et need hirmud olid ülehinnatud, sest kõigi omavahelised sidemed säilisid.

Intervjuu tegemise hetkeks olid intervjuueeritavad jõudnud muutustega erinevatesse etappidesse, kaks olid läbi teinud kõik muutused, osad olid alustanud hormoonraviga ja üks ootas hormoonravi alustamist. Sellest olenemata on kõik intervjuueeritavad praeguseks hetkeks suutnud saavutada ülemineku naiseks, nad on teiste inimeste poolt tajutavad naistena, nad

kasutavad uut nime ja riietuvad naisena. See näitab, et üleminekuks ning teistepoolseks aktsepteerimiseks ei ole vaja läbida kõiki muutusi. See ühtib Schilti ja Westbrooki (2009) arusaamaga, et välimust võetakse kui tõendit bioloogilise soo kohta.

Kogu muutumise teekond võiks olla märgatavalt lühem ja emotsionaalselt kergem, kui lastega töötavate inimeste ja vanemate teadlikkus oleks transsoolisusest parem ja seda käitumist ei stigmatiseeritaks. Seega oleks vajalik, et transsoolisuse kohta liiguks rohkem informatsiooni ja oluline oleks, et juba koolis räägitaks soovähemustest. Tähtis oleks, et lastega töötavad inimesed oskaksid transsoolisi lapsi märgata ja aidata, nad ei peaks tundma ennast hälbivate või eakaaslastepoolt kiusatuna.

Intervjuudest ilmnes, et transsoolistele probleemid ja takistused jagunevad kaheks, endast ja teistest tulenevateks. Enda probleemideks peeti enesekindluse saavutamist ja hirmudest ülesaamist, samuti oli probleemiks liiga madal hääl. Teistest tulenevaid probleeme oli märksa rohkem, mida on keerulisem transsoolisel endal lahendada.

Peamised probleemid, mis intervjuueeritavad välja tõid seonduvad ametliku soovahetuse bürokraatliku keerukuse ja ajakulukusega. Hetkel reguleerib üks seadus transsoolistele üleminekut soovitud soole – „Soovahetuse arstlike toimingute ühtsed nõuded“, mis on aastast 1999. Eestis on eriarstide järjekorrad pikad, arstliku ekspertkomisjoni kokkukutsumine võtab aega, nende otsuse langetamine ja Sotsiaalministeeriumist hormoonravile lubava kirja saamine nõuab samuti ootamist. Selgus, et kahel intervjuueeritaval oli lihtsam endale hankida hormoonid mitteametlikul viisil, kui oodata bürokraatlike instantside asjaajamist. Nime ja soo vahetamine dokumentides võib toimuda alles pika aja möödudes pärast hormoonravi alustamist. Seega mitmed intervjuueeritavad on läinud üle soovitud soole ja nende keha on hormoonide mõjul muutunud, kuid dokumendid on muutmata ja ei vasta enam nende välimusele. See tekitab probleeme ametiasutustes, töölekandideerimisel või tööl naisena olemisel ning muudel sarnastel juhtudel. Selline vastuolus elamine ja ootamine raskendab transsoolistel soovitud soole üleminekut. Nime ja soo vahetamine peaks olema võimalik, kas kohe koos hormoonravile lubamisega või vahetult pärast seda. Praegune olukord, kus kulub pool aastat või enam, ei ole kindlasti hea ega põhjendatud lahendus.

Samuti tekib küsimus, kas sookorrigeerimise operatsioon peaks siiski olema täielikult rahastatav patsiendi taskust. Eesti seadusandluse alusel nähakse transsoolisust meditsiinilise probleemina, sest soo ja nime vahetamine ning sookorrigeerimisele lubamine ei ole võimalik

ilma arstide nõusolekuta. Seega oleks põhjendatud, et sookorrigeerimise operatsiooni nähtaks meditsiiniliselt vajaliku ja Haigekassa poolt osaliselt või täielikult rahastatavana.

Praegune olukord näitab, kuivõrd tugevalt kontrollib riik seadusandlusega inimeste soovahetust. Üheltpoolt on see põhjendatav, sest ametlikult soomuutmine peab olema kaalutletud otsus ja kindlasti mitte kättesaadav inimestele, kes seda päriselt ei vaja. Samas pole piisavalt põhjendatud, miks on bürokraatlik asjaajamine tehtud nii keeruliseks ja aeganõudvaks. Võib arvata, et riigi vähene huvi teha seadusemuudatusi seoses transsoolistega tuleneb suuresti sellest, et antud temaatikat ei peeta meie ühiskonnas oluliseks. Teisalt ei ole ka ilmselt Eesti transsoolised inimesed piisavalt organiseerunud, et avaldada riigile seadusemuudatusteks piisavalt survet.

Eestis oleks oluline uurida transsooliste meeste üleminekut soovitud soole, et teada saada, kuidas neil see toimub ning milliste probleemidega silmitsi seistakse. Huvitav oleks teada, kas ja millised on probleemide erinevused transmeestel ja -naistel. Teine oluline uurimisteema on meditsiinitöötajate teadlikkus ja tolereerivus transsooliste inimeste suhtes. Transsoolistel on paratamatult tihe kokkupuude meditsiinitöötajatega, kes peaksid pakkuma abi ja toetust, seega nende inimeste salliv suhtumine ja teadlikkus on väga olulisel kohal.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli luua uut teadmist ja mõistmist, kuidas kogevad Eesti transsoolised naised enda üleminekut soovitud soole ja kuidas toimub enda sooidentiteedi avalikustamine teistele inimestele ning milliseid probleeme ja takistusi kogetakse seoses soolise enesemääramisega. Eestis ei ole varasemalt uuritud transsooliste inimeste kogemusi, seega käesolev magistritöö annab võimaluse esimest korda heita pilk Eesti transsooliste naiste ellu. Töö esimeses osas tutvustasin eelnevalt läbiviidud transsoolisusega seonduvaid uurimusi ja teoreetilisi lähtekohti. Metoodika osas olen selgitanud töö metodoloogia valikut, valimi moodustamist ja andmete analüüsi põhimõtteid.

Uurimuse tarbeks viisin läbi viis süvaintervjuud transsooliste naistega. Kõik intervjuueeritavad on sündinud bioloogiliste sootunnuste alusel mehena, aga tunnevad ennast sisimas naisena ja on ette võtnud samme, et seda vastuolu vähendada ja asuda elama naisena. Intervjuu andmete analüüsimiseks kasutasin temaatilist sisuanalüüsi.

Intervjuueeritavad tajusid juba noorena enda erinevust eakaaslastest, mistõttu tekkis probleeme täiskasvanutega, kes proovisid neid õigekspeetavasse soorolli sotsialiseerida. Intervjuude analüüsist ilmneb, et transsoolistel naistel on elus olulisi murdepunkte, mis viib neid enda sooidentiteedi aktsepteerimise ja sooliste muutuste alustamiseni. Üheks esimeseks selliseks on erinevate strateegiate kasutamine, et sobituda normidesse ja vabaneda enda transsoolisusest. Strateegiad nagu religioon, sõjavägi ja heteroseksuaalne suhe ei aidanud feminiinseid tundeid ja olemust kaotada. See viis intervjuueeritavad arusaamiseni, et transsoolisust ei saa soovi korras maha suruda. Teiseks märgiliseks sündmuseks võib pidada esimest korda transsoolisuse kohta informatsiooni leidmist, mis annab enda erinevusele seletuse ja saadakse teada võimalustest, kuidas minna üle soovitud soole. Kõik intervjuueeritavad jõudsid esmase transsoolisuse informatsioonini alles täiskasvanuna, mis tähendas, et selle ajani elasid nad segaduses ja pideva ebamugavustundega. Kolmas oluline verstapost sooliste muutuste alustamiseks on enda sooidentiteedi avalikustamine teistele inimestele. Intervjuueeritavad valisid esimesteks inimesteks teadlikult sallivamad ja mitte kõige lähedasemad isikud, seega ei saanud keegi negatiivse reaktsiooni osaliseks. See oli ilmselt oluline, et saada julgust

rääkimaks enda sõpradele ja perekonnale. Lähedastele inimestele tundus transsoolisusest rääkimine palju raskem ja suurt hirmu põhjustavat. Ühe märgilise sündmusena ilmnas intervjuudes ka esimest korda avalikult naiste riietega väljaskäimine, mis andis võimaluse katsetada naise identiteeti.

Kui eelnevad sammud olid läbitud alustati füüsiliste muutustega. Muutustega alustati, kas 20ndates eluaastates või 40ndates – kahe grupi vahel ilmnas oluline erinevus. Nooremas vanuses transsoolisi iseloomustab soov kiiresti kõik muutused läbi teha, vanemad suhtuvad muutumisprotsessi rahulikumalt ja kiirustamata. Kui nooremad muutujad peavad oluliseks sookorrigeerimist, siis vanemad leiavad, et neile ei ole see vajalik. Praeguseks hetkeks kasutavad kõik uut nime ja käivad riides naisena ning neid peetakse teiste poolt naisteks, olenemata sellest, et kõigil ei ole veel tehtud kõik soovitud muutused. Seega võib öelda, et intervjuueeritavad on olnud edukad enda muutumise protsessis ja üleminekul soovitud soole.

Transsooliste probleemid jagunevad kaheks: iseendast ja teistes tulenevad. Peamise probleemina nähakse, et Eestis on soovahetamise bürokraatlik pool keerukas ja aeganõudev. Samuti toodi suure probleemina välja, et osad inimesed ei kutsu neid uue nimega, mis tundub olevat oluline osa sooidentiteedist. Iseendast tulenevateks probleemideks peeti enesekindluse saavutamist ja enda hirmudest üleolemist.

Intervjuueeritud transsooliste naiste üleminek soovitud soole on olnud edukas, see näitab, et ühiskonnas kehtivad soonormid ja –piirid ei ole paindumatud. Transsooliste inimeste üleminekul soovitud soole on oluline teiste inimeste poolne aktsepteerimine ja toetus, selleks on aga tähtis, et üldine teadlikkus oleks transsoolistest inimestest parem.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Aavik, K., Uusmaa, H. (2014). Laste sotsialiseerimine. Roosalu, T. (Toim.), *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013* (26-35). Tallinn: Sotsiaalministeerium.
2. Akin, D. (2009). *Bargaining with Heteronormativity: Elaborations of Transsexual Experiences in Turkey* (Master thesis). University of Bergen, Bergen.
3. Bauer, J. E. (s.a.). Hirschfeld, Magnus (1868-1935). Gltq: an encyclopedia of gay, lesbian, bisexual, transgender& queer culture. Retrieved 10.05.2015, from http://www.gltq.com/social-sciences/hirschfeld_m,3.html
4. Beatie, T. (2008, 14 of March). Labor of Love. *Advocate*. Retrieved 10.05.2015, from <http://www.advocate.com/news/2008/03/14/labor-love>
5. Benjamin, H. (1954). Transsexualism and Transvestism as Psycho-Somatic and Somato-Psychic Syndromes. Stryker, S., & Whittle, S. (Eds.), *The Transgender Studies Reader* (pp. 45-52). New York: Routledge.
6. Benjamin, H. (1966). *The Transsexual Phenomenon*. The Julian press, Inc. Publishers: New York.
7. Benjamin, H. (1967). Transvestism and Transsexualism in the Male and Female. *The Journal of Sex Research*, 3(2), 107–127.
8. Benson, K. (2008). *Gender Identity and the Family Story: A Critical Analysis* (Doctor of philosophy). Virginia Polytechnic and State University, Blacksburg.
9. Berger, P. L., Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin Books.
10. Boyce, C., Neale, P. (2006). *Conducting in-depth Interviews: A guide for designing and Conducting in-depth interviews For evaluation input*. Pathfinder International.
11. Braun, V., Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2),77-101.
12. Brill, S., Hastings, J. (2009). Transgender Youth: Providing Medical Treatment for a Misunderstood Population. Women's Health Activist Newsletter. Retrieved 15.05.2015, from <https://nwhn.org/transgender-youth-providing-medical-treatment-misunderstood-population>

13. Bryant, K. (2009). Transgender Studies. O` Brien, J. (Eds.), *Encyclopedia of Gender and Society* (vol.1&2). California: SAGE Publications.
14. Burr, V. (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
15. Choices, N. H. S. (2015). Gender dysphoria - Treatment - NHS Choices. Retrieved 15.05.2015, from <http://www.nhs.uk/Conditions/Gender-dysphoria/Pages/Treatment.aspx>.
16. Coleman, E., Bockting, W., Botzer, M., Cohen-Kettenis, P., DeCuypere, G., Feldman, J., et al. (2011). Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and Gender-Nonconforming People, Version 7. *International Journal of Transgenderism*, (13).
17. Davidjants, B. (Toim). (2010). *Kapiuksed valla : aruthusi homo-, bi- ja transseksuaalsusest*. Tallinn: Eesti Gei Noored.
18. Delemarre-van de Waal, H.A. E. (2014). Early Medical Intervention in Adolescents with Gender Dysphoria. Kreukels, B. P. C., Steensma, T. D., de Vries, A. L. (Eds.), *Gender Dysphoria and Disorders of Sex Development: Progress in Care and Knowledge*. (pp. 193-203). New York: Springer.
19. Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. (Eds.). (2005). *The Sage Handbook of Qualitative Research* (3rd ed.). Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
20. Denny, D. (2004). Changing Models of Transsexualism. *Journal of Gay & Lesbian Psychotherapy*, 8(1-2), 25–40.
21. Devor, A. H. (2004). Witnessing and Mirroring: A Fourteen Stage Model of Transsexual Identity Formation. Haworth Press, 41- 67.
22. Feinberg, L. (1992). *Transgender liberation: A movement whos time has come*. New York: World View Forum.
23. Gagnè, P., Tewksbury, R., & McGaughey, D. (1997). Coming out and Crossing over: Identity Formation and Proclamation in a Transgender Community. *Gender & Society*, 11(4), 478–508.
24. Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. New Jersey: Prentice-Hall.
25. Gender Variance (Dysphoria). (2008). Gender Identity Research and Education Society. <http://www.gires.org.uk/assets/gdev/gender-dysphoria.pdf>. Seisuga 05.05.2015.
26. Graham, L. F., Crissman, H. P., Tocco, J., Hughes, L. A., Snow, R. C., & Padilla, M. B. (2014). Interpersonal Relationships and Social Support in Transitioning Narratives of

- Black Transgender Women in Detroit. *International Journal of Transgenderism*, 15, 100–113.
27. Grünberg, L. (2014). *LGBT Juuni 2014*. Turu-uuringute AS.
<http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2015/01/2014-06-LGBT-aruanne.pdf>. Seisuga 19.05.2015.
 28. Halberstam, J. (2012). Transgender Butch: Butch/ FTM Border Wars and the Masculine continuum. Hall, D., E., Jajose A., Bebell, A., Potter, S. (Eds.), *The Routledge Queer Studies Reader (Routledge Literature Readers)* (pp. 464-487). Routledge.
 29. Hellen, M. (2009). Transgender Children in Schools. *Liminalis: Journal for Sex/Gender Emancipation and Resistance*, 81-99.
 30. Hines, S. (2007). *Transforming gender: transgender practices of identity, intimacy and care transforming*. Bristol: The Policy Press.
 31. Hird, M. J. (2002). For a Sociology of Transsexualism. *BSA Publications*, 36(3), 577–595.
 32. ILGA-Europe Glossary. Retrieved 15.05.2015, from
http://www.ilgaeurope.org/home/publications/ilga_europe_glossary#jkl
 33. Israel, G. E. (2005). Translove: Transgender Persons and Their Families. *Journal of GLBT Family Studies*, 1(1), 53–67.
 34. Jones, T., del Pozo de Bolger, A., Dune, T., Lykins, A., & Hawkes, G. (2015). *Female-to-Male (FtM) Transgender People's Experiences in Australia A National Study*, 1–168. Dordrecht/Cham: SpringerBriefs in Sociology.
 35. Kennedy, N., & Hellen, M. (2010). Transgender children more than theoretical challenge. *Graduate Journal of Social Science*, 7(2).
 36. Kessler, S. J., & McKenna, W. (1978). *Gender : an ethnomethodological approach*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
 37. Koppel, N. (2014, Oktoober 3). Imre Rammul: soovahetuskirurgid on paremini peidetud kui vabamuurlased. *SL Õhtuleht*. <http://www.ohtuleht.ee/597577/imre-rammul-soovahetuskirurgid-on-paremini-peidetud-kui-vabamuurlased>. Seisuga 19.05.2015.
 38. Kuusk, H. (2013, Detsember 23). Eesti soovahetajad pihivad :elu mehena pole üldse nii lihtne. *Eesti Ekspress*. <http://ekspress.delfi.ee/news/paevauudised/eesti-soovahetajad-pihivad-elu-mehena-pole-uldse-nii-lihtne?id=67490734>. Seisuga 19.05.2015.

39. Käitumis- ja impulsihäired (F63 F69)
<http://www.kliinikum.ee/psyhhiatriakliinik/lisad/ravi/ph/60khaired.htm#Transseksualism>
 . Seisuga 12.05.2015.
40. Legard, R., Keegan, J., Ward, K. (2003). In-depth interviews. Ritchie, J., Lewis, J. (eds.), *Qualitative research practice: A Guide for Social Science Students and Researches* (pp. 138-169). London: Sage Publications.
41. Lillep, K. (1998). Ühiskonna suhtumine homo- ja transseksuaalidesse (Seminaritöö). Tartu Ülikool, Tartu.
42. Marecek, J., Crawford, M., Popp, D. (2004). Sotsiaalse ja bioloogilise soo ning seksuaalsuse konstrueerimisest. Eagly, A. H., Beall, A. E., & Sternberg, R. J. (Toim), *Soopsühholoogia: Sugupoolte psühholoogia* (Kd Teine). New York-London: The Guilford Press.
43. Mason-Schrock, D. (1996). Transsexuals` Narrative Construction of the „True Self”*. *Social Psychology Quarterly* (59)3, 176-192.
44. Meior, M., & Grossthal, K. (2012). *Euroopa Nõukogu Soovitus (Rec(2010)5) liikmesriikidele seksuaalsättumuse ja sooidentiteedi alusel diskrimineerimise vastu võitlemiseks ja nende rakendamiseks*. (G. Anton, Tõlk). Tallinn: Eesti Inimõiguste keskus
45. MTÜ OMA Keskuse kodulehekülg. <http://www.omakeskus.ee/>. Seisuga 29.05.2015.
46. MTÜ Oma Tuba. <https://omatuba.wordpress.com/about/>. Seisuga 29.05.2015.
47. MTÜ Seky koduleht. <http://seky.ee/>. Seisuga 29.05.2015.
48. Nuia, M., Pihl, E. (2009). *Seksuaalsus*. Ootsing, S. (Toim). Tallinn: Medicina.
49. Papp, Ü.-M., Kütt, R. (2011). LGBT inimeste olukorra uuringute analüüs. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli õiguse instituut.
50. Patton, M.Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. (3rd ed.). London: Sage Publications.
51. Roosalu, T. (Toim.). (2014). *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
52. Roosalu, T., Aavik K., Tiidenberg, K. (2014). Ühiskondlikud hoiakud kui soolise võrdõiguslikkuse telg: sissejuhatavad märkmed. Roosalu, T. (Toim.), *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013* (lk 10-24). Tallinn: Sotsiaalministeerium.
53. Sanger, T. (2010). Beyond Gender and Sexuality Binaries in Sociological Theory: The Case for Transgendered Inclusion. Hines, S., & Sanger, T. (Eds.). (2010). *Transgender*

- Identities: Towards a social Analysis of Gender Diversity* (pp. 259-276). New York: Routledge.
54. Schilt, K., & Westbrook, L. (2009). Doing Gender, doing Heteronormativity: „Gender Normals,“ Transgender People, and the Social Maintenance of Heterosexuality. *Gender and Society*, 23(4), 440–464.
 55. Shepherdson, C. (1994). The Role of Gender and the Imperative Sex. Stryker, S., & Whittle, S. (Eds.), *The Transgender Studies Reader* (pp. 94-102). New York: Routledge.
 56. Singer, B. (2013). What is Transgender Studies for the Twenty-First Century? *Taylor and Francis*.
 57. Snape, D., Spencer, L. (2003). The Foundations of Qualitative Research. Ritchie, J., Lewis, J. (Eds.), *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers* (pp. 2-23). London: SAGE Publications.
 58. Snowball sampling: Lærd Dissertation. (s.a.). Retrieved 15.05.2015, from <http://dissertation.laerd.com/snowball-sampling.php>
 59. Soovahetuse arstlike toimingute ühtsed nõuded. Sotsiaalministeeriumi määrus nr 32, RTL 1999, 87, 1087.
 60. Stryker, S., & Whittle, S. (Eds.). (2006). *The Transgender Studies Reader*. New York: Routledge.
 61. Strömpl, J., Ilves, K., Alvela, A., Parmas, A., Soo, K., Šahverdov-Žarkovski, B. (2008). Sotsiaalministeeriumi poliitikaanalüüs. GLBT-inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis; *Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 1-2008*, Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium.
 62. Summer, M. (2006). Qualitative research. Jupp, V. (Ed.), *The SAGE Dictionary of Social Research Methods* (pp. 248-249). London: SAGE Publications.
 63. The Center of Excellence for Transgender Health: Counting Trans Populations. Retrieved 15.05.2015, from <http://transhealth.ucsf.edu/trans?page=lib-trans-count>
 64. Tiidenberg, K. (2014). Heteronormatiivsus kui domineeriv hoiakutesüsteem Eestis 2013. Roosalu, T. (Toim.), *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013* (lk 98-106). Tallinn: Sotsiaalministeerium.
 65. TransFoorumi koduleht. <http://transfoorum.forumotion.net/> Seisuga 29.05.2015.
 66. Transgender terminology. (2014). National Center for Transgender Equality. Retrieved 15.05.2015, from <http://transequality.org/issues/resources/transgender-terminology>

67. Vidal-Ortiz, S. (2008). Transgender and Transsexual Studies: sociology's Influence and Future Steps. *Sociology Compass*, 2(2), 433–450.
68. Väli, M. (2010). Transseksualism kui loodus eksib. Davidjants, B. (Toim.). *Kapiuksed valla. Arutlusi homo-, bi- ja transseksuaalsusest* (lk 36-47). Tallinn: MTÜ Eesti Gei Noored.
69. West, C., & Zimmerman, D., H. (1987). Doing Gender. *Gender and Society*, 1(2), 125–151.
70. Whittle, S. (2010). A brief history of transgender issues. *Theguardian*. Retrieved 15.05.2015, from <http://www.theguardian.com/lifeandstyle/2010/jun/02/brief-history-transgender-issues>
71. Wood, J. T. (2007). *Gendered lives: communication, gender and culture* (7. tr). Belmont: Thomson Wadsworth.
72. Zimman, L. (2009). The other kind of coming out': Transgender people and the coming out narrative genre. *Gender and Language*, 3(1), 53–80.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Kirsika Luha**,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Eesti transsooliste naiste kogemused: soolise identiteedi avastamine, aktsepteerimine ja üleminek soovitud soole

mille juhendaja on **Helen Biin**

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 30.05.2015

LISA1 Intervjuukava

Minu poolne sissejuhatus

- Enda ja uuringu tutvustus
- Konfidentsiaalsuse selgitused
- Luba küsimine intervjuu diktofonile lindistamiseks

Tutvustus: Kuidas sa ennast tutvustaksid või mida olulist ma sinu kohta võiksin teada?

- **Räägi mulle oma lapsepõlvest?**
- **Kirjelda milline laps sa olid?**
- **Kas sa lapsepõlves tundsid ennast tavalise lapsena või tajusid mingit erinevust?**

Milliseid erinevusi?

- Millised olid lapsepõlves sinu eelistused:
-mängude,- kaaslaste,-riietuste osas
 - Millised olid esimesed (märgid) küsimused ja vastuolud, mis sul tekkisid seoses enda sooga? Mis tundeid see sinus tekitas? Kui vana sa siis olid?
 - Kuidas sa ise lapsepõlves (vastuolusid) seda seletasid?
 - Kuivõrd täiskasvanud (pere, sugulased, õpetajad) märkasid, et midagi on teisiti? Millisel viisil nad reageerisid?
 - Millised olid sinu suhted eakaaslastega?
 - Kui palju märkasid eakaaslased (sõbrad, koolikaaslased) sinu erinevust?
 - Milline oli sinu puberteediiga?
 - Kas ja milliseid sanktsioone ja piiranguid sa tundsid seoses oma sooga? Kirjelda mõnda olukorda
- **Jutusta mulle oma transsoolisuse lugu, kuidas see algas ja arenes, kuidas jõudsid endas selgusele ja mis edasi sai?**
 - millal ja kuidas jõudsid esmase informatsioonini transsoolisuse kohta?
 - Kuidas see informatsioon sind mõjutas?
 - Kuskohast hankisid transsoolisuse kohta veel informatsiooni?
 - Kuidas jõudsid sisemise arusaamiseni, et oled vastassoost/ transsooline?

- Millal ja milliseid samme võtsid ette, et hakata elama selle soo järgi, mida sisimas tundsid olevat õige?
- Milliseid erinevusi see endaga kaasa tõi?
- Kuidas sa tunnend end praegu võrreldes varasemaga? Kuivõrd rahul sa oled?
- Kas ja milliseid muutusi veel plaanid? Mis on hetkel selle takistuseks?

Mis tähendab sinu jaoks sugu?

Kuidas sa kirjeldaksid enda sugu?

➤ **Räägi mulle milliste probleemide või raskustega oled sa silmitsi seisnud seoses transsoolisusega? Oskad sa tuua mõnda konkreetset näidet?**

- Milliseid viise ja strateegiaid oled kasutanud sisemise ja välise vastuoluga hakkamasaamisel?
- Kas ja milliseid eelarvamusi ja ebavõrdset kohtlemist oled tajunud seoses oma sooga? Too palun mõni näide?
- Kust või kellelt oled nõu ja toetust saanud?
- **Kuidas sa tajud Eesti ühiskonnapoolset suhtumist transsoolistesse?**
- **Kas ja mis peaks sinu arvates muutuma?**

➤ **Kas sa oled kellelegi oma transsoolisusest rääkinud? Kirjelda mulle esimest korda kui sa sellest kellelegi rääkisid, millistel kaalutlustel otsustasid seda teha ja kuidas see kujunes?**

- Millised olid avalikustamisega seonduvad hirmud ja kartused?
- Kes oli esimene inimene, kellele oma transsoolisusest rääkisid?
- Miks just tema valisid?
- Kirjelda mulle kuidas sa talle enda transsoolisusest rääkisid?
- Millised olid temapoolsed reaktsioonid?
- Kuidas see teie omavahelisi suhteid mõjutas?
- Millised olid sinu jaoks avalikustamise mõjud ja tagajärjed?
- Kellele sa oled veel rääkinud või kellele plaanid rääkida? (miks?)
 - Kas keegi sinu perekonnast teab? Kui mitte, siis kas plaanid sellest millalgi rääkida? Millistel põhjustel sa pole rääkinud?

- Kas sinu töö juures teatakse? Kas plaanid sellest rääkida, kui mitte, siis millistel põhjustel?

Kas sa hetkel oled või oled varasemalt olnud seotud Eesti LGBT /transsooliste kogukonna/ organisatsioonide tegevusega?

- Milline oli/on sinu jaoks seal osalemise roll?
- Mil määral samastasid/samastad ennast nende inimestega.
- Kui sa enam pole, siis mis põhjusel?
- Kui sa kunagi pole olnud, siis mis on olnud selle põhjuseks?

Mida sa soovitaksid teistele transsoolistele, kes ennast n-ö alles otsivad?

See oli minu viimane küsimus, kas sa soovid midagi veel omaltpoolt lisada?

Lõpetus:

- Tänamine, kulutatud aja ja antud panuse eest.
- Küsida, et kas oskab kedagi intervjuusse soovitada.
- Küsida luba, kas tohib vajadusel hiljem kontakti võtta, kui on vaja midagi täpsustada.
- Huvi korral kui töö on valmis, lubada seda meilile lugemiseks saata.